

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

TÜRKÇEDE “ne... ne (de)...” BAĞLACININ GELİŞİMİ

Şeyma YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

TÜRKÇEDE “ne... ne (de)...” BAĞLACININ GELİŞİMİ

Şeyma YILDIZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2021

ÖZET

YILDIZ, Şeyma. *Türkçede “ne... ne (de)...” Bağlacının Gelişimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Bağlaçlar kelime, kelime grubu ve cümleleri bağlayan sözcük türleridir. Bağladıkları öğeleri yapı, şekil ve anlam yönünden tamamlar ve kullanıldıkları cümleye sebep, sonuç, şart, olumsuzluk gibi anlamlar katarlar. Bu bağlaçlardan kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı yükleyen, sözcük, sözcük grubu ve tümceleri bağlamakta kullanılan, genellikle olumlu yükleme kullanılan ve Türkiye Türkçesine kadar işlevliğini koruyan ne... ne (de)... bağlacı bu tez çalışmasının asıl konusudur.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. “Birinci Bölüm”de bağlaçlar hakkında yapılan tartışmalar, dil bilimcilerin daha önceki çalışmalarından hareketle kronolojik olarak verilmiş ve bağlaçlar için geniş bir tasnif denemesi yapılmıştır. “İkinci Bölüm”de ne... ne (de)... bağlacı üzerinde yapılan çalışmalar, bağlaç üzerindeki tartışmalı konular ve bağlaçların görevleri açıklanmıştır. “Üçüncü Bölüm”de Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren incelenen eserlerden hareketle ne... ne (de)... bağlacının tarihî süreç içindeki durumu incelenmiş ve yine bu metinlerden alınan örneklerle ne... ne (de)... bağlacının yapı ve görev bakımından geniş bir tasnifi verilmiştir. “Sonuç” kısmında ise ulaşılan veriler tablolar hâlinde sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Bağlaçlar, ne... ne (de)... bağlacı, Anlam, Yapı

ABSTRACT

YILDIZ, Şeyma. *In Turkish Development of “ne... ne (de)...” Conjunction*, Master Thesis, Ankara, 2021.

Conjunctions are types of words that connect the words, word groups and the sentences. They complete the components in terms of structure, morphemes and meaning; and add reason, result, condition, negativity etc. to the sentence they are used. *ne... ne (de)...* [neither... nor...] which adds the negativity to the sentence, used to connect the words and sentences, also used with an affirmative predicate and maintain its usage until Turkey Turkish is the main subject of this thesis.

This thesis consists of three main parts. In “First Chapter”, the debates on conjunctions are given chronologically based on the previous studies of philologists, and made a wide classification trial on conjunction. In “The Second Chapter”, the studies on the conjunctions, controversial issues and their contributions are explained. In “The Third Part”, the historical process of “*ne...ne (de)...*” [neither... nor...] is examined based on studying the first written texts of Turkish and using samples taken from these texts, the structure and contribution of “*ne... ne (de)...*” [neither... nor...] is classified widely. In “Conclusion” chapter, the data reached are submitted as tables.

Key Words

Conjunctions, “*ne... ne (de)...*” [neither... nor...], Meaning, Structure

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ÖNSÖZ.....	xiv
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: BAĞLAÇLAR.....	5
1.1. TANIMI VE TERMİNOLOJİSİ.....	5
1.2. BAĞLAÇ VE EDAT FARKI.....	10
1.3. TÜRKÇEDE BAĞLAÇ TARTIŞMASI.....	13
1.4. BAĞLAÇLARIN ÖZELLİKLERİ.....	17
1.5. ANLAM VE GÖREV AÇISINDAN BAĞLAÇLAR.....	19
1.6. BAĞLAÇLARIN SINIFLANDIRILMASI.....	20
1.7. BAĞLAÇLAR İÇİN BİR TASNİF DENEMESİ.....	23
1.7.1. Kökenleri Bakımından Bağlaçlar.....	24
1.7.1.1. Türkçe Kökenli Bağlaçlar.....	24
1.7.1.2. Yabancı Kökenli Bağlaçlar.....	24
1.7.1.2.1. Arapça Kökenli Bağlaçlar.....	25

1.7.1.2.2. Farsça Kökenli Bağlaçlar.....	25
1.7.1.3. Karışık Kökenli Bağlaçlar.....	25
1.7.1.3.1. Arapça-Türkçe Bağlaçlar.....	25
1.7.1.3.2. Arapça-Farsça Bağlaçlar.....	26
1.7.1.3.3. Farsça-Türkçe Bağlaçlar.....	26
1.7.2. Yapıları Bakımından Bağlaçlar.....	26
1.7.2.1. Basit Yapılı Bağlaçlar.....	26
1.7.2.1.1. Türkçe Kökenli Basit Yapılı Bağlaçlar.....	27
1.7.2.1.1. Yabancı Kökenli Basit Yapılı Bağlaçlar.....	27
1.7.2.2. Türemiş Yapılı Bağlaçlar.....	27
1.7.2.3. Birleşik Yapılı Bağlaçlar.....	28
1.7.2.4. Sözcük Grubu Yapılı Bağlaçlar.....	28
1.7.2.5. Cümle Şeklinde Bağlaçlar.....	28
1.7.3. Kullanım Amaçlarına Göre Bağlaçlar.....	29
1.7.3.1. Karşılaştırma Bağlaçları.....	29
1.7.3.2. Sıralama Bağlaçları.....	29
1.7.3.3. Nöbetleştirme Bağlaçları.....	30
1.7.3.4. Pekiştirme Bağlaçları.....	30
1.7.3.5. Denkleştirme Bağlaçları.....	30
1.7.4. Kullanım Yerlerine Göre Bağlaçlar.....	31
1.7.4.1. Cümle Başı Bağlaçları.....	31
1.7.4.2. Cümle İçi Bağlaçları.....	31
1.7.4.3. Cümle Sonu Bağlaçları.....	32

1.7.5. Anlamlarına Göre Bağlaçlar.....	32
1.7.5.1. Benzerlik Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	32
1.7.5.2. Olumsuzluk Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	33
1.7.5.3. Açıklama Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	33
1.7.5.4. Sebep Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	33
1.7.5.5. Sonuç Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	34
1.7.5.6. Karşıtlık Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	34
1.7.5.7. Tahmin Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	35
1.7.5.8. Soru Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	35
1.7.5.9. Olasılık Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	35
1.7.5.10. Şart Anlamı Taşıyan Bağlaçlar.....	36
2. BÖLÜM: NE... NE (DE)... BAĞLACI.....	36
2.1. TANIMI.....	36
2.2. NE... NE (DE)... BAĞLACININ KÖKENİ.....	40
2.3. OLUMSUZ YÜKLEMLE KULLANILAN NE...NE (DE)... BAĞLACI.....	43
2.4. NE... NE (DE)... BAĞLACININ GÖREVLERİ.....	53
3. BÖLÜM: İNCELEME.....	55
3.1. TARİHÎ SÜREÇ İÇERİSİNDE NE... NE (DE)... BAĞLACI...55	
3.1.1. Orhon Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	55
3.1.2. Eski Uygur Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	56
3.1.3. Karahanlı Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	56

3.1.4. Harezmi Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	59
3.1.5. Kıpçak Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	61
3.1.6. Çağatay Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	64
3.1.7. Eski Anadolu Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	67
3.1.8. Osmanlı Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	71
3.2. YAPI VE GÖREV BAKIMINDAN NE... NE (DE)... BAĞLACI TASNİFİ.....	74
3.2.1. Bağladığı Ögenin Türüne Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	75
3.2.1.1. Kelimeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	75
3.2.1.2. Kelime Gruplarını Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	77
3.2.1.3. Cümleleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	80
3.2.2. Kullanılan Yüklem Sayısına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	82
3.2.2.1. Çift Yüklemle Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	83
3.2.2.2. Tek Yüklemle Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	87
3.2.2.3. Eksilteli Cümle Oluşturan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	91
3.2.3. Bağladığı Ögelerin Anlamına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	96
3.2.3.1. Yakın ve Eş Anımlı Ögeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	96
3.2.3.2. Zıt Anımlı Ögeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	99
3.2.4. Tekrar Sayısına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	103
3.2.4.1. İki Tekrarla Kurulan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	104
3.2.4.2. Üç ve Daha Fazla Tekrarla Kurulan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	106
3.2.5. Yüklem Anlamına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	112
3.2.5.1. Olumlu Yüklemle Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı.....	113

3.2.5.2. Olumsuz Yüklemlerle Kullanılan Ne... Ne (de)... bağlacı.....	116
3.2.5.2.1. Bağlaçtan Önce Kullanılan Olumsuz Yüklemler.....	116
3.2.5.2.2. Bağlaçtan Uzakta Kullanılan Olumsuz Yüklemler.....	118
3.2.5.2.3. Bağlacın Yan Cümlede Kullanılmasıyla Oluşan Olumsuz Yüklemler.....	120
3.2.5.2.4. Bağlacın Olumsuzluk Bildiren Bir İfadeyle Kullanımı.....	122
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	129
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	137
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU (İNGİLİZCE).....	138
EK 3. ETİK KURUL İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	139
EK 4. ETİK KURUL İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU (İNGİLİZCE).....	140

KISALTMALAR

AD: Ahmedî Dîvânı

ÂD: Âhî Dîvânı

ADD: Ahmed-i Dâ'î Dîvânı

AE: Ağrıdağı Efsanesi

ADVBY: Alem Dağ'da Var Bir Yılan

AH: Atabetü'l-Hakayık

AK: Adem Kasidesi

APD: Ahmed Paşa Dîvânı

BM: Bâkî Muhammes

Bknz.: Bakınız

CC: Codex Cumanicus

CH: Cemşîd-i Hurşîd

Çev.: Çeviren

ÇN: Çarhnâme

ÇT: Çağatay Türkçesi

D: Dilgûşa

DKH: Dede Korkut Hikâyeleri

EAT: Eski Anadolu Türkçesi

GT: Gülistan Tercümesi

H: Hayriyye

Hu: Huzur

HÂ: Hüsn ü Âşk

HB: Hayrâbâd

HBG: Hayâlî Bey Gazeliyat

HHD: Hamdullah Hamdi Dîvânı

HN: Harnâme

HR: Hirrenâme

HŞ: Hüsrev ü Şîrîn

HT: Harezmi Türkçesi

İ: İskendernâme

KB: Kutadgu Bilig

KK: Kiralık Konak

KMM: Kürk Mantolu Madonna

KT: Karahanlı Türkçesi

Kıp. T: Kıpçak Türkçesi

KY: Kuyucaklı Yusuf

LD: Lutfî Dîvânı

MB: Mahur Beste

MD: Muhibbî Dîvânı

MG: Münyetü'l- Güzât

MH: Memleket Hikâyeleri

MHD: Mihrî Hâtun Dîvânı

ML: Muhâkemetü'l-Lügateyn

MM: Muînü'l-Mürîd

MN: Menâkıbnâme

MT: Mantıku't-Tayr

NBD: Necâti Bey Dîvânı

ND: Nef'î Dîvânı

NDD: Nedîm Dîvânı

NVD: Nev'î Dîvânı

OT: Orhon Türkçesi

Os. T: Osmanlı Türkçesi

RN: Rebabnâme

s.: Sayfa

SAE: Saatleri Ayarlama Enstitüsü

SBD: Sehî Bey Dîvânı

SD: Sekkâkî Dîvânı

SK: Sihâm-ı Kaza

SN: Süheyl ü Nev-bahâr

ŞYD: Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı

ŞYG: Şeyhülislam Yahyâ Gazeliyat

TDK: Türk Dil Kurumu

TT: Türkiye Türkçesi

UT: Uygur Türkçesi

ÜBK: Üç Beş Kişi

vb.: Ve benzeri

VM: Vatan Mersiyesi

Yay.: Yayınları

YE: Yusuf Emîrî

YED: Yunus Emre Dîvânı

YZ: Yûsûf u Zeliha

Z: Zafernâme

Zd: Zeytindağı

ZD: Zâtî Dîvânı

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ne... Ne (de)... Bağlacının Kullanımı

Tablo 2. Ne... Ne (de)... Bağlacının Olumsuz Yükleme Kullanımı

ÖN SÖZ

Bağlaçlar kelime, kelime grubu ve cümleleri bağlayan ve hemen hemen her dilin kelime hazinesinde kendilerine yer bulan sözcük türleridir. Türkçe ise kendine has cümle yapısıyla diğer dillere oranla bağlaçlara daha az ihtiyaç duyan bir dildir. Bağlaç yerine çoğu zaman sıfat-fiil, zarf-fiil gibi gramer gruplarıyla yan cümle oluşturmayı tercih eden Türkçe, ihtiyaç duyduğu oranda bağlaç da üretmiştir. Orhon Türkçesinden itibaren özellikle zarf-fiil ve sıfat-fiil eki almış kelimeler zamanla bağlaçlaşmış ve bu bağlaçların sayıları git gide artmıştır. Tarihî süreç içerisinde diğer dillerle etkileşimi sonucunda yabancı kökenli bağlaçlar Türkçeye girmiş ve kullanım sıklıkları artmıştır.

Türkçe kökenli bağlaçlardan olan ve kullanıldığı cümleye olumsuz anlamı katma görevinde kullanılan ne... ne (de)... bağlacının, Karahanlı Türkçesi döneminde ilk defa kullanımına rastlanmıştır ve bu dönemden itibaren görev ve kullanımını arttırarak işlevliğini korumuştur. Türkçe *ne* sözcüğünün iki veya daha fazla tekrarıyla kurulan bağlaç, özellikle Türkiye Türkçesinde önemli değişikliğe uğrayarak kullanımını arttırmıştır.

Ne... ne (de)... bağlacı hakkında dil bilgisi kitaplarında detaylı bir açıklama yapılmamış, genellikle “cümleye olumsuzluk anlamı katma” özelliği vurgulanarak birkaç cümleyle açıklanmıştır. Bu nedenle bağlaç hakkında detaylı bir köken incelemesinin yapılması, bağlacın Türkçenin hangi dönemlerinden itibaren kullanıldığının tespit edilmesi ve ne... ne (de)... bağlacının görev ve kullanım alanlarının açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada ne... ne (de)... bağlacının Türkçenin yazılı eserlerle izlenebilen ilk dönemlerinden itibaren incelenmesi, görev yapı bakımından özellikleri tespit edilmesi amaçlanmıştır ve “Sonuç” bölümünde bağlaç, tarihî süreç içerisinde karşılaştırılarak tablolar hâlinde sunulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde büyük katkısı bulunan, değerli bilgi ve görüşlerini benden esirgemeyen ve kıymetli zamanını bana ayıran çok kıymetli hocam Prof. Dr. Nesrin BAYRAKTAR ERTEN’e teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum.

Lisans ve lisansüstü eğitimimde değerli bilgilerini benimle paylaşan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN, Prof. Dr. Emine YILMAZ, Doç. Dr. Fatma Binnur ERDAĞI DOĞUER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca her zaman yanımda olan sevgili aileme, dostlarıma ve Efe AYTAN'a en içten duygularıyla teşekkür ediyorum.

GİRİŞ

Bağlaçlar, anlam veya yapı bakımından birbiriyle ilişkili kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlayan kelime, kelime grubu veya cümlelerdir. Türkçede bağlaçlar, adlandırmadan tasnife kadar tartışmalı ve fikir birliğine varılamayan bir konu olmuştur. Türkçenin ilk dil bilgisi kitaplarından itibaren ele alınan bağlaçlar için ortak bir adlandırma yapılmamış, bu da konunun yeterince anlaşılmasına sebep olmuştur. Bağlaçlar için Osmanlı Türkçesinden itibaren Türkçede *rabıt*, *rabıt edatı*, *rabıta*, *revâbit*, *bağlaç*, *bağlama edatı*, *bağlam* gibi terimler kullanılmıştır. Günümüzde genel olarak bağlaç terimi kullanılıyor olsa da bağlaçların, edat başlığı altında, bağlama edatı adıyla kullanılması da yaygındır. Bu durum bağlaçların edatlardan bağımsız bir kelime türü mü yoksa bağlama görevinde kullanılan edatlar mı, olduğu tartışmasını ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Türkçesinden itibaren yazılan dil bilgisi kitaplarında ve bağlaçlar üzerine yapılan çalışmalarda, bu durum ikilik yaratmış ve ortak bir yargıya varılamamıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde Türkçede bağlaçların adlandırılma sorunu ele alınmış ve bağlaçlar için kullanılan terimler kronolojik sıraya dikkat edilerek verilmiştir.

Bağlaçların edatlar gibi cümle içinde tek başlarına kullanılmamaları ve yanlarında bir kelime, kelime grubu veya cümle olmadan anlamlarının olmaması onların sıklıkla edat başlığı altında incelenmesine sebep olmuştur. Bağlaçlar da edatlar gibi tek başlarına cümlenin bir ögesi olamamakla birlikte, cümle içinde bağladıkları kelime veya kelime gruplarıyla birlikte bağlama grubu oluşturmaktadır. Bağlaç ve edatların çok fazla ortak özelliği olmasının yanında onları birbirinden ayıran özellikler de bulunmaktadır. Yanlarına eklendikleri kelime veya kelime gruplarıyla birlikte bir edat grubu oluşturan edatlar, bağlaçların temel görevi olan bağlama görevini üstlenmemektedir. Birçok benzer ve farklı özellikleri bulunması, bağlaç ve edatların çalışmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınmasına neden olmuştur. Bağlaçlar, bazen müstakil bir sözcük grubu olarak bazen de edat başlığı altında bağlama edatı olarak ele alınmıştır. Türkçede ikiliğe sebep olan konu üzerinde yapılan yorumlar çalışmamıza konu olmuş ve dil bilimcilerin bağlaçları ele alışları biçimleri birinci bölümde verilmiştir.

Bağlaçlar üzerine yapılan çalışmalar ve gramer kitaplarında Türkçenin ilk dönemlerine bağlaçların olup olmadığı, zamanla yabancı dillerin etkisiyle dile girerek kullanılmaya başlandığı görüşüne de rastlanmaktadır. Bir sonuca varılmayan bu konu çalışmamızda ele

alınmış ve dil bilimcilerin bu tartışma üzerindeki görüşleri verilmiştir. (*Bknz. 1.3. Türkçede Bağlaç Tartışması*).

Türkiye Türkçesine oranla daha az sayıda bağlaca rastlansa da Orhon Türkçesinden itibaren Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerde bağlaçlara rastlanması, bu görüşü çürütmektedir. Orhon Yazıtlarından itibaren kullanılan *takı, yime, ötrü, birle/bile/ile, ok/ök, neteg, azu vb.* bağlaçlar Türkçede başlangıçta bağlaç yoktu denilemeyecek örnekler olmuştur. Genellikle isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin zamanla isimleşerek bağlaç olarak kullanılması sonucu oluşan bağlaçlar, zamanla yabancı dillerin de etkisiyle artmış ve Türkiye Türkçesinde azımsanmayacak kadar çok sayıya ulaşmıştır. Türkçenin söz diziminin bağlaçlara çok fazla ihtiyaç duymaması ve fiilimsiler yardımıyla yan cümle yapımının gelişmiş olması, Türkçede bağlaçların diğer sözcük türlerine göre daha az olmasının sebepleridir. Fakat Türkçe ihtiyaç duyduğu kadar bağlacı üretmiş ve Eski Türkçeden itibaren onları işleyerek geliştirmiştir.

Bağladıkları kelime, kelime grubu ve cümleler arasında anlam bütünlüğünü sağlayan, bağlama görevlerinin dışında, ikilemeler arasında ve cümle sonlarında kullanılarak pekiştirme görevini de üstlenen bağlaçlar, tek başlarına anlamı olmayan sözcük gruplarıdır. Kullanıldıkları cümlede, cümlenin yöneticisi konumunda olan yükleme bağlanmayıp tek başlarına cümlenin herhangi bir ögesi olmazlar. Tek başlarına anlamlarının olmaması ve bağladığı öğelerle anlam kazanması, bağlaçların anlamlı mı yoksa görevli öğeler mi olduğu tartışmasına sebep olmuştur. Çalışmamıza dahil edilen bu tartışma, Türkçede bağlaçlar üzerinde çalışma yapan dil bilimcilerimizin görüşleri verilerek ele alınmıştır. Bağladığı öğeleri yalnızca şekil ve yapı olarak değil anlam yönünden de bağlayıp tamamlayan bağlaçlar için tamamen anlamsız sözcük grupları demenin yanlış olduğu düşüncesi, yapılan çalışmalarda genel olarak kabul edilen görüş olmuştur. Örneğin çalışmamızın asıl konusu olan ne... ne (de)... bağlacı, kullanıldığı kelime, kelime grubu ve cümlelere her zaman olumsuzluk anlamı katmaktadır. Bu da onun yalnızca bağlama görevinde kullanılmayan, aynı zamanda anlamlı bir sözcük türü olduğunu göstermektedir.

Türkçede bağlaçlar konusunda kesin ve ortak bir yargıya varılamayan diğer bir konu bağlaçların sınıflandırılması olmuştur. Bağlaçlar üzerinde çalışma yapan dil

bilimcilerimiz, çeşitli ölçüler ve kriterlere göre tasnifler yapmış, bu da konunun yeterince iyi anlaşılmasına zemin hazırlamıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde bağlaçlar üzerinde ortak yargılara varılamayan konular ele alınmış ve kronolojik olarak bu sonuçlar verilmiştir. Türkçede bağlaçlar üzerine yapılan tasnif çalışmaları da sırasıyla ele alınmış ve bunlardan hareketle ortak ve kapsamlı bir tasnif yapılmıştır. (*Bknz. 1.7. Bağlaçlar İçin Bir Tasnif Denemesi*). Bağlaçlar, Türkçede genel olarak; kökenlerine göre, yapılarına göre, kullanım amaçlarına göre, kullanım yerlerine göre ve anlamlarına göre sınıflandırılmıştır.

Bu bağlaçlardan kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katan, karşılaştırma ve sıralama görevlerinde kullanılan, genellikle ikili kullanımlarının yaygın olduğu ne... ne (de)... bağlacı, çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Ne... ne (de)... bağlacı, hemen hemen her gramer kitabında yer almasına rağmen kısaca açıklanan, kökeni, görev ve kullanımları tam olarak ortaya konulmayan bir bağlaç olmuştur. Yeterince detaylı bir incelemenin yapılmaması, çalışmamızın amacını oluşturmuş ve ne... ne (de)... bağlacının ilk kullanımlarından başlanarak ayrıntılı incelenmesine zemin hazırlamıştır.

Ayrıntılı bir köken incelemesi yapılmayan bağlacın, genellikle Türkçe *ne* soru sözcüğünün tekrarıyla kurulduğu görüşü kabul edilmiştir. Fakat soru anlamının zamanla olumsuzluk ifade edecek bir hâle gelebilmesi için tarihî süreç içerisinde çeşitli değişimler yaşaması gerekirken *ne* sözcüğü Orhon Türkçesinden itibaren soru sıfatı, soru zamiri ve pekiştirme edatı olarak kullanılmıştır. Çalışmamızda *ne* sözcüğünün zamanla dilde işlenerek olumsuzluk anlamı kazanıp kazanmadığını incelemek için Türkçenin belgelerle izlenebilen tarihî dönemlerinden Türkiye Türkçesine kadar bir inceleme yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan tarihî süreç içerisindeki inceleme sonucunda, bağlacın Türkçe *ne* sözcüğünden gelip gelmediği ortaya çıkarılmıştır.

Ne... ne (de)... bağlacının kökenine ilişkin diğer bir iddia ise bağlacın Türkçe kökenli olmadığı, benzer kullanımlarının Farsça, İngilizce gibi Hint-Avrupa dillerinde de olduğu, bu da bağlacın yabancı dillerin etkisiyle Türkçeye girdiğine birer kanıt olduğudur. Bu iddiaların doğruluğunu araştırmak için Türkçenin ilk yazılı metinlerinin bulunduğu

Orhon Türkçesinden başlayarak Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerine ait metinler tek tek incelenmiştir.

Gramer kitaplarında kısaca kelime, kelime grubu veya cümleleri bağladığı belirtilen ne... ne (de)... bağlacının görevlerine ilişkin derinlemesine bir inceleme ve tasnifin olmaması, çalışmamızda bu konuya ayrıntılı yer vermemize neden olmuştur. Görev bakımından hangi kelime türlerini bağladığı, bağladığı ögelerin anlam bakımından özellikleri tarihî süreç içinde kronolojik bir biçimde örneklerle ortaya konulmuştur.

Bağlacın genellikle ikili kullanımının yaygın olması, günümüzde üçlü, dördü ve hatta çok daha fazla tekrarlarla kullanılmasının hangi dönemlerde başladığı, *da* bağlacıyla birlikte kullanımın ne zaman başladığı ve yaygınlık kazandığı da incelenen diğer konular olmuştur. Türkiye Türkçesinde üçüncü tekrarda zorunlu olarak birlikte kullanıldığı *da* bağlacı, bağlacın ilk kullanımlarında görülmemekle birlikte, zamanla bağlacın yapısına katılmıştır. Türkiye Türkçesinde uzayan cümle yapısıyla birlikte çok tekrarlı kurulmaya başlanan bağlaç, *da* bağlacıyla birleşmiştir.

Türkçe dil bilgisi kitaplarında ne... ne (de)... bağlacı için yapılan yorumlardan biri de; bağlacın yapı bakımından olumsuz olduğu, kullanıldığı cümleye doğal olarak bir olumsuzluk anlamı kattığı, bu sebeple de bağlacın bulunduğu cümlenin yüklemine olumlu olması gerektiğidir. Aksi takdirde zaten olumsuzluk bildiren bir bağlaçla kullanılan olumsuz yüklem, anlam bozukluğuna yol açacaktır. Eski çalışmalara bakılarak yazılan bu yorumlar, bağlacın yeterince incelenmemesi üzerine yapılmıştır. Ne... ne (de)... bağlacının genel olarak olumlu yüklemle kullanılması doğru olmakla birlikte tamamen olumlu yüklemle kullanıldığı ve olumsuz yüklem anlam bozukluğuna yol açıp yanlış bir kullanıma sebep olduğu doğru değildir. Yeterince aydınlatılmayan olumsuz yüklemle kullanılan ne... ne (de)... bağlacı, çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenmiş ve belli kurallara bağlı olarak, özellikle Türkiye Türkçesinde olumsuz yüklemle de kullanıldığı tespit edilmiştir.

1. BÖLÜM: BAĞLAÇLAR

1.1. TANIMI VE TERMİNOLOJİSİ

Kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri, hatta paragrafları birbirine bağlayan, bağladıkları yapılar arasında anlam veya şekil bakımından ilişkiler kuran, anlam bütünlüğü ve devamlılığı sağlayan gramer yapılarına bağlaç denilir. Anlamın her yönüyle açıklığa kavuşturulması için sözcükler, tümceler hatta paragraflar arasındaki ilişkinin doğru bir şekilde ortaya konulması gerekir, bu sebeple bağlaçların önemi, bir dil için yadsınamayacak kadar çoktur. Bağlaçların ögeleri bağlama görevlerinin dışında, anlatımda akıcılığı ve anlam bütünlüğü sağlamak gibi görevleri de vardır. Bağlaçların bir dilde sık kullanımı, o dilin işlenmişlik seviyesini de gösterir. Yani dilin çok uzun tarihî süreçlerden itibaren konuşularak geliştirildiğini ortaya koyar. Tahsin Aktaş, bağlaçların önemiyle ilgili bağlaçların metin içerisindeki sık kullanımı, günümüz dil bilim araştırmalarında cümle üstü en büyük dil birimi olarak kabul edilen metnin en önemli yapı ve anlam örgüsünü teşkil etmektedir yorumunu yapmaktadır (Aktaş, 1994: 55). Bir dili genel olarak anlayabilmek için onu oluşturan en küçük ögelerin bile ele alınıp incelenmesi, bütün ayrıntılarının ortaya konulması gerekmektedir. Fakat Türkiye Türkçesinde bağlaçların terminolojisi, tasnifi ve kapsamı hakkında birçok farklı görüş sunulmuş; ancak ortak bir yargıya ulaşılmamıştır. Bu sebeple ilk olarak bağlaç teriminin dil bilimciler tarafından bugüne kadar yapılmış adlandırmaları, tasnifi ve tanımının kronolojik bir biçimde verilmesi daha doğru olacaktır.

Abdullah Ramiz Paşa'nın 1866'da basılan eseri *Emsile-i Türkiyye*'de, bağlaçlar, *edevât (edatlar)* bölümünde ele alınmıştır. Edat başlığının altında incelediği bağlaçlar için *râbita* terimini kullanan Ramiz Paşa, bağlaçlara tek tek örnek vererek incelediği eserinde, Edevât kelimeleri veyâhut cümleleri birbirine rabteden veyâhut ma'nâlarına husûsiyyet-i zâ'ide veren lâfızlardır şeklinde bir tanım yapmıştır (İdben, 1999: 154).

Şemsettin Sâmî, *Nev- Usûl Sarf-ı Türkî*'de bağlaçları Yedinci Bab, 41. Ders bölümünde ele almıştır. Sâmî, bağlaçlar için *revâbit* terimi kullanmaktadır ve revâbit beynlerinde bir gûne münasebet bulunan iki kelime veya cümleyi birbirine rabteden birtakım kelimelere

denilir ki zirde ve tadat olunuyor şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra bağlaçlar hakkında örnek cümleler vermiştir. Sâmi, bağlaçları, aralarında tarz ya da ilgi bulunan kelime veya cümleleri bağlayan kelimeler olarak tanımlamıştır (Hamit, 2009: 111).

Cumhuriyet'in ilanından önce yazılan en kapsamlı gramer kitabı Ahmet Cevat Emre'nin, Dârü'l-muallimîn'de öğretmenlik yaparken yazdığı *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* adlı eseridir. Emre, bu eserde bağlaçları *edevat (edatlar)* başlığı altında incelemiştir. Bağlaç yerine *edat* terimini kullanan Emre edatları da Mütemmim (tamamlayan) Edatları, Rabıt (bağlama) Edatları ve İştikak (Türeme) Edatları olarak üçe ayırmıştır. Emre, edatlar için *edevat*, *izâfetler*, *mütemmimler* ve *müteallikaat-ı* fiil teşkiline, cümleleri veya aksâm-ı cümleyi rabıta, müştakkaat tevîdine hizmet eden huruf veya kelimâtır şeklinde bir açıklama yapmış ve diğer dil bilimcilere ek olarak kelimeler dışında harflerin de edatlar grubuna girdiğini belirtmiştir (Sağol vd., 2004: 229).

İncelenen üç örnekte görüldüğü gibi, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan gramer kitaplarında, Türkçe *ba-* (*bağlamak*) fiil kökünden türetilen *bağlaç* terimi kullanılmamıştır. Bunun yerine Arapça *rabıt*, *rabıta* ve *revâbit* terimleri kullanılmıştır.

Grönbech, kelime sınıflarını ad ve fiil, isim ve sıfat, sayı kelimeleri, zamirler, zarflar ve edatlar, işaret kelimeleri ve bağlar şeklinde yapmıştır. Bağlaçları, *bağlar* terimiyle kullanan Grönbech, bağları da sıralayıcı ve alt sıralayıcı bağlar olarak sınıflandırır. Bağlaçlar için net bir tanım yapmayan Grönbech, bağlaçların aslen Türkçeye yabancı olduğunu söylemektedir (Grönbech, 1995: 44).

Banguoğlu, *Ana Hatları ile Türk Grameri* adlı eserinde kelimeleri anlam bakımından sekiz bölümde isim, sıfat, zamir, zarf, edat, rabıt, nida, fiil başlıkları altında ve bağlaçları altında incelemiştir (Banguoğlu, 1940: 26). Bağlaç için Osmanlı Türkçesinde bağlacın karşılığı olarak kullanılan *rabıt* terimini kullanan Banguoğlu, söz içindeki kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlamaya yarayan kelimelere rabıt adını veririz tanımını yapmaktadır (Banguoğlu, 1940: 41). Banguoğlu *Türkçenin Grameri* adlı eserinde ise bağlaçlar için *bağlam* terimini kullanmış ve bağlamaları müstakil bir tür olarak incelemiştir.

Deny, Türkçede kelime türlerinin kesin bir biçimde birbirinden ayrılmadığını belirtir ve Türkçedeki bütün sözcük türlerini “ad, eylem ve ilgeç” olmak üzere üç grup altında, alt

başlık olarak inceler (Deny, 1941: 955). Bağlaçları başlı başına bir sözcük türü olarak ele almayan Deny, bağlaçları edat başlığı altında, bağlama görevini üstlenen edatlar olarak tasnif etmiştir. Benzer tasnif, Muharrem Ergin’de de görülür. Ergin sözcük türlerini “isim, fiil ve edat” olarak üç kümede toplamıştır (Ergin, 2004: 216). Ergin, bağlaçları *bağlama edatları* olarak ele almış ve kelimedен küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan, onların arasında irtibat kuran edatlar şeklinde tanımlamıştır (Ergin, 2004: 216).

Adalı “Türkçede Bağlaçlar” adlı makalesinde bağlaçların sınıflandırılması ve kullanılışları ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiş ve bağlaçları bağlama işlevini gören kelime grupları olarak değerlendirmiştir (Adalı, 1969: 697-7059). Oya Adalı, *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler* adlı eserinde ise sözcük türlerini sözlüksel-bağımlı biçimbirimler (filler), sözlüksel biçimbirimler (ad, sıfat ve belirteç), görevsel-özgür biçimbirimler (yerdeş öncüller, ilgeçler, dereceleme öncülleri, yönverenler (bağlaçlar) şeklinde incelemiştir (Adalı, 1979: 35-44).

Kononov; sözcük türleri üzerinde oldukça detaylı bir sınıflandırma ortaya koymuştur. Sözcüğün hangi türe ait olduğunu tek bir özelliğe göre değil, biçim, söz dizimi ve anlam özelliklerinin hepsine bakarak tespit ettiğini söyleyen Kononov, Türkçedeki sözcükleri 11 bölüme ayrılmaktadır. Ad, sıfat, sayı sıfatı, adıl, eylem, belirteç, sonek, bağlaç, ilgeç, ünlem ve yansıma sözcükler (Özel vd., 1983: 23). Kononov, genellikle isimlerin altında incelenen sıfat, adıl gibi sözcük türlerini müstakil birer tür saymış ve sözcük türlerini birden fazla kritere göre incelemiştir.

Sözcük Türleri adlı eserde Kononov’un detaylı tasnifi verildikten sonra sözcük türleri 8 bölüme ayrılarak bağlaçlar müstakil olarak tasnif edilmiştir. Edatlarla arasındaki farklar kesin bir şekilde verilen eserde edat ve bağlaç farkı net bir şekilde ifade edilmiştir (Özel vd., 1983: 24).

Bilgegil de *bağlaç* terimini kullanır ve bağlaçlar için; cümleler, belirtme grupları ve kelimeler arasında irtibat kurmaya yarayan lâfızlara bağlaç denir şeklinde benzer bir tanım yapar (Bilgegil, 1984: 227).

Karahan, bağlaç için *bağlama grubu* terimini kullanmış ve; bağlama edatları ile birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur

şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Karahana, 1995: 30). Leyla Karahana, kendinden önceki gramercilerin kullandığı terimlerden farklı bir adlandırma tercih etmiştir (Karahana, 1995: 30).

Tuncer Gülensoy, bağlaçları edatlar başlığı altında incelemiş ve bağlaçlar için *bağlama edatı* terimini kullanmıştır. Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*'nda edatları üç başlığa ayırırken (ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları) bağlaçları da *bağlama edatı* başlığı altında incelemiştir (Gülensoy, 2000: 425). Gülensoy, bağlaçları, kelimelerden küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan, onlar arasında irtibat kuran edatlar şeklinde tanımlamıştır (Gülensoy, 2000: 426).

Gencan, *Dilbilgisi* adlı eserinde bağlaçları, anlamca ilgili tümceleri, kavramları ya da görevdeş ögeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir, şeklinde tanımlamış ve Türkçede bağlaçlar, sözcük türlerinin birçoğuna oranla azdır ve kullanılanların birçoğu da Arapça ve Farsçadan alınmadır şeklinde bir yorum yapmıştır (Gencan, 1979: 446).

Korkmaz, sözcük türlerinin sınıflandırılması ile ilgili oldukça kapsamlı bir değerlendirme yapmıştır. Korkmaz'a göre, sözcükler cümledeki konumları ve görevleri bakımından anlamlı ve görevli sözcükler olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. İsimler, isim grubuna girenler (sıfat, zarf ve zamir) ve fiiller anlamlı kelimeleri meydana getirmektedir. Anlamlı kelimeler olan isim ve fiillerin dışında kalanlar ise (edat, bağlaç ve ünlemler) görevli kelimeleri oluşturmaktadır (Korkmaz, 2000: 229). Bağlaçları görevli kelimelerin altında inceleyen Korkmaz, bağlaçları gramer birliklerini birbirine bağlayan, anlam ilişkileri kuran ve anlamlı kelimelerden farklı olarak görevli gramer unsurlar olarak niteler (Korkmaz, 2003: 1091).

Özkan, bağlaçları cümlede bağlama işlevini gören gramer unsurları olarak niteler (Özkan, vd., 2001: 539) ve bağlaçları, söz diziminde aynı değerdeki kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayan kelimeler şeklinde tanımlar (Özkan, vd., 2001: 539).

Türk Dili El Kitabı'nda sözcükler, isim soylu kelimeler, fiil soylu kelimeler ve diğerleri olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır. Bağlaçlar da diğerleri başlığı altında verilmiştir (Demir-Yılmaz, 2003: 196-200). Aynı eserde bağlaçlar için, kelimeler, kelime grupları

ve cümleler arasında anlam ve biçim ilişkisi kuran öğelerdir şeklinde bir tanım kullanmışlardır (Demir-Yılmaz, 2003: 200).

Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*'nda bağlaçları müstakil bir sözcük türü olarak ele almamış ve edat başlığı altında incelemiştir. Eckmann, edatlar için, çekim edatlarının iki çeşidi vardır: Kelimeleri ve yardımcı cümleleri birleştiren sıralama edatları, yardımcı cümleyi esas cümle ile birleştiren bağlama edatları şeklinde bir tasnif yaparak bağlaçları edatlara bağlı bir alt başlık olarak değerlendirmiş ve *bağlama edatları* olarak adlandırmıştır (Eckmann, 2005: 134).

Bağlaçlar hakkında genel olarak benzer tanımlamalar yapılırken isimlendirme ve sözcük türleri içindeki yerleri konusunda ortak bir yargıya varılmamıştır. Kullanılan terimlerle ilgili bir sınıflandırma yapmak gerekirse;

Rabit ve *rabıt* teriminden türetilen terimleri kullanan dil bilimciler: Edatları *edevat* başlığı altında inceleyip *râbıta* terimini kullanan Abdullah Ramiz Paşa, *râbıta* kelimesinin çoğulu olan *revâbit* terimini kullanan Şemsettin Sami, *edevat* başlığı altında *rabıt edatları* terimini kullanan Ahmet Cevat Emre ve Tahsin Banguoğlu'dur.

Bağlaç terimini kullanan dil bilimciler: A. N. Kononov, Tahir Nejat Gencan, Oya Adalı, Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, Kaya Bilgegil ve başlarda *bağlama edatı* terimini kullanan ve daha sonra Türkiye Türkçesi Grameri'nde *bağlaç* terimini kullanan Zeynep Korkmaz'dır.

Bağlama edatları terimini kullanan dil bilimciler: Bağlaçları *edevat (edatlar)* başlığı altında inceleyen Ahmet Cevat Emre, Muharrem Ergin, Tuncer Gülensoy, Janos Eckmann, Mecdut Mansuroğlu ve bağlaçları edat başlığı altında inceleyerek müstakil bir grup olarak ele almayan Jean Deny.

Önceleri *rabıt* terimini kullanan Tahsin Banguoğlu daha sonra *Türkçenin Grameri* adlı eserinde *bağlam* terimini kullanmıştır.

Genel kullanımlardan farklı olarak Grönbech, *bağlar* terimini, Leyla Karahan ise bağlaçlar için *bağlama grubu* terimini kullanmıştır.

Türkiye Türkçesinde bağlaçlar için ortak bir terminolojiye varılmadığından çalışmamızda kullanım alanı daha yaygın olan *bağlaç* terimi tercih edilmiştir. İngilizcede conjunction,

Almancada konjunktion karşılığında kullanılan bağlaç, Osmanlı Türkçesinde de *rabıt*, *râbıta* ve *revâbit* terimleriyle karşılanmaktaydı.

İsimlendirme konusunda ortak bir yargıya varılamazken gramer kitaplarında hemen hemen benzer tanımlamalar yapılmıştır. TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ünde bağlaçlar, eş görevli kelimeleri veya önermeleri birbirine bağlayan kelime türü, rabıt, rabıt edatı: Ve, ya, veya, ya da birer bağlaçtır (TDK, 2005: 180) şeklinde tanımlanırken Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde, birden çok kelimeyi, kelime grubunu veya cümleyi birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgi kuran görevli kelimeler şeklinde benzer bir tanım yapılmıştır (Korkmaz, 2003: 32). Berke Vardar tarafından çıkarılan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlük*'ünde ise bir tümcede işlev açısından iki sözcük, iki sözcük öbeğini ya da hem aynı türden hem de ayrı işlevli iki tümceyi birbirine bağlayan biçimbirim, bağlam tanımı yapılmıştır (Vardar, 2002: 31).

Görüldüğü üzere benzer tanımlamaların yapıldığı bağlaç konusunda terminolojide olduğu gibi ortak bir yargıya varılamayan diğer bir sorun, bağlaçların müstakil bir sözcük türü mü yoksa edat başlığı altında incelenmesi gereken bir edat bağlacı mı olduğudur. Muharrem Ergin, Tuncer Gülensoy, Janos Eckmann, Mecdut Mansuroğlu ve Jean Deny bağlaçları müstakil bir sözcük türü olarak değil edat başlığı altında inceleyen dil bilimcilerdir.

Bağlaçların sıklıkla edat başlığı altında incelenmesinin sebepleri arasında cümlede tek başına kullanılmama, tek başlarına anlamlarının olmaması, cümle bilgisi içerisinde görevli kelimeler olmaları, cümlede tek başına cümlenin herhangi bir ögesi olamama, birlikte kullanıldıkları kelimeler, kelime grupları ve cümlelerle anlam kazanmaları sayılabilir; fakat edatlar ve bağlaçların birbirinden farklı özellikleri de çoktur.

1.2. BAĞLAÇ VE EDAT FARKI

Bağlaçlar, Türkçenin ilk gramer kitaplarından itibaren genellikle edatlarla karıştırılan ve edat başlığı altında incelenen sözcük türleri olmuştur. Örneğin *Emsile-i Türkiyye*'de Abdullah Ramiz Paşa, *rabıta* terimini kullandığı bağlaçları edatların altında incelemiş ve genellikle kelime ve cümleleri bağlayan lafızlar olarak tanımlamıştır (İdben, 1999: 154). Abdullah Ramiz Paşa'nın dışında Osmanlı Türkçesi döneminde Türkçenin gramerini

yazan Ahmet Cevat Emre de *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*’de bağlaçları edat teriminin çoğulu olan *edevât* başlığı altında incelemiştir (Sağol vd., 2004: 229).

Şemsettin Sami ise *Nev- Usûl Sarf-ı Türki*’de diğer gramercilerin aksine revâbit terimini kullandığı bağlaçları, edatlardan farklı bir sözcük türü olarak ele almış ve iki sözcük türü arasındaki farkları belirtmiştir (Hamit, 2009: 111).

Osmanlı Türkçesi döneminde edat ve bağlaçların benzer özelliklerinden dolayı yaşanan ikilem Türkiye Türkçesinde de devam etmiştir.

Zeynep Korkmaz, tek başlarına anlam taşımayan oluşları ve diğer sözcük grupları gibi çekime girmeyişleri yönünden birbirlerine benzeyen bağlaç ve edatları, kendilerine has özellikleri dolayısıyla aynı başlık altında toplamanın doğru olmadığını ve bu iki sözcük türünün birbirinden farklı sınıflandırılması gerektiğini söylemektedir (Korkmaz, 2000: 234). Korkmaz, edat ve bağlaçların arasındaki temel farkları maddeler halinde ele almıştır:

Edatlar, yalnız başlarına anlamları olmayan, isim ve isim soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek bağlı buldukları bu kelimeler ile cümlenin öteki öğeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran sözlere: *başka, için, gibi, göre, ile, doğru, dolayı, beri, öteki, yana vb.* (Korkmaz, 2000: 234).

Bu maddeden anlaşıldığı gibi edatlar sadece isim ve isimli soylu öğelerle kullanılmaktadır. Bağlaçlarda ise böyle bir zorunluluk olmamakla birlikte bütün sözcük türleriyle kullanımları mümkündür.

Korkmaz, edatlar kendilerinden önceki kelime ve kelime gruplarıyla birlikte bir edat grubu oluştururlar ve cümlede isimlerin önünde sıfat, sıfat ve fiillerin önünde zarf görevi yüklenirler: *buz gibi su, cıva gibi kaypak, senin kadar başarılı, geldikten sonra görmüşler, üç günden beri ortalarında görülmüyormuş vb.* şeklinde bir tanımla yapmış ve edatların bağlaçlardan farklı olarak kullanıldığı isim ve isim soylu kelimelerle bir kelime grubu oluşturduklarını vurgulamıştır (Korkmaz, 2000: 234).

Bağlaçlarda ise böyle bir kelime grubu söz konusu değildir. Bağlaçlar ise kullanıldığı kelime, kelime grubu ve cümleleri anlam, yapı ve şekil bakımından birbirine bağlayan sözlere (Korkmaz, 2000: 234).

İbrahim Kutluk, her şeyden önce *ilgeç* teriminin sınırlarını belirleyerek onu, bağlaçlardan ayıran nitelikler üzerinde durmak gerektiğini söylemiştir. Kutluk, bağlaçların daha çok tümceler arasında bağlantı sağlamaları, birbirleriyle değil tümceleri birleştirmeleri bir ölçüt olarak alınabilir. Bağlaçların bu özelliklerine karşılık ilgeçler sözcükler arasında anlam ilgisi kurar genel olarak bağlama görevi yapmaz. Bağlaçların ise bağlama görevi çok keskindir şeklinde bir açıklama yapmış ve bağlaçların temel görevlerinin kullanıldığı ögeleri bağlama olduğunu vurgularken ilgeçlerde bağlama özelliğinin genellikle görülmediği söylemiş ve bağlaçla edat arasındaki temel farklılığın bu özellik olduğunu belirtmiştir (Özel vd., 2003: 115).

Edat ve bağlaçlar hakkında ileriye sürülen değişik görüşlerden hareketle, her iki sözcük türünün de tek başlarına anlamlarının olmaması ve birlikte kullanıldıkları kelime ve kelime gruplarında anlam kazanma gibi ortak özelliklerinin olmasına karşı, edat ve bağlaçlar müstakil olarak ele alınması gereken sözcük türleridir yargısına ulaşmaktayız.

Her ne kadar benzer özellikleri olsa da keskin farklılıkları bulunan iki türü birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri; bağlaçların kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirine bağlamasıdır, bağladıkları arasında anlam ilişkisi ise sonradan ortaya çıkar. Edatlarda ise kelime, kelime grubu ya da cümleleri bağlama gibi bir işlev yoktur. Edatlar kullanıldığı ögelerle bir grup oluşturur ve onları bağlama görevini üstlenmez.

İki sözcük türünü birbirinden ayıran diğer bir özellik de bağlaçlar, birlikte kullanıldığı kelimelerle birlikte bir öbek oluşturmazken edatlar, kullanıldığı kelimeler arasında anlam ilgisi kurarak yeni kelime grupları oluştururlar ve cümlede farklı sözcük türü olarak yani edat grubu olarak yer alırlar.

1.3. TÜRKÇEDE BAĞLAÇ TARTIŞMASI

Türkçede bağlaçlar üzerine yapılan tartışmalardan biri de “Türkçede aslında bağlacın olup olmamasıdır.” Türkçe üzerine inceleme yapan dil bilimcilerin çoğu Türkçede aslında bağlaçların olmadığını ve yabancı dillerin etkisiyle sonradan dile dahil olduklarını söylemektedir. Türkçede eş değerli kelime ve kelime gruplarının bağlaçsız olarak yana getirilebilmesi, bağlaç yerine isim fiil, sıfat fiil ve daha çok zarf fiil getirilerek anlamın karşılanması, Türkçenin biçim ve sözdizimi özelliklerinden kaynaklanan doğal

bir durumdur. Örneğin Türkçede *-DIğIndA*, *-DIğI zaman*, *-ken* zarf fiil ekleriyle karşılanan bir anlam İngilizcede *when, just as, at the moment, immediately, while, whenever* bağlaçlarıyla karşılanmaktadır. Ayrıca noktalama işaretleri, vurgu ve tonlamaların da çoğu zaman bağlaçların yerine kullanılabilmesi, Türkçede bağlaça olan ihtiyacı azaltan gerçeklerlerdir. Bu sebeplerden dolayı gramercilerimizin çoğu Türk dilinin ilk yıllarında hatta ilk yüzyıllarında bağlaçların bulunmadığını, ve hatta Karahanlı döneminden itibaren dilde kullanılmaya başlandığını söylemektedir.

Mecdut Mansuroğlu, Türkçenin ilk dönemlerinde bağlaçların olmadığını ve Uygur dönemi itibariyle Budizm ve Maniheizm etkisiyle yabancı dillerden etkilenmesi sonucu bağlaçların Türkçeye girdiğini söyler. Mansuroğlu'na göre; Türkçede yan cümle sadece şart yoluyla oluşturulmaktadır ve şart cümlesi dışında yan cümle yoktur. Türkçe, başka dillerde bağlaçlarla ifade edilen anlamları isim-fiiller, sıfat-fiiller ve zarf fiillerle karşılamaktadır. Fakat zamanla yabancı dillerle etkileşimini arttıran Türkçe, özellikle de Uygur Türkçesinden itibaren bu dillerden, yabancı yardımcı cümleler ve bağlaçlar almıştır (Mansuroğlu, 1955: 59). Mecdut Mansuroğlu'nun bu sözlerinden bağlaçların Türkçeye yabancı olduğu ve kullanılan bağlaçların hepsinin yabancı dillerle etkileşim sonucunda alındığı anlaşılmaktadır.

Zeynep Korkmaz, "Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı" adlı makalesinde, Mecdut Mansuroğlu gibi Türkçenin bağlaçlara yabancı ve elverişsiz bir dil olduğunu söylemektedir. Korkmaz, Türk dilinin bağlaç gerektiren bir yerde kelime, kelime grubu ya da sözcüklerin yan yana sıralanarak söylendiğini, duraklamalar, vurgular ya da fiilimsiler kullanılarak bağlaç ihtiyacının karşılandığını belirtmektedir (Korkmaz, 1969:390).

Korkmaz, "Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları" adlı makalesinde ise bağlaçların Türkçedeki tarihî gelişme seyri içinde gözden geçirilmesinin, Türkçede aslında bağlaçların olmadığı gibi yargıların doğru olmadığını ortaya koyacağını söylemektedir ve daha önce söylediklerine bir açıklık getirmektedir. Korkmaz, Türkçede bağlaçların olmadığını söylemenin doğru olmayacağını belirtmiş ve bağlaçların cümleye kattığı anlam ve görevlerin hangi yollarla karşılandığının ortaya konulması gerektiğini vurgulamıştır. Türkçede bağlaçların görevlerini karşılamak için kullanılan ek ve sözcüklerin belirlenmesi gerektiğinin, Türkçede bağlaç yoktur demekten daha doğru bir

değerlendirme olduğunu vurgulamış ve her dil gibi, Türkçenin de bağlaca ihtiyacı olmuş; bu ihtiyacı dilin yapı ve işleyiş özelliklerinden yararlanarak türlü biçimlerde karşılamıştır. Türkçede bağlaç oluşturan özel ekler yerine, eş değerli kelime ve kelime gruplarının yan yana sıralanması veya virgül ve noktalı virgüllerle birbirine bağlanması; yer yer bu görev için şart ekinin, bazı edatların, çoklukla kalıplaşmış veya kalıplaşmamış zarf-fiil şekillerinin veya diğer bazı kelimelerin kullanılmış olması, Türkçenin yapı ve anlatım özelliklerinden kaynaklanan ve dilin bağlaç ihtiyacını hangi yollarla karşıladığını ortaya koyan göstergelerdir, demiştir (Korkmaz, 2000: 1084).

Necmettin Hacıeminoğlu, konu ile ilgili Mecdut Mansuraoğlu gibi düşünmektedir. Bağlaçları *bağlama edatı* olarak adlandıran Hacıeminoğlu'na göre de Türkçede bağlaç yani bağlama edatı yoktur. Daha çok pekiştirme göreviyle kullanılan *oğ/ök, ma/me, tağı, erki vb. ile cümle açıcısı olan kıltı, kıalı, ulatı ulayı, ançula, ançulayu* gibi kelimeleri ise bağlama edatı olarak kabul etmek mümkündür. Fakat Türkçeye daha sonra yabancı dillerden giren bağlama edatlarıyla, Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanılan bu kelimeler karşılaştırıldığında, örnek olarak verilen kelimelerin bağlama özelliklerinin zayıf olduğunu söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1984: 112).

Grönbech, bağlaçlar için diğer gramercilerden farklı olarak *bağlar* terimini kullanmış ve diğer dil bilimcilerimiz gibi aslında Türkçede bağlaç olmadığını söylemiştir. Grönbech'e göre Türk diline yabancı olan bağlar yani bağlaçlar, zaman zaman yabancı dillerden olduğu gibi alınmış, zaman zaman da Türkçe dil malzemesiyle yabancı dillerin de etkisiyle onların cümle yapılarına benzetilerek oluşturulmuştur. Bu sebeple Orhon Türkçesini muhafaza etmeyi başaran Kuzey ağızlarında bağlar yani bağlaçlar hiçbir şekilde kullanılmamaktadır. Bu ağızlarda Eski Türkçede olduğu gibi kelimeler bağlaçsız bir şekilde yan yana getirilir, sıralamayla ayırt edilemeyen ince farklar ise fiil çekimleriyle gösterilir. Grönbech'e göre kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri bağlayan bağlar, Türkçenin yapısına birer tecavüzdür (Grönbech, 1995: 44-45).

Tahir Nejat Gencan da Zeynep Korkmaz gibi Türkçede bugün bile bağlaç sayısının diğer sözcük türlerine göre çok az olduğunu dile getirir ve bunun sebeplerini şöyle sıralar: Türk kısa anlatımı tercih ediyor. Birbirine bağlanarak uzamış tümceler -Divan edebiyatı dönemi ve devamı bir yana- sevilmemiştir. Fiilimsilerin bolca gelişmesi bağlaca olan ihtiyacı önlemiştir diyerek Türkçede bağlaçların olduğunu fakat sayıca az olup tercih

edilmediklerini söylemiştir. Klasik Türk edebiyatında yapay olarak oluşturulmuş bağlaçlarla uzatılmış cümle yapısı dışında Türkçenin doğal söz diziminde bağlaçların kullanılmadığını ifade etmiştir (Gencan, 1979: 446).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* kitabında *bağlama edatı* terimini kullandığı bağlaçlar için Türkçede aslında kullanılmadıklarını ve bu bağlama edatlarının Türkçeye zamanla yabancı dillerin etkisiyle girdiğini söylemiştir ve Türkçede kullanılan bağlama edatlarının büyük kısmının yabancı olmasını da bu duruma kanıt olarak göstermiştir (Ergin, 2004: 352).

Tahsin Banguoğlu ise diğer gramercilerimizin aksine Türkçede bağlacın olduğunu kabul eden gramercilerimizdendir. Bağlaç yerine *bağlam* terimini kullanan Banguoğlu Eski Türkçeden beri bağlam görevinde kullanılan birtakım sözcüklerin olduğunu söyler. Fakat bu sözcüklerin sayıca az olduğundan da bahseder: *sıçgan takı sıkırkan üzüm yégil, azu kagun yégil* (Banguoğlu, 2000: 393). Bunlara bağlı olarak Banguoğlu, Türkçede *bağlam* sözcük türünün diğer türlere göre geç gelişmesini iki sebeple açıklar: 1) Türk dilleri ifade kısalığı nedeniyle bağlamsızlığı tercih eder. 2) Türkçe zengin bir zarf-fiiller sistemi geliştirmiş olup ilintili bağlam cümleleri yerine daha çok karmaşık zarf-fiil cümlelerini kullanır (Banguoğlu, 2000: 394).

Görüldüğü gibi gramercilerimizin bir kısmı Türkçede aslında bağlaç olmadığını savunurken bir kısmı, az da olsa ilk dönemlerden itibaren bağlacın olduğunu söylemektedir. Orhon Türkçesinden itibaren kullanılan bağlaçlardan hareketle Türkçede aslında bağlaç yoktur demek doğru değildir. Eski Türkçeden başlayarak incelenen metinlerde diğer sözcük türlerinden sayıca az olsa da bağlaçların yer aldığını görmekteyiz. Bu azlığın sebebi de Türkçenin kendine has yapım ve sözdizimi özellikleriyle bağlaç ihtiyacını karşılamaıdır. Fakat her dilin bağlaçlara ihtiyacı vardır ve az da olsa kullanılmıştır. Bu sebeple Türkçede bağlaç yoktur demek yanlış bir yargı olacaktır. Orhon Türkçesinde ihtiyacın az olması bağlaçların Türkçenin diğer dönemlerine göre daha az görülmesine sebep olmuştur. Türkiye Türkçesinde ise yabancı dillerle etkileşim ve bağlaçlara ihtiyaçların artması sonucu bağlaç kullanımı bir hayli artmıştır.

Köktürk metinlerindeki *yimä* “ve”; *yana* “yine”; *ötrü* “o hâlde”; *ötkürü* “ötürü”, *azu* “yahut, veya (Gabain, 1988: 415) ve Uygur metinlerindeki:

azu, amtı şimdi o hâlde; amtı yana ve şimdi; amtı yine, ançula, ançulayu öyle, şimdi, yine; ançula, öyle; anta basa bunun üzerine; anta kim, anta kirse bunun üzerine ondan sonra; antada basa ap yme... ap yme hem...hem; birök şimdi, fakat, ise; inçe kaltı yani; inçip ancak, veya; kaltı ...ki; ötkürü, –den dolayı, -den beri; ötrü sonra; kayu yme ve yine; udu sonra; ulatu ve başkaları, ve daha; yana yine (Korkmaz, 2007: 1083-1089) gibi bağlaçlar azımsanamayacak kadar çoktur.

Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren Türkçede bağlaçların sayısı ve kullanımını gitgide artmıştır. Bu dönemde verilen eserlerin gelişmişliği ve bu eserlerin Türkçeyi kullanma yeteneği oldukça üst seviyelerdedir. Bu dönemdeki bağlaçların sayısı Eski Türkçe ile kıyaslanamayacak kadar çoktur. Tabii ki bu artışın sebebi yalnızca Türkçenin zamanla işlenmesi değildir, Arapça ve Farsça etkisiyle dile giren bağlaçlar da bu gelişmeye sebep olmuştur. Bu bağlaçlar:

abañ eğer, eger/eğer eğer, şayet; hergiz asla, muhakkak; imdi/emdi nihayet; kalı eğer, şayet; kim, meger demek ki; niteg kim/neteg kim/nitekim/niteki nitekim; takı ve, ile; veğer eğer/şayet; velakin/velikin fakat, yana, yene/yine<yana ve gene; erinç belki; hem, me/me da, de; ok/ök da, de, dahi, hem...hem, kereg...kereg ya...ya/ya...yahud şeklindedir (Hacıeminoğlu, 1984: 94-104).

Banguoğlu, sözcük türü olarak bağlaçların sadece yabancı dillerin etkisiyle oluştuğunu söylemenin doğru olmadığını söyleyerek alıntı birtakım kelimelerin, bir dildeki sözcük türünü oluşturmaya yetmeyeceğini ifade eder. Banguoğlu'na göre yapılan tercüme ve dil etkileşimleri sonucunda özellikle Arapça ve Farsçadan Türkçeye birçok kelime girdiğinin bu kelimeler içinde bağlaçların da olduğunun doğru olduğunu ancak bütün bir kelime türünün yabancı dillerden Türkçeye girdiğini söylemenin yanlış olduğunu söylemektedir. Banguoğlu, Eski Türkçede sıklıkla kullanılan *takı* ve *ulayu* bağlaçlarını örnek olarak göstererek Türkçede zarf-fiil yoluyla bağlaçların oluşturulduğunu ve diğer dillerdeki kadar belirgin olmasa da kelime, kelime grubu ve cümleleri bağladıklarını vurgulamıştır (Banguoğlu, 2000: 394).

Çalışmamızda incelenen eserlerden hareketle, Türkçenin zamanla işlenmesi sonucunda bağlaçlara olan ihtiyacın arttığı ve Köktürkçeden itibaren bazı isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillerin bağlaçlaşarak sözcük, sözcük grubu veya cümleleri bağlamada kullanıldığı tespit edilmiştir. Uzun yıllar yabancı dillerle, özellikle de Arapça ve Farsçayla etkileşimin

artması sonucunda bu dillerden çok sayıda bağlacın, Türkçeye girdiği tespit edilmiştir. Fakat Türkçeye giren bu bağlaçlardan hareketle Türkçedeki bağlaçların hepsinin yabancı kökenli olduğu ve Türkçede aslında bağlaç yoktur demenin yanlış olduğu ortaya konulmuştur.

1.4. BAĞLAÇLARIN ÖZELLİKLERİ

1) Bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayan, şekil, yapı ve anlam yönünden bağladığı öğeleri tamamlayan sözcük türleridir.

*Düze insen **de** dağda gezsene **de** hapiste olsan **da** yitip gitsen **de** ölsen **de** sen onların gözüne batmış çelik bir dikensin (Y. Kemal, İ. Memed, II,80).*

*Hiddeti **de** esrar gibi bir nevi sarhoşluktan **ve** bu anlarında Seyit Lütfullah kendisini ölümün **ve** hayatın efendisi addederdi (SAE, 45).*

2) Bağlaçlar bağladığı kelime, kelime grubu ve cümleler arasında anlam bütünlüğü sağlar.

***Fakat** bu kitabı yazması için daha epeyce beklemesi lâzımdı. **Çünkü** Atiye Hanım, henüz hayatının kendisine hazırladığı mevzuları bitirmemişti (SAE, 163).*

*İkisi **de** ne bir saat önceyi ne de bir saat sonrayı düşünüyorlardı (KY, 129).*

3) Bağlaçlar, diğer sözcük türleri gibi cümlenin ögesi olmazlar. Özne, yüklem, dolaylı tümleç ya da zarf tümleci oluşturmazlar.

4) Bağlaçlar bağladığı kelime, kelime grubu ve cümlelerle anlam kazanırlar. Onları hem yapı hem de anlam yönünden tamamlarlar.

***Ne** Cihangir'deki konağında **ne** Kanlıca'daki yalısında ihtiyar ve yorgun vücudunu dinlendirecek bir köşecik kalmıştır (KK, 13).*

5) Özellikle ikilemeler arasında kullanılan bağlaçlar, bağlama işlevlerinin dışında pekiştirme görevinde de kullanılır. Böyle durumlarda kullanılan bağlaç, bağlayıcılık işlevini kaybeder ve anlamı kuvvetlendirme işlevini üstlenir. Bu görevde genellikle *ve* bağlacı kullanılır: *haftalarca ve haftalarca, özellikle ve özellikle, yalnız ve yalnız vb.* gibi.

6) Bağlaçlar, cümlenin diğer ögeleri gibi, cümlenin yüklemine bağlanmazlar. Bağlaçlar değerlendirilirken yükleme bağı olmayan unsur veya cümle dışı unsur olarak değerlendirilir.

Çünkü ne siz on sene evvel bugünkü sizdiniz ne de Zariife Hanımefendi bugünkü Zariife Hanım'dı (SAE, 294).

7) Bağlaçlar yalnızca isimlerle değil, bütün sözcük gruplarıyla kullanılabilirler. Sıfat, zarf, yüklem gibi kelime türleriyle de kullanılabilirdiği gibi bütün kelime grupları ve cümleler arasında da kullanılabilirler.

8) Bağlaçların cümlede belirli bir yeri yoktur. Çoğunlukla cümlenin başında ve ortasında kullanıldığı gibi cümlenin sonunda da kullanılabilir.

Ne vaziyetlerinin ehemmiyetini, ne de kahramanlığını, ne kahraman olacaklarını veya ölüp gidecekleri günü düşünmüyorlardı (Zd, 155).

Neden sonra, yine bir şey söylemiş olmak için dedi ki... (KK, 62).

9) Bağlaçlar cümlenin sonunda da kullanılmaktadır. Fakat cümle sonunda kullanılan bağlaçlar, bağlama işlevini yitirir. Bağlaçlar genellikle sonda bulunan ögenin cümleden atılmasıyla veya anlamı kuvvetlendirmek için cümlenin sonunda kullanılır.

10) Türkçede bağlaçların yerine virgül ve noktalı virgül de kullanılmaktadır. Konuşma dilinde ise vurgu ve duraklar kimi zaman bağlacın görevini üstlenir. Türkçedeki gelişmiş fiilimsi kullanımı da bağlaçlara olan ihtiyacı azaltmaktadır.

Bu esnada babam, olan bitenden habersiz, hizmetçileri sindirmiş, kardeş hakları namına zapt ettiği evde kömürlükte gömülü olanlara kadar yükte hafif pahada ağır ne varsa hepsini meydana çıkarmış, odanın ortasına yığılmış, cepleri halamın başının ucundaki çekmecedeki mücevherler, tahvillerle dolu... (SAE, 63).

1.5. ANLAM VE GÖREV AÇISINDAN BAĞLAÇLAR

Türkçede bağlaçlarla ilgili yapılan tartışmalardan biri de bağlaçların anlamlı sözcük türlerinden mi yoksa anlamsız, sadece görevli gramer öğeleri mi olduğudur. Bağlaçlar üzerine inceleme yapan gramercilerimizin çoğu, bağlaçların anlamsız fakat görevli sözcük türlerinden olduğunu öne sürmektedir.

Haydar Ediskun, bağlaçların anlamlı sözcük türlerinden değil, görevli gramer yapılarından olduğunu ve bağlaçların yalnız başlarına anlamları olmayan sözcükler olduğunu söylemiştir. Ediskun yaptığı tanımın devamında ise bağlaçların cümleleri, eş görevli kelimeleri ya da kelime gruplarını hem biçim yönünden hem de anlam yönünden bağlayan kelimeler olduğunu belirtmiştir (Ediskun, 1999: 302).

Muharrem Ergin, bağlaçları edatlar ayrı müstakil bir sözcük türü olarak kabul etmez ve onları anlamları olmayan, sadece cümlede kullanılan görevli kelimeler olarak tanımlar. Ergin'e göre, edatlar, anlamları olmayan, sadece dil bilgisel görevleri bulunan kelimelerdir. Edatların yalnız başlarına anlamları yoktur ve hiçbir nesne ya da eylemi karşılamazlar. Ancak edatlar, anlamlı kelimelerle birlikte kullanılarak onlara destek olurlar ve böylece gramer vazifelerini yerine getirirler. Ergin'e göre edatlar, anlamlı olan isim ve fiillerin yanında kullanılan görevli sözcüklerdir (Ergin, 2004: 348).

Zeynep Korkmaz da bağlaçların özelliklerinden bahsederken bağlaçların, tıpkı edatlar gibi anlamlı değil görevli kelimeler olduğunu söyleyerek tek başlarına anlamlarının olmadığını ifade eder (Korkmaz, 2007: 1094).

Bağlaçların anlamsız olduğunu söyleyen gramercilerimizin yanında anlamlı sözcük türlerinden olduğunu söyleyenler de vardır. Oya Kaynak, “Türkçede Bağlaçlar” adlı makalesinde, bağlaçları anlamlı kelimeler grubunda ele almıştır. Kaynak’a göre, bağlaçlar, birbirine bağladığı sözcükler ve cümleler arasında anlam ilişkisi kurarlar ve kurdukları bu anlam ilişkisini açıklarlar. Bu sebeple de bir bağlaç genellikle diğerinin yerine kullanılmaz. Kaynak’a göre bağlaçlar ne anlamlı ne de anlamsız kelime türlerindedir. Kaynak, bağlaçları yarı anlamlı kelimeler olarak tanımlar. Bu tanımının sebebi olarak da bağlaçların bağladığı ögeleri anlam bakımından da tamamlamalarını gösterir (Kaynak, 1969: 697).

Sözcük Türleri adlı eserde ise bağlaçlarda anlam konusu ile ilgili, hiçbir dilde anlamsız bir sözcük türü olmadığı ve kelimelerin belirli bir nesneyi ya da eylemi ifade etmek için yaratıldığı söylenmiştir. Bu ifadeden hareketle de bağlaçların da anlamsız kelimeler grubuna alınmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan dil bilgisi çalışmalarının da bu yargıyı desteklediğini belirtilmektedir (Özel vd., 1983: 134).

Konu üzerinde çeşitli dil bilimcilerimizin yaptıkları açıklamalardan hareketle, bağlaçlar için tamamen anlamsız kelimelerdir demek doğru olmayacaktır. Bağlaçlar, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri yalnız şekil bakımından değil, anlam bakımından da bağlarlar ve bağladıkları ögeleri bir anlam bütünlüğü sağlarlar. Her bağlaç, kullanıldığı cümlede belli bir anlamı tamamlamak için kullanıldığından tamamen anlamsız sayılamazlar. Bu sebeple bağlaçlar için kullanıldığı cümlede anlamı kesinleşen, yarı anlamlı sözcük türleridir demek daha doğru bir açıklama olacaktır. Tek başlarına anlamları olmasa da bağlaçların kullanıldığı cümlelere kattıkları anlamlar belirli ve sınırlıdır. Bağlaçların bazıları sadece kullanıldığı ögeleri birbirine bağlarken bazıları cümleye olumsuzluk anlamı katar, bazıları ise sebep, sonuç veya amaç gibi anlamlar yüklerler.

1.6. BAĞLAÇLARIN SINIFLANDIRILMASI

Türkçede bağlaçlar konusunda ortak bir yargıya varılmamış diğer bir sorun da bağlaçların tasnifidir. Ortak bir tasnif yapılmamakla birlikte gramercilerimiz tarafından farklı

ölçütlerde sınıflandırmalar yapılmış ve bu durum konunun yeterince anlaşılmasını engelleyerek kafa karışıklığına yol açmıştır.

Oya Kaynak, “Türkçede Bağlaçlar” makalesinde, bağlaçları yapıları bakımından, anlamları ve görevleri bakımından inceler. Yapıları bakımından bağlaçlar: 1) Tek kelime hâlinde olanlar (yalın olanlar, birleşik olanlar) 2) Birlik hâlinde kullanılan bağlaçlar (yalın olanlar, bileşik bağlaçlar). Anlamları-görevleri bakımından bağlaçlar ise üç grupta incelenir. 1) Kelime bağlaçları, 2) Cümle bağlaçları, 3) Kelime ve cümle bağlaçları. Yazar, cümle bağlaçlarını ise ayrı ayrı hem görev bakımından hem de anlam bakımından inceler. Görev bakımından, iki cümlenin arasında kullanılanlar ve iki cümlenin başında kullanılanlar olmak üzere iki grupta değerlendirir. Anlam bakımından ise, karşıtlık anlamı kazandıran cümle bağlaçları, sebep anlamı kazandıran cümle bağlaçları, özet anlamı kazandıran cümle bağlaçları, ihtimal anlamı kazandıran cümle bağlaçları, anlamı pekiştiren cümle bağlaçları şeklinde sınıflandırır. Ayrıca kelime ve cümle bağlaçlarını anlam bakımından kendi içerisinde beraberlik anlamı verenler, seçme anlamı verenler, karşılaştırma anlamı verenler şeklinde olmak üzere 3’e ayırarak inceler (Kaynak, 1969: 697-705).

Bağlaçlar için Osmanlı Türkçesinde sıklıkla kullanılan Arapça *rabıt* terimini kullanan Banguoğlu, *Ana Hatlarile Türk Grameri* adlı eserde rabıtları; atıf (copulatif), mukayese (comparatif), bölünme (partitif), terdid (disjonctif), istidrak (adversatif), temyiz (concessif), şart (conditionnel), sebep (causal), netice (consecutif), final (gate) gibi başlıklar altında incelemiştir (Banguoğlu, 1979: 42).

Tahsin Banguoğlu, daha sonra bağlaçlar için *rabıt* terimi yerine *bağlam* terimini tercih ettiği *Türkçenin Grameri* adlı eserinde ise bağlaçları daha ayrıntılı işlemiş bağlama ilişkileri ve bağlam çeşitleri diye kapsamlı bir tasnife gitmiştir. Banguoğlu’na göre bağlaçlar, bağlama ilişkileri başlığı altında 1) Ulama bağlamları, 2) Ayırtlama bağlamları, 3) Karşıtlama bağlamları, 4) Almaşma bağlamları, 5) Üsteleme bağlamları, 6) Açıklama bağlamları, 7) Salt bağlamlar, 8) Yerverme bağlamları, 9) Sebep bağlamları, 10) Sonuç bağlamları, 11) Amaç bağlamları, 12) Şart bağlamları, şeklindedir. Devamında ise on iki sınıfa ayrılan bağlaçların ilk altısı yan yana bağlantı, sonraki altısı ise alt alta bağlantı kurarlar, diye bir açıklama getirmiştir. Bağlamların çeşitleri bölümünde bağlamları köken itibarıyla incelemeyi tercih etmiştir: Banguoğlu’na göre bağlam çeşitleri A) Türkçe asıllı

bağlamlar, B) Birleşik bağlamlar, C) Yabancı asıllı bağlamlar şeklinde üçe ayrılır (Banguoğlu, 2000: 390-395).

Hacıeminoğlu, bağlaçları müstakil bir sözcük türü olarak değil, edatlar başlığı altında ve bağlama edatları alt başlığı ile incelemiştir. Bağlama edatlarının incelenmesinde de anlam ve görev bakımından ayrıma gitmeden şu başlıklar altında incelemiştir: 1) Cümle başı edatları, 2) Asıl bağlama edatları, 3) Denkleştirme edatları. Bağlama edatlarını mana, şekil ve kullanılış bakımından şu gruplara ayırır: a) Herhangi iki cümleyi bağlayanlar, b) Şart cümlelerini bağlayanlar, c) Cümle başı edatları. Bağlama edatlarını menşei ve teşekkül tarzı bakımından da üç gruba ayırır: a) Yabancı asıllı olanlar, b) Eskiden edat olarak kullanılagelenler, c) Edat durumunda kullanılan kalıplaşmış kelime grupları (Hacıeminoğlu, 1984: 112-269).

“Türkçede Bağlam İşlevleri ve Bağlayıcılar” adlı makalesinde Demircan, bağlaçları bağımlılaştırıcı (subordinating) ve eşleyici (coordinating) diye ikiye ayırmıştır (Demircan, 1986: 47). Demircan’ın bu tasnifinde bağlaçlar yapı, anlam ve görev bakımından ele alınmamıştır. Yapılan sınıflandırma fazla genel olduğu için bağlaçların tasnifi yeterince aydınlatılamamıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Muharrem Ergin, bağlaçları edat başlığı içerisinde ele almıştır ve bağlama edatları alt başlığı ile incelemiştir. Ergin’e göre edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç çeşittir. Bağlama edatları başlığı altında verdiği bağlaçları da kendi arasında sıralama edatları, denkleştirme edatları, karşılaştırma edatları, cümle başı edatları, sona gelen edatlar, kuvvetlendirme edatları olmak üzere sınıflandırmıştır (Ergin, 2004: 352-373).

Gencan, *Dilbilgisi* adlı kitabında bağlaçları sadece yapılarına göre incelemiş ve beş gruba ayırmıştır. 1) Yalın bağlaçlar, 2) Türemiş bağlaçlar, 3) Bileşik bağlaçlar, 4) Öbekleşmiş bağlaçlar, 5) Yabancı kökenli bağlaçlar (Gencan, 1979: 477).

Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi*’nde ise bağlaçları biçim bakımından dörde ayırarak incelemiş bağlaçların görev ve anlam bakımından durumunu ise çeşitli örnekler vererek incelemiştir: 1) Yalın bağlaçlar, 2) Türemiş bağlaçlar, 3) Bileşik bağlaçlar, 4) Öbekleşmiş bağlaçlar (Hengirmen, 1995: 175-196).

Türk Dili El Kitabı'nda bağlaçlar 1) Sıralama Bağlaçları, 2) Denkleştirme bağlaçları, 3) Karşılaştırma bağlaçları, 4) Cümle başı bağlaçları şeklinde işlevleri bakımından sınıflandırılmıştır (Demir-Yılmaz, 2003: 200).

Zeynep Korkmaz, bağlaçlar ile ilgili en geniş sınıflandırmayı yapan gramercimizdir. Bağlaçları kökenlerine, şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre, işlevlerine ve cümledeki yerlerine göre sınıflandırmıştır. Zeynep Korkmaz, bağlaçları kökenlerine göre, şekil ve yapılarına göre, işlevlerine ve cümledeki yerlerine göre incelemiş, ayrıca cümle bağlayıcı niteliğinde olanları da anlamlarına göre sınıflandırmıştır.

Dört ana başlık altında yaptığı bu sınıflandırmada bağlaçları, kökenlerine göre Türkçe Olanlar, Yabancı Kökenli Olanlar ve Karışık Kökenli Olanlar diye ayırmıştır.

Şekil ve şekil bilgisi yapılarına göre dört başlığa ayırdığı bağlaçları Tek Kelimededen Oluşanlar, Çeşitli Kelime Grubu Hâlinde Olanlar, İki veya Daha Çok Kelimenin Tekrarıyla Oluşan Bağlaçlar ve Cümle Yapısında Olan Bağlaçlar diye ayırmıştır.

İşlevlerine ve cümledeki yerlerine göre bağlaçları beş grupta incelemiştir ve Sıralama Bağlaçları, Denkleştirme-Karşılaştırma ve Seçme bağlaçları, Pekiştirme, Nöbetleştirme ve Cümle Bağlayıcıları olarak beş gruba ayırmıştır.

Korkmaz, cümle bağlayıcısı görevinde kullanılan bağlaçları ise anlamlarına göre Açıklama, Sonuç, Üsteleme, Sebep, Zıtlık ve Başka İşlerde Kullanılan Cümle Bağlaçları olarak altı alt başlığa ayırmıştır (Korkmaz, 2003: 1095-1136).

Görüldüğü üzere gramercilerimiz tarafından bağlaçlar konusunda ortak bir sınıflandırma yapılmamasının yanında, yapılan tasnifler farklı açılardan yapılmış ve konu iyice karışık bir hâl almıştır. Bu sebeple, bağlaçlar hakkında yapılan çalışmaların ortak ve ayrılan yönlerinin incelenmesinden hareketle, bir tasnif denemesi yapılmaya çalışılmıştır.

1.7. BAĞLAÇLAR İÇİN BİR TASNİF DENEMESİ

Bu tasnif çalışmasında, incelenen çeşitli tasniflerden hareketle bağlaçlar kökenleri, yapıları, kullanım amaçları, kullanım yerleri ve anlamlarına göre beş başlık altında incelenmiştir.

1.7.1. Kökenleri Bakımından Bağlaçlar

Türkiye Türkçesinde kullanılan bağlaçlar, kökenleri bakımından temelde Türkçe, yabancı ve karışık kökenli bağlaçlar olarak üçe ayrılmaktadır.

1.7.1.1. Türkçe Kökenli Bağlaçlar

Türkçede aslında bağlaç yoktur diyenlere karşı Türkçe kökenli bağlaçların sayısı hayli çoktur. Örneğin: *oysa, neyse, ne...ne (de)...*, *bir...bir...*, *bir de, da, gerek...gerek...*, *bile, ister...ister...*, *olsa olsa, yine, yine de, yoksa, ile, nedense, açıkçası, atıyorum, ancak, artık, nasılsa, nasıl ki, öyle ki, neyse ki vb.*

Türkçede +sA ekinin bağlaç oluşturma özelliği vardır. Türkçe kökenli bağlaçların bazıları, isim ya da isim kökenli sözcüklerin bu eki almasıyla türemiştir:

oysa<o+y+sA, neyse<ne+y+sA, nedense<ne+DAn+sA, yoksa<yok+sA, olsa<ol+sA, nasılsa<ne+asıl+sA, vb.

Türkçede +sA ekinin dışında *ki*'nin de bağlaç üretme özelliği vardır. +sA ekiyle türetilmiş bağlaçlar, üzerine yalnızca *ki* ekini alarak yeni bir bağlaç üretebilmektedir:

neyse ki, oysa ki, olsa ki, belki, öyle ki, nasıl ki, vb.

1.7.1.2. Yabancı Kökenli Bağlaçlar

Türkçeye İslamiyet'in etkisiyle özellikle Karahanlı döneminde girmeye başlayan, daha çok Arapça ve Farsça kökenli bağlaçlardır. Türkçenin cümle yapısına oranla bağlaçlara daha elverişli ve daha çok gereksinim duyan yabancı dillerde, Türkçeye oranla daha çok bağlaç bulunmaktadır. Zamanla artan dil etkileşimleri sonucu Türkçeye de bu dillerden bağlaçlar girmiş ve sıkça kullanılır olmuştur.

1.7.1.2.1. Arapça Kökenli Bağlaçlar

Karahanlı Türkçesinden itibaren özellikle de İslamiyet'in Türkler arasında yaygınlaşmasından sonra Arapça kelimelerin dışında bağlaçlar da Türkçeye girmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Bu bağlaçlardan en çok kullanılanlar: *acaba, adeta, fakat, falan, galiba, mamafih, ama, ve, velhasıl, velhasılıkelam, zaten, zira, yani, ya... ya... vb.*

1.7.1.2.2. Farsça Kökenli Bağlaçlar

Anadolu Selçuklu döneminde Farsçanın resmî dil olarak kabul edilmesi, daha sonra da Farsça yazmanın bir prestij hâline gelmesi ve Farsçanın adeta bir edebiyat dili hâlini alması, Türkçenin Farsçadan oldukça fazla etkilenmesine neden olmuştur. Türkiye Türkçesinde Arapça bağlaçlar kadar Farsça bağlaçlara da rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları: *çünkü, hem... hem..., kâh.... kâh..., ki, vb.*

1.7.1.3. Karışık Kökenli Bağlaçlar

Arapça-Farsça, Farsça-Arapça, Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe ya da Arapça-Farsça-Türkçe kelime veya şekillerin iç içe geçip birbirine karışması şeklinde oluşmuş bağlaçlardır. Türkiye Türkçesinde kullanılan karışık kökenli bağlaçların bazıları: *bilmem ki, canım, demek ki, ne var ki, öyle ki, sanki, meğer ki, veyahut, zira ki, neyse ki, elbette ki vb.*

1.7.1.3.1. Arapça-Türkçe Bağlaçlar

Arapça ve Türkçe kökenli bağlaçların birlikte kullanımları sonucu zamanla iç içe geçerek türeyen bağlaçlardır. Bu bağlaçların bazıları Arapça+Türkçe, bazıları ise Türkçe+Arapçadır. Arapça *yâ* ve Türkçe *da* bağlacının kaynaşması sonucu oluşan *ya da* bu duruma örnek gösterilebilir.

1.7.1.3.2. Arapça-Farsça Bağlaçlar

Türkçede ayrı ayrı kullanılan Arapça ve Farsça kökenli bağlaçların zamanla kaynaşıp yerini bir bağlaç oluşturmasıyla oluşmuş bağlaçlardır. Arapça *zirâ* ve Farsça *ki*'nin birleşimiyle oluşan *zira ki*, Arapça *ve* ile Farsça *yâhod* bağlacının birleşiminden oluşan *veyahut* ya da Arapça *elbette* ile Farsça *ki*'nin birleşimiyle oluşan *elbette ki* örnek gösterilebilir.

1.7.1.3.3. Farsça-Türkçe Bağlaçlar

Türkçede zaten kullanımda olan Farsça bağlaçların uzun yıllar Türkçede kullanımı sonucunda Türkçe kökenli bağlaçlarla kaynaşmaları sonucu oluşmuşlardır. Bu bağlaçların iki tarafından biri Türkçe diğeri Farsça kökenli kelime veya bağlaçtan oluşmaktadır.

Farsça *cân* kelimesinin üzerine gelen birinci tekil kişi aitlik ekiyle oluşan *canım*, Türkçe *öyle* bağlacı ve Farsça *ki* bağlacının birlikte kullanımıyla oluşan *öyle ki* bağlacı ya da *ki* ile oluşturulan *neyse ki*, *sanki* bağlaçları örnek gösterilebilir.

1.7.2. Yapıları Bakımından Bağlaçlar

Yapıları bakımından bağlaçlar yapım eki alıp almamalarına göre basit ve türemiş yapılı olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.7.2.1. Basit Yapılı Bağlaçlar

Yapım eki almamış, herhangi bir kelimeyle birleşerek yeni bir kelime türetmemiş bağlaçlardır.

1.7.2.1.1. Türkçe Kökenli Basit Yapılı Bağlaçlar

Türkçe kökenli olan ve tarihî süreç içerisinde değişime uğramış ve Türkiye Türkçesinde eklerine ayrılamayan bağlaçlardır. Bunlardan bazıları *tak-ı>dahı>dahi>dA*, *bir+le>bile~ile*

*Wagner'e gelince o ikimizin **de** akrabasıydı (SAE, 116).*

*Sabahleyin Doktor Ramiz'i bu müjde **ile** karşıladım ve rüyamı anlattım (SAE, 117).*

1.7.2.1.2. Yabancı Kökenli Basit Yapılı Bağlaçlar

Türkçe yapım eki almamış, Türkçe ya da yabancı başka bir kelimeyle birleşmemiş yabancı kökenli bağlaçlardır. Örnek vermek gerekirse:

***Ama** sen söyle Yusuf, ben kötü adam mıyım? (KY, 81).*

*Bu sırada dükkânın önüne gelmiş **ve** Ali onu görmüştü (KY, 80).*

***Lakin** zora hacet kalmadı (MH, 70).*

1.7.2.2. Türemiş Yapılı Bağlaçlar

Yapım eki olarak oluşmuş bağlaçlardır. Sayı bakımından Türkçede oldukça azdır. Sebebi Türkçenin bağlaç kullanmaya olan isteksizliği ve bağlaç türetmeye yatkın bir dil olmamasıdır. Örnek vermek gerekirse: *kısacası, böylelikle, açıkçası, böylece, doğrusu, anlaşılan vb.*

***Böylece** küçük Yusuf, bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabani incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz fakat serbest ve istediği gibi, büyüyor, geliyordu (KY, 18).*

*Ama bunlar sizi alakadar etmez... **Doğrusu** beni de pek alakadar etmiyor... (KMM, 94).*

1.7.2.3. Birleşik Yapılı Bağlaçlar

İki ayrı sözcüğün veya iki ayrı bağlacın anlam ve yapıca kaynaşması sonucunda birleştiği bağlaçlardır: *veyahut, velakin, meğerse, neyse, öyleyse, olsa olsa, oysa, yoksa, şöyle, belki, hâlbuki vb.*

Yoksa seni davet etmeye cesaret edemezdim (KMM, 13).

Hâlbuki bir baba daima sevilir, hürmete şayan görülür (SAE, 111).

1.7.2.4. Sözcük Grubu Yapılı Bağlaçlar

Bir kısım bağlaçlar da şekil bakımından; isim tamlaması, edat grupları, sıfat-fiil grubu, zarf-fiil grubu, ünlem grubu gibi çeşitli gruplar hâlinindedir. Dil burada bağlaç oluşturmak için dilin cümle yapısından yararlanarak belirli kurallar içinde yan yana gelen kelimeler topluluğundan yararlanmıştır (Korkmaz, 2000: 1087). Bu yapıdaki bağlaçlara örnek vermek gerekirse: *başka bir deyişle, Allah'ın izniyle, aksi takdirde, bilindiği gibi, bildiğim kadarıyla, bir yandan da, daha doğrusu, bunun üzerine, bundan dolayı, böyle giderse vb.*

Evet, bu, birkaç dakika evvel şurada duran Hamdi'nin, daha doğrusu, onun ruhunun resmiydi (KMM, 23).

Maşallah elin kolun tutuyor, hem kendini, hem kızı Allah'ın izniyle namerde muhtaç etme! (KY, 41).

1.7.2.5. Cümle Şeklinde Bağlaçlar

Uzun kullanımlar sonucu kalıplaşarak cümle olma özelliğini kaybetmiş fakat yapısal olarak cümle biçimindeki bağlaçlardır. Bu bağlaçlar genellikle dua, dilek, temenni cümlelerinin kalıplaşmış hâlleridir. *Allah ne verdiyse, Allah bereket versin, Allah versin, Allah'ın işine bak, Allah korusun, bereket versin, bırak Allah'ını seversen, çok şükür, bak sen, bak bakalım, aslına bakarsan, farz et vb.*

Allah versin, senin de canına minnet (KY, 54).

Bırak Allah'ını seversen, Şakir Bey... (KY, 68).

1.7.3. Kullanım Amaçlarına Göre Bağlaçlar

Bağlaçlar kullanım amaçlarına göre genellikle karşılaştırma, sıralama, nöbetleştirme, pekiştirme ve denkleştirme bağlaçları olarak tasnif edilmektedir.

1.7.3.1 Karşılaştırma Bağlaçları

Bağladığı iki unsur arasında karşılaştırma yapan bağlaçlardır. Bağlaçları edatlardan ayrı bir sözcük türü olarak ele almayan ve bağlama edatları başlığı altında inceleyen Muharrem Ergin karşılaştırma bağlaçları için: *ya...ya, hem...hem, ne...ne, da (de)...da*. Bunlar karşılaştırılan iki veya daha çok ögeyi ya da dil birliğini birbirine bağlayan edatlardır. Bu edatların özellikleri üç çeşittir: karşılaştırılan unsurlardan biri, hepsi veya hiçbiri ifadesini taşımak açıklamasını yapmıştır (Ergin, 2004: 353).

***Hem** mektebe giden **hem de** babasının manifaturacı dükkânında yardım eden Kazım, içlerinde yaşça en büyükleri ve en hesaplıları idi (KY, 23).*

*Naim Efendi ise, **ne** çok zengin **ne** çok hesapsızdır (KK, 1).*

*İşte parmağımı bastıyorum, bu çocuk **ya** hamal **ya** yol kesici olacak... (KY, 17).*

1.7.3.2. Sıralama Bağlaçları

Eş görevli veya yapıdaki art arda gelen kelime, kelime grubu ya da cümleleri birbirine bağlamak için kullanılan bağlaçlardır. Türkiye Türkçesinde en fazla kullanılan sıralama bağlacı hem Arapçadan geçen *ve* bağlacının hem de Farsçadan geçen *u* bağlacının zamanla birbirine karışıp tek bir yapıya ulaştığı *ve* bağlacıdır. *ve* bağlacının yanı sıra Türkçede sık kullanılan sıralama bağlaçları arasında: *ile, gerek...gerek, hem...hem, ister...ister, da...da vb. sayılabilir.*

*Sabahleyin Doktor Ramiz'i bu müjde **ile** karşıladım **ve** rüyamı anlattım (SAE, 117).*

*Böyle bir şey **hem** elimizden gelmez **hem de** bir faydası olmazdı (KMM, 128).*

1.7.3.3. Nöbetleştirme Bağlaçları

Birbirine denk olan ya da birbirinin yerine kullanılabilir olan en az iki öge arasında seçenekli bir anlam sağlayarak bağlantı kuran bağlaçlardır. Denkleştirme bağlaçlarından farkı; bağladığı unsurlar arasında zamana dayalı bir nöbetleşme olmasıdır. Nöbetleştirme bağlaçlarına örnek vermek gerekirse: *bazen...bazen, kimi... kimi, biri...biri vb.*

*Fakat insanın damarları ve sinirleri **bazen** iradesinden ve aklından daha kuvvetlidir ve muhayyilemiz bizi iğfal etmekte **bazen de** birçok fetanları geride bırakır (KY, 12).*

*Sıcak günün sonunda sokaklarda beliriveren bir kalabalık, dört tarafa gidip geliyor, **kimisi** koltuğunda birkaç pide, **kimisi** elindeki kâsede biraz tahin pekmez ile evine dönüyordu (KY, 133).*

1.7.3.4. Pekiştirme Bağlaçları

En az iki unsuru bağlarken bunları anlamca pekiştiren ve bağlama işlevinin geri kalıp pekiştirme işlevinin öne çıktığı bağlaçlardır. Örneklerle açıklık getirmek gerekirse: *besbelli, besbelli ki, amma, Allah var ya vb.*

*Peki **amma**, benim gibi bir biçareye beş on kuruş para temin etmek neden günah olsun? (SAE, 211).*

1.7.3.5. Denkleştirme Bağlaçları

Birbirine denk olan ya da birbirinin yerine kullanılabilir olan en az iki öge arasında seçenekli bir anlam sunan bağlaçlardır. Bağladığı unsurlar arasında bir fark olmadığını ve istenilenin seçilebileceği anlamını taşımaktadırlar. Arapça ve Farsçadan geçen *ve* ile Farsçadan geçen *yâ*'nın birleşmesi sonucu oluşan *veya* en çok kullanılan denkleştirme bağlacıdır. Diğer denkleştirme bağlaçları: *yahut, veyahut, ya da, ya...ya, hem...hem vb.*

*Hastalığım, **yahut** üzüntülerimin sebebi böylece teşhis edildikten sonra içmekten başka yapacak bir şey kalmıyordu (SAE, 216).*

1.7.4. Kullanım Yerlerine Göre Bağlaçlar

Bağlaçların cümlede özel bir yeri yoktur. Genellikle cümle başı ve ortasında kullanılırlar da cümle sonunda kullanılan bağlaçlar da vardır.

1.7.4.1. Cümle Başı Bağlaçları

Cümle başında kullanılan bağlaçlar, başında buldukları cümleyi anlam olarak bir önceki cümleye ya da kendisinden sonra kullanılacak cümleye bağlarlar. Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde bağlaçları edatlar başlığı altında incelemiş ve cümle başı bağlaçlarını: “*fakat*” ifadesi taşıyanlar, “*eğer*” ifadesi taşıyanlar, “*gerçi*” ifadesi taşıyanlar, “*çünkü*” ifadesi taşıyanlar, “*madem ki*” ifadesi taşıyanlar, netice ve izah ifade edenler, benzerlik ifade edenler, şarta veya dereceye bağlayanlar, “*aksi hâlde*” ifadesi taşıyanlar ve *hele* edatı olmak üzere başlıklar altında ele almıştır. (Ergin, 2004: 354-357).” Cümle başı bağlaçlarına verilen örnekleri arttırmak gerekirse: *ancak, Allahtan, nasıl ki, öyle ki, oysa ki vb.*

Fakat ortada gözle görülen bir şey olmadan üstüne belayı davet etmek doğru değildi (KY, 48).

Çünkü yaratmak, yaşamanın ta kendisidir (SAE, 336).

Madem ki hiçbir şeyi değiştirmeye iktidarı yoktu, her şey evvelden çizilen bir yolda yürüyecekti... (KY, 110).

1.7.4.2. Cümle İçi Bağlaçları

Hemen hemen her bağlaç cümle ortasında kullanılabilir. İki ya da daha fazla ögeyi birbirine bağlayan bağlaçlardır.: *da, hem...hem, ne...ne, bile, dahi, fakat, ancak, aslında vb.*

Köy, kayaların kat kat gölgelerine gömülü, ne pencerelerinde bir ziya ne yollarında bir ses, karanlıkta bekliyordu (MH, 103).

*Gözlerini bana çevirdi mi, yüreğimi tutuşturan kıvılcımlar **da** olabilir, **ama** bu kadar **da** değil (ÜBK, 101).*

1.7.4.3. Cümle Sonu Bağlaçları

Bağlaçlar, cümlenin başında ve ortasında kullanıldığı gibi cümle sonunda da kullanılabilirler. Bu bağlaçlara örnek olarak: “*dahi, da (de), ise, ki, kim, bile, değil* verilebilir. Cümle sonunda kullanılan bağlaçlar genellikle bağlama göreviyle değil, anlamı pekiştirmek için kullanılır. Bazen de cümlenin sonundaki öge atılır ve cümle eksilteli olarak kullanılır. Bu durumlarda da bağlacın cümle sonunda kullanıldığı görülmektedir.

*Neden sonra, yine bir şey söylemiş olmak için dedi **ki**... (KK, 62).*

*Bir zehirlenme vakası var **da**... (SAE, 98).*

1.7.5. Anlamlarına Göre Bağlaçlar

Anlamlarına göre bağlaçlar benzerlik, olumsuzluk, açıklama, sebep, sonuç, karşıtlık, tahmin, soru, olasılık, şart anlamı taşıyan bağlaçlar olarak sınıflandırılabilir.

1.7.5.1. Benzerlik Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Benzerlik anlamı taşıyan bağlaçlar, bağladığı kelime, kelime grubu ve cümleler arasında benzerlik yönünden bir bağlantı kurarlar. Bu bağlaçlara örnek vermek gerekirse *tıpkı, nasıl ki, hem... hem..., da... da..., aynı şekilde vb.* bağlaçlar verilebilir.

*İşte şimdi kendisiyle **aynı şekilde** konuşmaktaydı; Ben budalayım... Kendimi zorla telkin altına sokuyorum (Hu, 335).*

***Tıpkı** onun gibi etrafını insafsız kimseler sarmıştı (KY, 200).*

1.7.5.2. Olumsuzluk Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Olumsuzluk anlamı taşıyan bağlaçlar, kullanıldığı cümlelere doğal olarak olumsuzluk anlamı yüklerler. Bu bağlaçların kullanıldığı yüklemeler genellikle olumlu yapıdadır. Olumsuzluk anlamı, bağlacın yapısında bulunmaktadır. Olumsuzluk anlamı taşıyan bağlaçlara *ne... ne (de)...*, *ne yazık ki*, *maalesef*, *yazık ki vb.* bağlaçları verilebilir.

Ne Server içeri girmek arzusu gösteriyor ne öbürü gelmesini teklif ediyordu (MH, 27).

Ne yazık ki, serçelerin tat alma lezzetleri hakkında hiçbir fikrimiz yoktur (Hu, 394).

1.7.5.3. Açıklama Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Bağladığı kelime, kelime grubu ve cümleler arasında açıklama yönünden bir anlam bütünlüğü sağlayan bağlaçlardır. Bu bağlaçlara örnek olarak; *çünkü*, *aslında*, *doğrusu*, *daha doğrusu*, *esasen vb.* örnek verilebilir.

Çünkü zavallı kadıncağz mukabele etmek, hatta ağzını açmak şöyle dursun, gözlerini bile kaldıramaz, sessiz sessiz ağlardı (KY, 15).

Onun aslında hiç de fena bir insan olmadığını, yalnız mevkiinin icaplarını yaptığını ve bunun da belki hakikaten lüzumlu olabileceğini düşündüm (KMM, 17).

1.7.5.4. Sebep Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Sebep anlamı taşıyan bağlaçlar bağladığı iki kelime, kelime grubu ya da cümleden birini diğerine sebep olarak gösterir ve iki ögeyi birbirine sebep yönünden bağlar. Bu bağlaçlara örnek olarak; *ama*, *çünkü*, *bunun için*, *bu sebepten*, *bu yüzden ki*, *vb.* gösterilebilir.

Salâhattin Bey'in de pek hoşuna gitmiyordu ama çocuğun ne kadar garip tabiatlı olduğunu bildiği için fazla ısrardan çekiniyordu (KY, 18).

*Yalnız içimi bir endişe kaplıyordu **çünkü** Raif Efendi'nin hastalıklarının garip bir tesadüfle, ekseriya böyle günleri takip ettiğini fark etmiştim (KMM, 35).*

1.7.5.5. Sonuç Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Bağladığı kelime, kelime grubu ya da cümlelerden birinin, diğerinin sonucu anlamına gelecek şekilde kullanıldığı bağlaçlardır. Bağlaç kendinden önce ya da sonra gelen ögeye sonuç anlamı katar. Bu bağlaçlara; *böylece, böylelikle, bu nedenle, bu yüzden, fakat, binaenaleyh* örnek olarak verilebilir.

*Hemen daima aşıktı ve sevdiği kadınları bir başkasının beğenip sevmesine imkan olmayacak cinsten seçtiği için çok defa evlenmek zaruretinde kalır, **binaenaleyh** daima sonunda bir boşanma davası ile yaşardı (SAE, 126).*

*Yusuf kendini zorladıkça aklına tek tük kelimeler, cümleler geliyor, **fakat** bunlar herhangi bir mana ve ruhtan mahrum bulunuyordu (KY, 152).*

1.7.5.6. Karşıtlık Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Karşıtlık anlamı taşıyan bağlaçlar, genellikle iki cümleyi birbirine bağlayan ve bağladığı cümlelerden kendisinden önce gelene zıtlık ya da karşıtlık anlamı yüklemi bağlaçlardır. Kendinden önce gelen cümleyi çürüten aksini söyleyen bir cümleyle devam eder. Bu bağlaçlara örnek olarak; *aksine, tam tersine, bununla beraber, bilakis, fakat, değil, hâlbuki, lakin, oysa, velakin, amma velakin vb.* verilebilir.

*Acaba bende anormal bir taraf mı var, dedim. Hayır, **bilakis**, belki diğer kadınlardan daha normal olduğum için böyle düşünüyorum (KMM, 99).*

*Doktor Ramiz bize ait şeyleri çok severdi, **fakat** güçlükle, sanki birkaç senelik bir gurbetten değil de, iki ayrı hayatın arasındaki boşluktan hatırlardı (SAE, 118).*

*Mümtaz'a bir türlü tahammül edemeyişini bütün ev halkı bilirlerdi. **Bununla beraber** ona karşı bir nevi sevgisi de vardı (Hu, 266).*

1.7.5.7. Tahmin Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Bağladığı kelime, kelime grubu ve cümleler arasında tahmin yönünden bir bağ kuran bağlaçlardır. Genellikle cümleleri bağlamada kullanılan tahmin bağlaçları, başında kullanıldığı cümleye tahmin anlamı yükler. Bu bağlaçlara *belki*, *belki de*, *demek ki*, *galiba*, *herhâlde*, *sanırım*, *vb.* bağlaçları örnek olarak verilebilir.

*Bilmem hangi lokantanın tabldot menüsü. **Galiba** Hamid devrinin ortalarına doğru... (Hu, 363).*

***Belki de** ahmak olduğu için yalancıydı. **Belki de** daha korkunç bir şeydi (SAE, 288).*

1.7.5.8. Soru Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Soru anlamı taşıyan bağlaçlar, kullanıldığı cümledeki soru edatlarını destekleyen ve soru anlamını pekiştiren bağlaçlardır. Bu bağlaçların bağlama işlevi pekiştirme işlevinin gerisinde kalmıştır. *Bilmem*, *ya*, *o hâlde* bağlaçları soru anlamı taşıyan bağlaçlara örnek verilebilir.

***Bilmem**, fikrimi anlıyor musunuz (H, 363).*

***Ya** çocuğun, yani validesinin rahmetliye “oğlum” demesini nasıl izah edersiniz? (SAE, 89).*

***O hâlde** maziye tasfiye ediyoruz? (Hu, 111).*

1.7.5.9. Olasılık Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Kullanıldığı kelime, kelime grubu ve genellikle de cümleler arasında olasılık anlamı kuran bağlaçlardır. Bu bağlaçların bazen tahmin ve varsayım anlamı kurduğu da görülmektedir. Olasılık anlamı taşıyan bağlaçlara örnek olarak; *ya... ya...*, *belki*, *belki de*, *kim bilir belki de*, *ola ki*, *bakarsın*, *bir bakarsın*, *bir de bakarsın*, *bir de bakarsın ki vb.* verilebilir.

*Birdenbire, **bir de bakarsın** hesapta olmayan bir vaziyet hasıl olmuş! (Hu, 425).*

Bir bakarsın, hükümetteki işlerin hepsini eli kalem tutan iki kişi bile çevirir dersin (KY, 150).

1.7.5.10. Şart Anlamı Taşıyan Bağlaçlar

Kullanıldığı kelime, kelime grubu ya da cümleleri birbirine şart anlamıyla bağlayan bağlaçlardır. Şart anlamı taşıyan bağlaçlar genellikle cümleleri bağlamaktadır. Başına geldiği cümleyi kendisinden öncekine şartlı olarak bağlarlar. Bu bağlaçlara örnek olarak; *eğer, isterse, şayet, hele, vb.* verilebilir.

O yıllarda Afroditi ile annesinin belli başlı düşünceleri, bu adamın hayatı; varsa eğer Afroditi'nin uzaktaki hısım akrabası idi (SAE, 158).

Hele bir kere bir yalı bulup yerleşin... Bakın sizi nasıl besleyeceğim... (Hu, 246).

2. BÖLÜM: NE...NE (DE)... BAĞLACI

Bu bölümde ne... ne (de)... bağlacının tanımı, kökeni hakkındaki tartışmalar, olumsuz yüklemle kullanımı üzerinde yapılan yorumlar kronolojik sıraya dikkat edilerek verilmiş ve ne... ne (de)... bağlacının görevleriyle maddeler hâlinde ortaya konulmuştur.

2.1. TANIMI

Üzerinde çok fazla tartışmanın ve çalışmanın yapıldığı ne...ne (de)... bağlacı, en genel tanımıyla; sözcükleri, sözcük gruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan iki veya daha çok tekrarlı şekilde kullanılan bir bağlaçtır. Ne... ne (de)... bağlacı genel olarak bağladığı öğelerin başında kullanılan ve kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katan bir sıralama bağlacıdır. Bağlaç, özellikle Tanzimat döneminden itibaren kökeni, kullanım yeri, görevleri ve olumsuz yüklemle kullanılıp kullanılmama gibi birçok tartışmaya sebep olmuştur. Tezimizin ikinci kısmında ne...ne (de)... bağlacı hakkında yapılan tartışmalar başlıklar altında incelenip konuyla ilgili geniş bilgiler verilecektir.

Bağlaç hakkında ilk çalışmalardan birini yapan Jean Deny, *Türk Dili Grameri* adlı kitabında genel görüşün aksine ne...ne (de)... bağlacının kullanıldığı cümlelerde yüklem olumlu değil olumsuz olması gerektiği söylüyor. Bu son derece tartışmalı ve

daha sonra tezimizde ele alınıp incelenecek bir konu olduğu için burada ayrıntıya yer vermiyoruz. Jean Deny, açıklamasını şu örneklerle destekliyor:

*Ne kar yağacağını ne güneş çıkacağını (siz) **bilemezsiniz.***

*Ne orada ne burada kadri (**bilinmediğinden**) dünyasına küskün yaşadı.*

*Ne çocuğa ne anasına **acımayıp** onları başlarından attılar* (Deny, 1941: 644). Deny'nin kaynak göstermeden verdiği örnekler doğru olsa da bağlacın sadece olumsuz yüklemle kullanılması hususu eksiktir.

Tahir Nejat Gencan, “Ne...Ne Bağlacı Üzerine” adlı makalesinde seçtiği örneklerle bağlaç üzerine yapılmış yorumları, eleştirileri, tartışmaları, kuralları karşılaştırmıştır. Gencan'a göre ne...ne (de)... bağlacı, türlü biçimlerde kullanılmıştır. Bağlacın asıl görevi:

- a) Görevdeş öğeleri bağlamak;
- b) Bulunduğu tümceye olumsuzluk anlamı katmaktır.

Bu sebeple ne...ne (de)... bağlaçlarının bulunduğu cümlelerin yüklemelerini olumsuz kullanmak gerekmez (Gencan, 1970: 264) şeklinde bir açıklama yaptıktan sonra Tanzimat dönemine kadar genel olarak ne...ne (de)... bağlacının olumlu yüklemle kullanıldığını; fakat Tanzimat'ta geleneğe uymayan görüşlerin arttığını ifade etmiştir. Gencan, Osmanlı Türkçesi döneminde yazılan iki dil bilgisi kitabında da ne... ne (de)... bağlacının olumlu yüklemle kullanıldığını tespit ederek örnek olarak göstermiştir:

İlk olarak Cevdet ve Fuad Paşaların birlikte yazdığı Kavâid-i Osmâniye'de geçen şu cümlenin bağlacın olumsuz yüklemle kullanımına kanıt olarak verilir:

“Yine farsîce (ne) edat-ı nefyolup mükerrer olarak kullanılır” eserden alınan bu yargıda Farsça olumsuzluk edatı olan ne'nin tekrarının da kullanılabildiği belirtilmiştir. Ayrıca *“Ne öyle olur, ne böyle olur”* gibi kaynağı belli olmayan örneklerle de bağlacın olumlu yüklemle kullanıldığı gösterilmiştir.

İkinci olarak Kütahyalı Abdurrahman isminde bir Osmanlı aydınının kendi isteğiyle Türkçenin kurallarını toplayıp Kıstas'ül-Lîsân adında bir gramer kitabı yazdığını belirtmiş ve bu kitapta ne... ne (de)... bağlacının iki kere kullanıldığını işaret etmiştir.

İlk olarak ne sözcüğünün harf-i nefyolduğunu söyler ve “*Bu mesele ne senin anladığın gibidir, ne de bununu anladığı gibi.*” şeklinde bir örnek vererek olumlu yüklemle kullanır.

Kıstas’ül-Lîsân’da ne... ne (de)... bağlacı ikinci olarak “*Ne harfî..... kâffe-i ef’al ve esmaya dahil ve mükerrem mezkûr olup lûgat-ı meşhurede harf-i nefyolur:*” şeklinde tanımlanır ve “*Zeyt ne yazdı, ne okudu. Ne Zeyt gelür, ne Amir gelür.*” örneğiyle de bağlacın olumsuzluk anlamı kattığı fakat olumlu yüklemle kullanıldığı gösterilir (Gencan, 1979: 457).

Nurettin Koç ise *Yeni Dilbilgisi* adlı eserinde ne...ne (de)... bağlacının tümceleri olumsuzluk belirterek bağladığını belirterek kısa bir açıklama yapar (Koç, 1990: 181).

Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi* adlı kitabında ise ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı bir cümlede fiilin yani yüklem Farsçadaki kullanımına uygun olarak olumsuz yapılamayacağını savunmuştur (Ediskun, 1999: 315). Ediskun, bu açıklamasıyla bağlacın kökenini Farsça olumsuzluk edatı olan *ne*’ye bağlamış; fakat Türkçede Farsçada olduğu gibi kullanılmaması gerektiğini vurgulamıştır.

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* adlı kitabında ne...ne (de)... bağlacını, *bağlam* adını verdiği bölümde, *ulama bağlamları* başlığı altında incelemiş ve iki ögeyi aynı hizada ve bakışıklı olarak ilgiler şeklinde tanımlamıştır (Banguoğlu, 2000: 391). Ayrıca ne... ne (de)... bağlacını yabancı asıllı bağlamlar grubuna almıştır (Banguoğlu, 2000: 395). Banguoğlu da Ediskun gibi ne... ne (de)... bağlacının kökenini Türkçe değil, Farsça *ne* edatına dayandırmaktadır.

Bağlaçları edatlardan farklı, müstakil bir sözcük türü olarak saymayan Muharrem Ergin, bağlaçları *bağlama edatları* başlığı altında incelemiş ve ne...ne (de)... bağlacının *ne* zamirinden alındığını belirterek ne...ne (de)... bağlacı ile ilgili olarak daha çok yüklemelerin olumlu ve olumsuz olması üzerinde durmuştur. Ergin’e göre ne... ne (de)... edatı, “*hiçbiri*” gibi bir anlama sahip olduğu için kullanıldığı cümlede eylemin genellikle olumlu olduğunu söylemektedir. Ergin, bu yargısını desteklemek için de “*Ne beni ne seni gördü*” örneğini vermiştir. Ergin, ne... ne (de)... bağlacının genellikle olumlu yüklemle kullanıldığını söylese de olumsuz kullanımlarının olduğunu da belirtmiş; fakat bu duruma bir açıklık getirmemiştir (Ergin, 2004: 354).

Tahir Balcı, “Hiç ve ne...ne Bağlacı Üzerine” adlı makalesinde, ne...ne (de) bağlacı hakkında gramercilerimiz tarafından yapılan incelemeleri vererek bu değerlendirmelerin yeterli olmadığını ve ne... ne (de)... bağlacının, geçiştirilecek basit bir konu olmadığını söylemiştir. Balcı, çeşitli gramercilerimizden alıntı yaparak genellikle konuşma dilinde ne... ne (de)... bağlacının “hiçbiri, hiç kimse” gibi keskin bir olumsuzluk anlamı katmasına karşın, olumsuz yüklerle de kullanıldığını söylemiştir. Balcı, bu tür kullanımların direkt yanlış olarak adlandırılmasının kısa yoldan kestirip atmak olduğunu eklemiştir ve bu olumsuz yüklerle kullanımların araştırılması gerektiğini eklemiştir. Balcı, olumsuz yüklerle kurulan ne... en (de)... bağlaçlarını da incelemiştir ve bağlaç hakkında kısa bir tasnif yapmıştır. Balcı’ya göre ne... ne (de)... bağlacı, eylemi isteğe bağlı olarak olumlu ya da olumsuz olan cümlelerle, yüklemi olumlu olması gereken cümlelerle ve yüklemi olumsuz olan cümlelerle kullanılmaktadır (Balcı, 1998, 12-13).

Sözcük Türleri adlı eserde ne...ne (de)... bağlacı hakkında kelimeleri, cümleleri, bağlamaya yarayan ne bağlacı, genellikle tekrarlanarak kullanılır şeklinde bir tanım yapılmıştır. Ayrıca ne... ne (de)... bağlacının görevleri aynı olan öğeleri bağlamak, kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katmak gibi başlıca iki görevi olduğu vurgulandıktan sonra örneklerle bu iki görev açıklanmıştır (Özel vd., 2003: 131).

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri* adlı eserinde ne... ne (de)... bağlacı hakkında aynı görevde veya zıt anlamlı sözcüklerin başına gelerek bu sözcükleri art arda sıraladığını söylemiştir. Ayrıca ne... ne (de)... bağlacının sıraladığı bu sözcüklere “hiçbiri” gibi kesin bir olumsuzluk ve ret anlamı kattığını ifade eden Korkmaz, bu bağlacın yapısı itibarıyla zamir kökenli olduğunu ve zaman zaman *da* bağlacıyla da pekiştirilebildiğini eklemiştir (Korkmaz, 2019: 1111). Zeynep Korkmaz, ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katma görevini vurguladıktan sonra bağlaç için şu örnekleri kullanmıştır:

Ne Şam'ın şekeri ne Arabın yüzü. Ne Ali'ye minnet ne Veli'ye! Ne mecburiyetle, ne vesile ve bahusus ne hak ile sevebilirdi (N. Nazım, Z, 24).

Hayri Efendi, Müdürün önünde ayakta, ne bir şey söyleyebiliyor, ne dönüp yerine oturabiliyordu (M. Ş. Esenal, EOY, 12).

Ne Ziganaların her dönemeçte bir kere daha şaşırtıcı olan güzelliği, ne Kop dağının ihtişamı beni peşinden sürüklemiyordu (A. H. Tanpınar, BŞ, 25).

Ne insan ne toprak geniş manasında ekonomimize, hayatımıza girmemiş (A. H. Tanpınar, H, 224).

Dedim ki: İşte Mehmet Ali bilir; İstanbul' da, ne padişahın, ne devletin, ne hükümetin beş paralık itibarı kaldı (Y. K. Karaosmanoğlu, Y, 22) (Korkmaz, 2019: 1112).

Ne...ne (de)... bağlacı üzerine yapılan incelemeler ve yorumlardan hareketle geniş bir açıklama yapmak gerekirse: Ne...ne (de)... bağlacı görevdeş kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlayan, genellikle cümlenin başında kullanılan fakat cümlenin ortasında ve sonunda da kullanılabilen, kullanıldığı cümleye “hiçbiri”, “hiç kimse” gibi olumsuz bir anlam katan ve genellikle iki veya daha çok tekrarlı kullanılan zamir kökenli bir bağlaçtır. Sık sık anlamı kuvvetlendirmek amacıyla *da* bağlacının eklendiği de görülür. Hatta Türkiye Türkçesinde ikiden fazla tekrarlı kuruluğu durumlarda zorunlu olarak *da* bağlacıyla birlikte kullanılmaktadır. Ne...ne (de)... bağlacı kullanıldığı cümleye doğrudan bir olumsuzluk anlamı kattığı için yüklem olumsuz değil olumlu kullanılması uygundur. Fakat bu konu zamanla özellikle de Tanzimat dönemi ve sonrasında önemli tartışmalara sebep olduğundan, ne...ne (de)... bağlacıyla kurulan cümlelerin yüklemelerinin olumsuz olmasının yanlış olduğunu söylemek peşin bir yargı olacaktır. Bu konuya tezimizin ilerleyen bölümlerinde açıklık getirmeye çalışacağız.

2.2. NE... NE (DE)... BAĞLACININ KÖKENİ

Ne sözcüğünün iki veya daha fazla tekrarıyla kurulan ne...ne (de)... bağlacının kökeni hakkında oldukça fazla tartışma vardır. Bu tartışmalardan en çok kabul gören görüş, bağlacın *ne* sözcüğünden geldiğidir. Orhon Yazıtlarından itibaren Türkçede kullanılan *ne* sözcüğünün kökeni hakkında gramercilerimiz tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş olmasına karşı sözcüğün Türkçe kökenli olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Muharrem Ergin, *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde (Ergin, 2004: 354), Tuncer Gülensoy ise *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*'nde kelimenin Türkçe olduğunu söylemektedir (Gülensoy, 2007-1: 605). Buna karşı Şinasi Tekin, *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler* adlı eserinde kelimenin Toharca olduğunu belirtmiştir (Tekin, 2001: 257).

Ne sözcüğünün Orhon Yazıtlarında soru sıfatı, soru zamiri, kuvvetlendirme edatı gibi farklı işlevlerde kullanılmış olması bu sözcüğün Orhon Türkçesi döneminden çok öncesine, Türkçenin yazılı kaynaklarla izlenilemediği dönemlerine dayandığını göstermektedir. Sözcükler tek bir işlev ve görevle ortaya çıktıktan sonra tarihî süreç içinde kullanılıp işlenerek farklı anlamlara ve işlevlere sahip olurlar. Mehmet Vefa Nalbant'ın aktardıklarına göre *ne* sözcüğünün Orhun Yazıtlarında soru zamiri, soru sıfatı, tahmin/güçlendirme edatı olmak üzere üç farklı görevle; Eski Uygur Türkçesi metinlerinde ise bu işlevlere ek olarak “ve, veya” anlamında bağlama edatı göreviyle de kullanımına rastlanmaktadır (Nalbant, 2003: 76). Buradan da anlaşıldığı gibi *ne* sözcüğü bizim metinlerden takip edebildiğimizden çok daha uzun bir süre dile girmiş ve çeşitli görevleri üstlenmiştir. Farklı görüşler olmasına karşı Türk dilinin ilk yazılı kaynaklarından itibaren çeşitli görevlerde kullanılan *ne* sözcüğünün Türkçe kökenli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bundan hareketle *ne* sözcüğünün tekrarlanmasıyla oluşturulan *ne...ne (de)...* bağlacının da Türkçe olduğunu görüşü yaygınlık kazanmıştır.

Ne sözcüğünü, Türkçenin ilk yazılı metinlerinde ve günümüzde diğer Türk dillerinde yaygın olarak kullanılan **ka* soru zamirine dayandıran dil bilimcilerimiz de mevcuttur. Daha çok eski Türk dili metinlerinde ve diğer Altay dillerinde bulunan **ka* zamiri bize çok eskiden beri kullanılan bir sözcük olduğunu kanıtlamaktadır. Konu üzerine en geniş çalışmaları yapan Ahmet Temir, aslında Türkçe bir öge olan **ka*-dan meydana gelen *kan-*, *kay-*, *kal-*, *kar-* grupları ve onların sonradan oluşan formlarının, bütün Altay dillerinde yayıldığını söylemektedir. Fonetik özelliğine gelince, bu unsur Uygurcadan sonraki ağızların bazılarında Moğolcada ve Tunguzcanın Gold ve Olça ağızlarında *ka-* <*ha-*, *ha-* şeklini almış ve Mançu dilinde de *ha-* <*a-* olmuştur şeklinde bir açıklama yapmıştır (Temir, 1946: 282). *Ne* ve *ne*'den türeyen soru kelimelerinin yanında **ka*'dan türeyen soru zamirleri de gerek eski Türkçede gerekse bugün konuşulan çağdaş Türk dillerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. İki zamirin de benzer işlev ve görevlere sahip olması, ortak bir köke dayanıp dayanmama gibi bir soruyu akla getirmiştir. Bu konu üzerinde yapılan çalışmalar kesin bir sonucu ortaya koyamamıştır.

Ne...ne (de)... bağlacını, *ne* soru zamirine dayandıran dil bilimcilerin dışında bu bağlacın yabancı bir dilden Türkçeye girmiş olduğunu söyleyenler de vardır. Bu düşüncenin temelinde, Türkçenin yapısı itibarıyla bağlaçlara gerek duymayan ve bağlaç türetmeye

elverişli bir dil olmaması vardır. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren takip edebildiğimiz *ne* soru zamiri, Orhon Türkçesinde soru zamiri, soru sıfatı ve kuvvetlendirme edatı olarak kullanılırken Türkiye Türkçesine gelene kadar bu özelliklerini koruyabilmiştir. Tarihî süreç içerisinde *ne* soru zamiriyle eşzamanlı olarak kullanılan *ne...ne (de)...* bağlacı ise ilk metinlerden itibaren kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katmıştır. Soru anlamı taşıyan bir kelimenin aynı zamanda olumsuzluk anlamı taşıyabilmesi için dilde çok uzun yıllar işlenmiş olması ve tarihî metinler ile bu anlam geçişinin takip edilebilmesi gerekmektedir. Bu da *ne...ne (de)...* bağlacı ile *ne* soru zamirinin farklı kökenlerde olabileceğini destekler niteliktedir.

Mürsel Öztürk, *Farsça Dilbilgisi* adlı eserinde “*ne ... ne (de) ...*” bağlacının olumsuzluk ifadesiyle Farsçada çok kullanılması; Farsça kullanımlarda sondaki *ne* ’nin güçlendirme edatıyla birlikte de kullanılabilmesi; *ne* sözcüğünün tek başına olumsuzluk zarfı ve olumsuzluk edatı kullanılabilmesi şeklinde sıralayabileceğimiz nedenler, “*ne ... ne (de) ...*” bağlacının Türkçeye Farsçadan geçtiği ve olumsuzluk bildiren *ne* ile sıfat, zarf, zamir ve edat olarak kullanılabilen *ne*’nin köken bakımından bir ortaklığa sahip olmadığı görüşünü destekler niteliktedir şeklinde bir açıklama yapmıştır (Öztürk, 1988: 146). Türkçede kullanılan *ne* sözcüğünün de tek başına bir olumsuzluk katmaması, bu iddiayı desteklemektedir. Ebüzziya Tefvik Bey de *Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbuat* adlı eserinde bağlacın Farsça kökenli olduğunu söylemiştir (Tefvik, 1909: 5). *Ne...ne (de)* bağlacının Farsça kökenli olduğunu söyleyen bir diğer dil bilimci B. M. Nadelyev’dir (Nadelyev vd., 1969: 5). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* adlı eserinde Räsänen, olumsuzluk bildiren *ne*’nin köken olarak Türkçe değil, Rusça ya da Farsça olabileceğini belirtmiştir (Räsänen, 1969: 353).

Ne...ne (de)... bağlacının Farsçadan değil, onun çok daha gerisine dayanan Latince’den geçtiğini düşünenler de bulunmaktadır:

“*ne ... ne (de) ...*” bağlacı, Hint-Avrupa dillerinin Avrupa koluna mensup olan Fransızcada *ni ... ni ...* şeklinde kullanılmakta; 16. yüzyıldan itibaren kullanılan bu *ni* şekli, aynı anlam ve işlevle eski Latince’deki *nec* ve eski Fransızcadaki *ne, ned* şekillerine dayanmaktadır (Menabit, 2006: 72).

İngilizcede ise bu bağlaç *neither...nor...* terimiyle ifade edilir ve tıpkı *ne...ne (de)...* bağlacında olduğu gibi yüklem olumlu kullanılır. Hint-Avrupa dillerinde kullanılan bu

benzer ve görevdaş bağlaçlar ne...ne (de)... bağlacının Latin kökenli bir bağlaç olabileceği tartışmasını şiddetlendirmiştir. Bağlacın kökeni hakkında tarihî metinler içerisinde detaylı bir inceleme yaptıktan sonra fikrimizi sunmayı daha uygun bulduğumuz için, tezimizin ilerleyen bölümlerinde bu konuya açıklık getirmeye çalışacağız.

2.3. OLUMSUZ YÜKLEMLE KULLANILAN NE... NE (DE)... BAĞLACI

Ne...ne (de)... bağlacı hakkında özellikle Tanzimat döneminde artan tartışmalardan biri de yüklem olumlu mu olumsuz mu olması sorusudur. Dil bilimcilerimiz genel olarak yüklem olumlu olması gerektiğini savunurken aksini söyleyen yazar ve araştırmacılarımız da vardır. Tanzimat döneminde bu tartışma alevlenince dönemin önemli yazarlarından ve aydınlarında Ebüzziya Tefik Bey ne... ne (de)... bağlacıyla ilgili 84 sayfalık bir çalışma ortaya koyar. Ebüzziya Tefik Bey'in belirttiği üzere *Ne Edat- ı Nefyi Hakkında Tetebbuat* adlı çalışmanın yapılmasına sebep olan cümle şudur:

“Bu eserde ne katî veya nisbî bir hakikat-i târihiyye ne de samîmiyet ve irticâlden münbais bir hakikat-i rûhiyye taharrî etmemelidir.” (Bu eserde *ne* kesin ve kısmi bir tarihi gereği ne de içtenlik ve doğaçlamadan ileri gelen bir ruhi gereği araştırmamalıdır.) (Tefik, 1909: 1). Bu cümlede ne... ne (de)... bağlacıyla birlikte kullanılan olumsuz yüklem, Ebüzziya Tefik Bey'in bu eseri yazmasına sebep olmuştur.

Ebüzziya Tefik, aynı zamanda çalışmanın ana düşüncesini oluşturan *ne* harfinin, Türkçede tekrar edilerek kullanıldığında cümlelerin yüklemelerinin yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz kılan bir olumsuzluk edatı olduğunu ifade etmiş ve dilimizin aslı ve kaynağı olarak gösterdiği Çağatay Türkçesinde de bağlacın bu şekilde olduğunu ifade etmiştir. Ebüzziya Tefik Bey, bu cümlesinde ne... ne (de)... bağlacını, Türkçede kullanılan *ne* sözcüğüne dayandırmış ve çok eskilere gitmeden Çağatay Türkçesinde görüldüğünü söylemiştir (Tefik, 1909: 5).

Ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle kullanılmasının uzun bir tarihe dayanmadığını, kırk elli yıllık bir geçmişi olduğunu söyleyen Ebüzziya Tefik, ne... ne (de)... bağlacının altı yüz yıllık edebiyat tarihimizde hem nazım hem de nesir türlerinde yazılan eserlerin hepsinde olumlu yüklemle kullanıldığını, olumsuz yüklemle kullanılan örneklerin kırk-elli yılı aşmayacak bir tarihe dayandığını da söyler. Ayrıca Tefik Bey,

meselenin aslı olarak, ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle kullanımının nazımdan çok nesirde görüldüğünün çünkü nazımda şairlerin öteden beri geleneğe bağlı kaldığını ve *ne* edatının bu geleneğe dayalı olarak olumlu yüklemle kullanıldığını vurgulamıştır. Nesirde ise edebiyata yeni yeni girmeye başlayan ve geleneğe yabancı olan türler sayesinde bağlaç, olumsuz yüklemle kullanılmaya başlanmıştır (Tevfik, 1909: 32).

Ebüzziya Tevfik, daha sonra ne...ne (de)... bağlacında fiilin olumsuz şekilde kullanılmasıyla ilgili kısa bir tarihçe çalışması yapmıştır. Tevfik, bu edatın, aslını terk ederek imkansız olarak kullanılmasından dolayı ilk defa bundan otuz sene önce Vakit gazetesi ve Tercüman-ı Hakikat gazetesi arasında bir olayın vuku bulduğunu ve bir cümle ile Tanzimat döneminde başladığını bildirmiştir (Tevfik, 1909:10). Yine Tevfik'in anlattıklarına göre, Vakit gazetesi Tercümân-ı Hakikat'e sert bir şekilde karşılık vermiştir. Tercümân-ı Hakikat'in inatçı tutumu yüzünden tartışma bir sonuca ulaşamamıştır. Ebüzziya Tevfik Bey, bununla birlikte o tarihten itibaren Tercümân-ı Hakikat'in inat ve ısrarla *ne* edatının tekrarını içeren şeyler yazdıklarında, fiil yani yüklemli bilinçli olarak olumlu değil olumsuz kullandıklarını ve Tercümân-ı Hakikat'i okuyan yeni yetme gençlerin bu tarza uyduklarını bu sebeple de zamanla *ne* edatının kullanım şeklinde bir ikilik olduğunu belirtmiştir. Ebüzziya Tevfik Bey'e göre, Tercümân-ı Hakikat'in inat ve bilinçli davranışı yüzünden ne... ne (de)... bağlacının Türkçede olumsuz yüklemle kullanımı yaygınlaşmıştır (Tevfik, 1909:11).

Ebüzziya Tevfik'in anlattıklarından hareketle dönemin iki ünlü gazetesi arasında ne...ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle kullanılıp kullanılmaması bakımından bir tartışma çıkmış, Tercümân-ı Hakikat, bağlacın kullanıldığı cümlelerin olumsuz fiille kurulabileceğini savunurken Vakit gazetesi böyle bir yapının yanlış olduğunu savunmuştur. Vakit gazetesi, Tercümân-ı Hakikat'i Türkçenin yapısını değiştirmeye çalışmakla suçlamıştır.

Ebüzziya Tevfik, dönemin ünlü yazarlarından Recâizâde Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Cevdet Paşa ve Hakkı Bey'in önemli eserlerinden örnekler alarak bu yazarların ne...ne (de)... bağlacını kullandıkları yüklemli incelemiş ve özellikle Recâizâde'nin eserleriyle ilgili geniş yorumlar yapmıştır. Ebüzziya Tevfik bu incelemelerinde bağlacın olumsuz yüklemle kullanılmasının yanlış olduğunu doğrusunun olumlu fiillerle kullanılması

olduğunu da ifade etmektedir. Tevfik’e göre ne... ne (de)... bağlacı Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren olumlu yüklemle kullanılmıştır (Tevfik, 1909: 16).

Ebüzziya Tevfik, kitabın Tekmile-i Bahs, yani anlattıklarını topladığı sonuç bölümünde yazdıklarını özetler ve çeşitli eserlerden aldığı örneklerle ne...ne (de)... bağlacının olumlu yüklemle kullanılması gerektiği iddiasını kanıtlama çalışır.

Tevfik, Türkçede dil bilgisi kurallarına göre *ne* olumsuzluk edatı, herhangi bir tümcede tekrarlı bir şekilde kullanılırsa, bu tümcelerin anlamlarının olumsuz olduğunu; fakat kullanılan yüklem ise olumlu olduğunu söyler ve ne... ne (de)... bağlacıyla kullanılan cümlelerin yüklemsiz bir şekilde de kullanılabildiğini, o durumda da cümlelerin *kesik cümle* adını aldığını belirtir. Tevfik, vezin kurallarına uymak için yapılanlar dışında ne... ne (de)... bağlacıyla kurulan cümlelerin yüklemli olması gerektiğini de ekleyerek çeşitli eserlerden seçtiği örneklerle ne... ne (de)... bağlacının kullanımlarını başlıklar altında toplamıştır (Tevfik, 1909: 17).

Ebüzziya Tevfik Bey, çeşitli eserlerden seçtiği örnekleri beş başlık altında toplamıştır:

“1) Birinci ne sözcüğünden sonra olumlu yüklemle kullanılan örnekler:

“Terk- i ser-rāh-ı melāmette hünerdir demeyiz

Ne hüner demek olur ana hakīkatte ne ayb”

(Ruhî, s.55)

“Makām-ı kurbe iren hukuk budur ki dünyānuñ

Ne kasr-ı kaysarīn ister ne kasr-ı dārāsın”

(Ruhî, s.55)

Bu başlıktaki örneklerde ne sözcüğünün birinci tekrarından sonra olumlu fiil kullanılmış, ikinci bölümünde ise fiil kullanılmamıştır.

2) Her tekrardan sonra olumlu fiille kurulan örnekler:

“Fitne, bir uyumuş yilandır. Uyandıрмаğa gelmez. Uyanırsa ne karşı duranlar kurtulur ne de uyandıranlar selāmet bulur.”

(Cevdet Paşa, s.63)

“Biz fikradan bir; **ne** kimsenin ziyânına varmakla şeref veririz ve **ne** ziyâretten tahallüf etmekle şânına noksan erdirmege.”

(Ahmet Radosî, s. 63-64)

“Hülâsa bu şîve ile **ne** ele girer ve **ne** kat’-ı ümîd etdirir; mütalâ’ ab-ı mecbübeye benzer. Vaslıyla **ne** aşkını şad ve **ne** ye’siyle berbâd eder.”

(Mütercim Âsım, s.64)

3) İkinci ne sözcüğünden sonra olumlu fiil kullanılan örnekler:

“**Ne** kabûlün ta’ata ibâdete, **ne** reddiñ günaha, ma’şiyete göredir.”

(Sinân Paşa, s.72)

“Bir cem’ gördüm ki hikâyetleri perîşan, **ne** safâdan anda eser ve **ne** sıdkdan anda nişân var.”

(Fuzûlî, s.73)

“İnsan zâtında fânî olan ciheti mahv irüp ruhânî olana hizmet etmelidir. **Ne** kendi nefesine, **ne de** şa’irlerine merhamet eylemelidir.”

(Kânîzâde Rif’at Bey, s.73)

4) Ne sözcüğünün ikiden fazla tekrarıyla ilgili örnekler:

“**Ne** kânuna **ne** cebr ü zora, **ne** hünkâra tâbi’dir

Bu bender-gehte herkes dirhem ü dinâra, tâbi’dir”

(Ziyâ Paşa, s.78)

“Şöyle sermest mi aşk-ı ilahi olsak

Ki **ne** didâr **ne** hür **ne** behiştin görsek”

(Fehîm, s.79)

“’Âlem bi-meh u hürşid u felekde hergiz

Ne mühendis ne müneccim ne hakîm isterler”

(Rûhî, s.79)

5) Ne... ne (de)... bağlacından önce gelen fiiller olumsuz olur iddiasına karşı olumlu örnekler:

“Geldi ne sen gibi dehre dil-rubā

Gördü ne ben gibi dünyā mübtelā”

(Riyâzî, s.81)

“Böyle bir fettân-ı âlem, böyle bir âsub-ı dehr

Gördi ne çeşmi, ne işitdi kulağı kimseniñ

(Hâşimî, s.81)

Çeşitli eserlerden örnekler topladığı başlıklardan da anlaşıldığı üzere, Ebüzziya Tevfik’e göre, *ne* tekrarıyla oluşan *ne...ne (de)...* bağlacının kullanıldığı fiiller olumlu olmalıdır. Tanzimat döneminde özellikle Fransızcanın da etkisiyle fiiller olumsuz kullanılmaya başlanmış fakat bu oldukça fazla eleştiri almıştır. Ebüzziya Tevfik’in çalışmasından sonra birçok dil bilimcimiz de bu konu üzerine incelemeler yapmıştır.

Jean Deny; *Türk Dili Grameri* adlı eserinde genel düşüncenin aksine *ne...ne (de)...* bağlacının kullanıldığı cümlelerde fiilin olumsuz olması gerektiği söylüyor ve kaynak göstermeden şu örnekleri veriyor:

“Ne kar yağacağını ne güneş çıkacağını. (siz) bilemezsiniz.”

“O ne Rumca ne Ermenice ne İspanyolca...bilmeyor.”

“Ne orada ne burada kadri (bilinmediğinden) dünyasına küskün yaşadı.”

*“Ne çocuğa ne anasına **actmayıp** onları başlarından attılar.”*

*“**Açılmaz** ne bir yüz ne bir pencere kakıldıkça vahşet çöker yerlere.”* (Deny, 1940: 653).

Jean Deny, aynı eserde olumsuzluk sorunuyla ilgili altı madde hâlinde bir açıklama yapıyor. İlk olarak cümlede tekrar eden *ne* sözcüklerinin keşiklediği yani nöbetleştiği edatların sonuncusu ile yüklem arasında uzun ya da kısa bir sözcük veya bir söz bulunursa

bu sözcükler birbirinden uzaklaşmış olur ve fiil olumsuz kullanılır demiştir ve bu durumla ilgili şu örnekleri yine kaynak göstermeden vermiştir:

“O ne arkadaşıyla, ne kardeşiyle, ne de babasıyla (asla) geçinmez”

“Çocuğu ne erkek kardeşi, ne de kız kız kardeşi (arayıp) sormadı”

“O işe ne senin, ne onun kitabı (işe) yaramaz.” (Deny, 1940: 654).

İkinci olarak Deny, tümcedeki tekrar eden ne’lerin keşiklediği yani nöbetleştiği edatlardan sonuncusuyla yüklem arasında bir duraklama yapılırsa sözcükler veya sözler birbirlerinden az da olsa uzaklaşmış olurlar ve bu durumda fiil olumsuz kalır demiştir.

“Bugün ne bağçeye, ne sokağa...çıkmadım”

“Hastaya bir ay müddetle ne et, ne süt, ne sebze, ne de yumurta...verilmeyecek.”
(Deny, 1940: 654).

Üçüncü olarak Deny, ne... ne (de)... bağlacında tekrar eden ne’ler, devrik bir cümlede yani fiili sonda olmayan bir cümlede kullanılmışsa o cümlede yüklem olumsuz olur demiş ve şu örnekleri vermiştir:

“Ben bugün (çıkmadım) ne bağçeye ne sokağa”

“Çocuk artık (sevmiyor) ne bebeğini ne başka bir oyuncasını.” (Deny, 1940: 654).

Dördüncü maddede “sakın, hiç, asla, hiç, hiçbiri” gibi kesinlik bildiren olumsuzluk ifadeleriyle kullanılan bağlacın olumsuz yüklemle kullanıldığını ifade etmiş ve şu örnekleri eklemiştir:

“Ne sigarayı, ne enfiyeyi hiç kullanmam”

“Ne çok rüzgârlı ne çok durgun havadan pek hoşlanmam.” (Deny, 1940: 655).

Beşinci ve son olarak Deny, “gelip görmedi, dinleyip gitti” gibi çapraz eylemlerin olduğu gibi kaldığını yani ne... ne (de)... bağlacıyla kullanılırken de olumsuz kullanıldığı söylemiş ve şu örnekleri eklemiştir:

“Ne Orhan, ne Aydın beni gelip görmediler”

“*Ne Orhan, ne Aydın beni dinlemeyip gittiler.*” (Deny, 1940: 655).

Jean Deny'nin açıklamalarından ne...ne (de)... bağlacının ikinci bölümünün birinciden uzak kaldığı ya da aralarına kelime veya kelime öbekleri girdiğinde olumsuz olması gerektiğini düşündüğünü anlıyoruz.

Bağlaçları edatlardan ayrı, müstakil bir sözcük türü olarak incelemeyip edat başlığı altında ve *bağlama edatları* adıyla ele alan Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde ne...ne (de)... bağlacının Türkçe kökenli olduğunu ve “*ne*” zamirinden geldiğini ileri sürerek ne... ne (de)... edatının “hiçbiri” anlamında olumsuzluk edatı durumunda olduğu için kullanıldığı cümlenin yüklemine genellikle olumlu olduğunu fakat olumsuz da kullanılabileceğini söylemiştir (Ergin, 2004: 354).

Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi* adlı eserinde ne... ne (de)... bağlacının olumsuz kullanımlarını başlıklar hâlinde kaynak belirtilmeden verilen örneklerle açıklamıştır.

Ediskun, ilk olarak cümlenin yüklemine tekrar eden *ne*'lerden önce gelmesi durumunda yüklemine olumsuz kullanıldığı söylemiş ve şu örneği vermiştir:

“*Sallanmaz o kalkışta ne mendil ne de bir kol* (Yahya Kemal Beyatlı)”

İkinci başlıkta *ne*'lerin şartlı bir yan cümlede kullanılması durumunda bu yan cümlenin yüklemine olumsuz olacağını söyler ve kaynak göstermeden şu örneği verir:

“*Kardeşinizden ne bir haber, ne bir mektup almadınızsa, hemen yola çıkınız.*”

Ediskun, üçüncü olarak *ne*'lerin bir fiilimsiyle kurulan yan cümlede kullanılması durumunda fiilimsinin olumsuz olacağını söyler ve iki örnekle açıklar:

“*Ne beni, ne de seni göremediği için (göremediğinden, göremeyince, görmeyeli beri...) hayli üzülmüş.*”

“*Ondan ne bir selam, ne bir mektup almadıkça adını bile anmayacağım.*”

Dördüncü olarak tekrar eden *ne*'lerin arasına birtakım sözcük ya da sözcük grubu girmesi durumunda yüklemine olumsuz olacağını söyler ve örnekle destekler:

“*Bu meseleye ne annemi ne de babamı katiyen karıştırmamalıyız.*”

Son olarak Ediskun, *ne*'lerden sonra bir duraklama yapılırsa kullanılan yüklem olumsuz olduğunu söyler ve şu örneği verir:

“*Dün ne sinemaya ne de tiyatroya... gidemedik.*” (Ediskun, 1999: 318).

Ne...ne (de)... bağlacının kullanıldığı fiillerin olumlu olması gerektiğini savunanlardan biri de Şiar Yalçın'dır. *Doğru Türkçe* adlı eserinde *ne*'nin bir edat değil bağlaç (conjunction) olduğunu söyler ve ne... ne (de)... bağlacının olumlu yüklemle kullanılması hakkında, bildiği bütün Batı dillerinde olumsuzluk anlamı katan bağlaçların olumlu yüklemle tasvir edildiğini bu sebeple de ne... ne (de)... olumsuzluk bağlacının da olumlu yüklemle kullanılması gerektiğini belirtir. Yalçın, bu durumu matematiksel olarak da ifade eder ve tıpkı matematikte olduğu gibi iki negatifin sayının çarpımının pozitif olduğunu, yani iki olumsuzluğun da anlam bakımından olumlu olacağını ifade eder (Yalçın, 1998: 80).

Şiar Yalçın, verdiği bu matematiksel denklemi de şu örnekle pekiştirir:

“*Ne yemek yemedim, ne de uyku uyumadım*” eğer cümleyi böyle kullanacak olursa hem yemek yediği hem de uyuduğunun anlaşılacağını yani iki olumsuzluğun çarpımının olumlu bir anlam ifade edeceğini belirtir. Böyle bir kullanım yerine “*ne yemek yememezlik ne uyumamazlık ettim*” demenin daha doğru olacağını ekler (Yalçın, 1998: 80).

Ancak Şiar Yalçın, bugün fazlasıyla moda olmuş devrik cümlelerde yani yüklem başta olduğu cümlelerde yüklem kesinlikle olumsuz olduğunu da eklemektedir. Devrik cümle dışında ne... ne (de)... bağlacının tarafları arasına bir zarf girdiyse de bu cümlenin yüklem olumsuz olacağını söyler ve bu durumu örnekle açıklamaya çalışır:

“*Ne arkadaşları ne öğretmenleri Hasan'ı pek sevmezlerdi.*” Yalçın, bu örnekte de bağlacının kullanılmasının daha doğru olacağını da belirtmiştir (Yalçın, 1998: 81).

Tahir Nejat Gencan ise *Dilbilgisi* adlı eserinde konuyu başlıklar altında örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır:

İlk olarak bir cümlede ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanan ögelerin yüklemden uzak kullanımında, yani bağlacın arasına başka kelimeler, özellikle de ara sözcükler girdiğinde olumsuz yüklemle kullanıldığını belirtmiştir ve şu örnekle desteklemiştir:

“Atatürk ne ibadete, ne itikatlara, ne gerçek dinin gerçek temellerine dokunmamıştır.”

(Falih Rifkî Atay)

İkinci olarak, yüklem *ne*'lerden önce geldiği durumlarda yüklem olumsuz kullanıldığını belirtmiştir:

“Açılmaz ne bir yüz, ne bir pencere;

Bakıldıkça vahşet çöker yerlere.”

(Yağmur, Tefik Fikret)

Üçüncü olarak, *ne... ne (de)...* bağlacının kullanıldığı cümle şartlı ise yüklem olumsuz kullanılabileceğini söylemiş ve kaynak göstermeden şu örneği vermiştir:

“Ne sen, ne ben işe karışmasaydık.”

Dördüncü olarak, *ne... ne (de)...* bağlacıyla bağlanan öğelerin yüklemelerinin *-DIĞI, -AcAk, -II beri* gibi ekleri alan fiilimsiler olduğu durumlarda yüklem olumsuz olabileceğini belirtmiş ve örnekle desteklemiştir:

“Ne memlekette konuşulan dili, ne oranın âdetlerini bilmediğinden çok zahmet çektii.”

Gencan, beşinci olarak, *ne... ne (de)...* bağlacının kullanıldığı cümlede yüklemden önce olumsuzluk ifade eden bir kelime kullanıldığında yüklem olumsuz olduğunu ifade etmiştir:

“... Ne geceyi geçirdiği saray, konak veya köşkü, ne de onun içinde yattığı oda hiç kimse bilmeyecek.”

(Falih Rifkî Atay)

Son olarak da *ne... ne (de)...* bağlacının bağladığı öğeler arasında bir duraklama olduğunda yani öğelerden biri vurgu ya da tonlamayla canlandırılmak istendiğinde *ne... ne (de)...* bağlacının kullanıldığı cümlelerin yüklemine olumsuz olabileceğini belirtmiştir (Gencan, 1979: 451-457).

Tahir Nejat Gencan da Jean Deny ve Haydar Ediskun gibi bağlacın iki ögesi arasına kelime veya kelime grupları girmesi sonucu cümlenin uzaması durumunda fiilin olumsuz kullanılacağını söylemiştir.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan *Türkçe Sözlük*'te de gramercilerimizin açıklamalarına benzer açıklamalar yapılmış ve örneklerle desteklenmiştir:

Ne ile bağlanan özne veya cümlelerden önceki fiiller aşağıda gösterilen durumlarda olumsuz kullanılırlar:

a) Fiil, ne ile bağlanan özne veya cümlelerden önce gelirse:

“Benimle hemzeban olmaz ne Firdevsî ne Hakanî.” (Neft)

b) ne'li cümlenin fiili şartlı olursa:

“Sen ne yaz, ne kış dinlemezsen çabuk çökersin.”

c) fiilden önce olumsuz bir anlam veren bir ünlem veya zarf bulunursa:

“Ne tütüne, ne içkiye sakın alışmayın.”

“Ne İzmir'e ne Bursa'ya hiç gitmemiş.”

“Ne memlekette konuşulan dili, ne oranın âdetlerini bilmediğinden çok zahmet çekti.” (TDK, 1998: 1644-1645).

Tahir Balcı'nın Çağdaş Türk Dili adlı dergide yayımlanan “Hiç ve ne...ne Üzerine” adlı makalesinde, ne...ne (de)... bağlacıyla kurulan cümlelerdeki yüklemelere göre ne...ne (de)... bağlacını incelemiştir. Balcı'ya göre ne... ne (de)... bağlacı üç başlık altında sınıflandırılabilir:

- 1) Yüklemimi isteğe bağlı olarak olumlu ya da olumsuz kullanılabilen tümceler,
- 2) Yüklemi olumlu olması gereken tümceler,
- 3) Yüklemi olumsuz olan tümceler (Balcı, 1998: 13).

Görüldüğü üzere Tanzimat'a kadar genellikle olumlu fiillerle kullanılan ne...ne (de)... bağlacı, özellikle Tanzimat döneminin önemli gazeteleri arasında çıkan tartışma ile gündeme gelmiş ve Ebüzziya Tevfik Bey tarafından çıkarılan 84 sayfalık *Ne Edatı Nefyi Hakkında Tetebbuat* adlı eser ile incelemeler hızlanmıştır. Daha sonra birçok

gramercimiz tarafından kapsamlı olarak incelenmiş ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren yapacağımız incelemeler ile ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yükleme kullanılma durumları detaylı olarak incelenecektir.

2.4. NE... NE (DE)... BAĞLACININ GÖREVLERİ

1) Ne... ne (de)... bağlacı, kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katar.

*Seniha'nın büyükbabası Kasın Paşa'yı ziyarete gittiği günden beri, Faik Bey, artık konağa adımını atmıyor, artın **ne** Servet Bey'e hatta **ne de** Cemil'e görünüyordu (KK, 114). (Artık Servet Bey'e de Cemil'e de **görünmüyor**.)*

Ne bir gül bitdi gülşende ki beñzeye bu ruhsāra

Ne bir serv irdi bostānda ki ola hem (APD, 291-4).

“Ne bir gül yetiştı gül bahçesinde ki bu yanağa benzesin

Ne de bir selvi yetiştı bostandaki seninle eşit olsun.”

2) Ne... ne (de)... bağlacı cümlelerin yanı sıra kelime ve kelime gruplarını da bağlar.

*Gözlerinde **ne** şaşkınlık **ne** hiddet vardı (MH, 42).*

Acır isen gel necātī derd mende acı kim

*Ne leb-i dilber nasīb oldu **ne** halvā-yı rakīb (NBD, 25-7).*

“Ey Necati, acırsan derdi olana acı ki

Ne sevgilinin dudakları nasip oldu ne de rakibin helvası.”

3) Ne... ne (de)... bağlacı görevdeş ögeleri bağlar. Örneğin, bağlacın bir tarafında özne varsa diğer taraflarda da özne; bir tarafında dolaylı tümleç varsa diğer taraflarında da dolaylı tümleç bulunur.

Ne o konuşmaya başlayabiliyor ne de o (AE, 115).

Ne Seniha söyletmek lüzumunu ne Hakkı Celis söylemek ihtiyacını duydu. (KK, 210).

4) Ne... ne (de)... bağlacı yakın ve eş anlamlı ögeleri bağladığı gibi zıt anlamlı ögeleri de bağlar. “*Ne iyi ne kötü, ne soğuk ne sıcak, ne uzun ne kısa, ne gündüz ne gece, ne güzel ne çirkin vb. gibi zıt ifadeler birlikte kullanılır.*

Ne zillet vermeğe rāgıb ne devlet hāhumuz vardur

Ko gayrı gayra yār olsun bizüm Allahumuz vardur (HG, 100-1).

“Ne hor görmeye ne de şansa isteğimiz vardır.

Bırak başkalarına yar olsun. Bizim Allah ’ımız vardır.”

5) Ne... ne (de)... bağlacı ikiden fazla tekrar ile kurularak olumsuzluk anlamını pekiştirir.

Ne āb u kadeh ne cām-ı Cemşid

Ne pister ü bāliš ne Cāvid (HB, 941).

“Ne şarap ve kadeh ne de Cemşid’in kadehi

Ne yatak ve yastık ne de Cavid.”

Birden her şeyi unutarak âşığın kim olabileceğini düşündü, bununla o kadar meşgul oldu ki ne Osman Bey’in ayrıldığını ne trene bindiklerini ne de Yedikule’ye yanaştıklarını fark etti (MH, 126).

6) Ne... ne (de)... bağlacı bazen yüklem kullanılmadan kullanılır ve eksilteli cümle oluşturur.

Büyükdere’deki köşkten sürüne sürüne şuralara kadar gelerek o çirkin cama yağmur lekeleriyle asılıp kalan çağla rengi perde parçası dışında ne bir fotoğraf, ne bir yüzük, ne tabakası ne pantufları... (ÜBK, 195).

3. BÖLÜM: İNCELEME

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, ne... ne (de)... bağlacı üzerinde açıklığa kavuşturulamayan konular, Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren verilen eserlerden hareketle incelenmiştir. Bağlacın kökenini araştırmak için olarak Orhon Yazıtlarından başlanarak bir inceleme yapılmıştır.

3.1. Tarihi Süreç İçerisinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacı, kökeni tartışmalı bağlaçlardan biridir. Bir fikir birliğine varılamayan konu hakkında genellikle bağlacın Türkçe kökenli *ne* sözcüğünden geldiği ya da *ne* sözcüğüyle sadece ses yönünden bir benzerliği olduğu, bağlacın aslen Farsça kökenli olduğu savunulmaktadır.

Çalışmamızda bağlacın kökeni hakkında bir yorum yapabilmek için Türkçenin elimizde bulunan ilk yazılı metinlerinden itibaren incelenmiş, ne zaman kullanılmaya başlandığı araştırılmıştır.

3.1.1. Orhon Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne...ne (de)... bağlacının kökenini ve gelişimini incelemek için bakmamız gereken ilk kaynaklar, Türkçenin elimizde bulunan ilk yazılı metinleri olan ve Köktürklerin ikinci döneminden elimize ulaşan Orhon Yazıtlarıdır. Orhon Yazıtlarında, bağlaçlar genel olarak az kullanılmaktadır ve metinlerde ne... ne (de)... sıralama bağlacının kullanımına rastlanmamakla birlikte bağlacın Türkçe kökenli *ne* soru sözcüğünden geldiği görüşüne de herhangi bir kanıt oluşturacak kullanım bulunmamaktadır. *Ne* sözcüğü Orhon Türkçesinde, bugün Türkiye Türkçesindeki kullanımlarına paralel olarak soru edatı, soru zamiri ve pekiştirme edatı olarak kullanılmıştır. Türkçe *ne* sözcüğünün, bu dönemde olumsuzluk anlamını ifade edecek bir kullanımı yoktur.

3.1.2. Eski Uygur Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Eski Uygur Türkçesi, yazı dili olarak Köktürkçeden farklı bir dil değil, onun devamı olan bir yazı dili dönemidir. Köktürkçe ve Uygurca arasında zamana bağlı olan fonetik ve morfolojik değişikliklerin dışında belirgin farklılıklar yalnızca söz varlığında görülmektedir.

İki yazı dili arasında morfolojik ve fonetik açıdan büyük farklılıklar tespit edilmemesi elimizde bulunan Köktürk yazılı metinlerin azlığı ve kısalığıyla da ilgilidir. Köktürk yazılı Köktürk ve Uygur yazıtları incelediğinde bu metinlerde ne... ne (de)... bağlacının kullanılmadığını tespit edilmiştir. Bağlacı teşkil ettiği düşünülen *ne* sözcüğü de bu yazıtlarda bağlaçla benzer ya da paralel bir şekilde kullanılmamıştır.

Köktürk ve Eski Uygur Türkçelerine ait metinler üzerinde yapılan ayrıntılı incelemeler sonucunda bu dönemlerde ne... ne (de)... bağlacının henüz kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bağlacın kökeninin dayandırıldığı *ne* sözcüğünün de bu metinlerde ne... ne (de)... bağlacıyla anlam ya da görev bakımından benzer özellik göstermediği belirlenmiştir.

Bir sözcüğün anlam ve görev değişimine uğraması için çok uzun yıllar gereklidir. Ne... ne (de)... bağlacının da iddia edildiği gibi *ne* sözcüğünden gelmesi için tarihî süreç içerisinde çok fazla işlenmesi ve kademeli olarak anlam, yapı ve görev değişikliği göstermesi gerekirdi. Fakat *ne* sözcüğü, Türkçenin ilk yazılı dönemlerinden itibaren soru anlamını korumuştur. Orhon ve Uygur Türkçelerinde *ne* sözcüğünün olumsuzluk ifade eden bir kullanımının olmaması, bağlacın Türkçe *ne* sözcüğünden geldiği görüşüne yeterli bir kanıt oluşturmamaktadır.

3.1.3. Karahanlı Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Karahanlı Türkçesi, Eski Türkçe (Orhon-Uygur) yazı geleneğinin bir devamı olarak, Uygur yazı dilinin geliştiği ortamda, Eski Türkçenin fonetik ve morfolojik özelliklerini büyük oranda devam ettirmesine rağmen kısmi değişikliklere uğramış bir Türk yazı dilidir. Kimi Türkologlara göre Orta Türkçe döneminin ilk bölümünü oluşturan Karahanlı Türkçesi, Köktürk ve Uygur Türkçesi dönemindeki fonetik ve morfolojik yapıyı büyük oranda koruması bakımından Eski Türkçe dönemine dahil edilmelidir. Karahanlı

Türkçesini Köktürk ve Uygur Türkçelerinden ayıran temel nokta, İslamiyet'in etkisiyle Arapça ve Farsça sözlerin artması yani söz varlığıdır.

Orhon ve Eski Uygur Türkçelerinde rastlanmayan ne... ne (de)... bağlacına Karahanlı Türkçesinde az da olsa rastlanmaktadır. Bu durumun sebebi olarak Karahanlı Türkçesine ait eserlerin hacim olarak Orhon ve Eski Uygur Türkçesine ait eserlerden daha geniş olması ya da Karahanlı Türkçesinin İslamiyet'in etkisiyle Arapça ve özellikle Farsçadan etkilenmesi olarak düşünülebilir

Kullanımına ilk defa Kutadgu Bilig'de rastlanan ne... ne (de)... bağlacı, Karahanlı Türkçesine ait eserlerin çoğunda görülmemektedir. Kutadgu Bilig dışında Atabetü'l-Hakayık'ta kullanımına rastlanan bağlaç, bu dönemde istisnasız olarak olumlu yüklemle kullanılmıştır. Genellikle yakın anlamlı kelime ve kelime gruplarının bağlandığı örneklerde, istisna olarak zıt anlamlı ögelerin de bağlandığı görülmektedir. Bağlaç genellikle *ne* sözcüğünün iki kere tekrarıyla kurulmuş olsa da bu dönemde ikiden fazla tekrarla kurulduğu örneklere de rastlanmıştır.

Kutadgu Bilig'den alınan ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı ilk örnekte *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuş bir bağlaç olduğu düşünülse de, beyitin birinci dizesinde *ne* sözcüğünden sonra olumsuz bir fiilin kullanıldığı ve olumsuzluk anlamını pekiştirmek için kullanılan “*hiç, asla*” anlamlarına gelen Farsça *ne* sözcüğü olduğu anlaşılmaktadır.

yorımaz ne yatmaz udımaz odug

ne mengzeg ne yangzag kötürmez bodug (KB, 17).

“Yürütmez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer ne kıyas edilir ne de tasavvur götürür” (Arat, 1974: 13).

Ne... ne (de)... bağlacının zıt anlamlı kelimeleri bağlamasına da ilk defa Kutadgu Bilig'de bu örnekte rastlanmaktadır. Ayrıca bu beyitte ilk defa ne... ne (de)... bağlacının ikiden fazla tekrarla kurulduğu görülmektedir:

kidin öngdün ermez ne soldın ongun

ne astın ne üstün ne otu orun (KB, 18).

“Arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır” (Arat, 1974: 13).

Kutadgu Bilig’de ne... ne bağlacı yakın anlamlı kelimelerden çok zıt anlamlı kelimeleri bağlamaktadır. Eserde bağlaç üç kere kullanılmasına rağmen bu örneklerden iki tanesi zıt anlamlı öğeleri bağlamıştır:

tokun ma keçer hem açın ma keçer

ne begke kılur yüz ne bay kul seçer (KB, 4841).

“İnsan doysa da geçer, aç kalsa da geçer; ne beye yüz verir, ne zengin, ne de kul seçer” (Arat, 1974: 349).

Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan ve Türk dilinin ilk sözlüğü olan Dîvânü Lügati’t - Türk’te ne... ne (de)... bağlacı kullanılmamaktadır. Buna ek olarak *ne* sözcüğü de bir soru edatı olarak tanımlanmıştır.

“*Line*: “*Ne*” anlamına bir edattır. “*نا تير سن ne tirsən = ne dersin*” (Atalay, 1985: 214).

Divanü Lügati’t Türk 11. yüzyıl Türk dilinin ses ve yapı özelliklerine ışık tutmasının yanında çok geniş ölçüde bir söz varlığı barındırmaktadır. Böylesine geniş çaplı bir eserde ne... ne (de)... bağlacının yer almamış olması, bağlacın o dönemde henüz yaygın bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca *ne* sözcüğünün ne... ne (de)... olumsuzluk bağlacına kaynak gösterilecek bir özelliğinden bahsedilmemiştir.

Dönemin diğer önemli bir eseri olan Atabetü’l-Hakayık’ta bağlaç, bir kere kullanılmıştır. Eserde kullanılan örnek, daha önce Kutadgu Bilig’de gördüğümüz gibi zıt anlamlı kelimelerin bağlanmasına dayalıdır:

anı ne halayık sever ne halk (AH, 272)

“Onu ne Tanrı sever ne halk”

Karahanlı Türkçesine ait çoğu eserde görülmeyen ne... ne (de)... bağlacı, örneklerde görüldüğü gibi ilk olarak Kutadgu Bilig’de kullanılmıştır. Karahanlı Türkçesinde toplam dört örnekte kullanımına rastlanan bağlaç, genellikle zıt anlamlı kelime, kelime grubu ve cümleleri bağlamıştır. Bağlacın asıl görevinin cümleye olumsuzluk anlamı katması, zıt anlamlı kelimeler kullanılarak kuvvetlendirilmiştir.

3.1.4. Harezmi Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesine dayalı olarak batıda Aral ve Hazar gölleri arasında kurulup gelişmiştir. 13. yüzyılda Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin de etkisi ile gelişen Orta Asya İslâmî Türk yazı dilinin ikinci aşamasıdır (Gülensoy, 2000: 113). Harezmi Türkçesi, Orta Türkçe dönemine ait bir yazı dilidir. İslamiyet’in ve yabancı devletlerin etkisiyle Arapça ve Farsça kelimeler sayıca artsa da eserlerde Türkçenin korunduğu görülmektedir. Harezmi Türkçesi, İslami etkide gelişen Karahanlı Türkçesi ve Çağatayca arasında bir geçiş dönemi özelliği gösterir.

Harezmi Türkçesiyle önemli eserler yazılmıştır. İncelenen eserler arasında Mukaddimetü’l-Edeb, Rabgûzî’nin Kısasu’l-Enbiya’sı ve Nehcü’l-Ferâdis’te ne... ne (de)... bağlacına rastlanmamıştır. Bu durum bağlacın, Harezmi Türkçesinde de henüz yaygın bir şekilde kullanıma girmediğini göstermektedir.

Muînü’l-Mürîd ve Genceli Nizâmî’nin Hüsrev ü Şîrîn’inde sık olmamakla birlikte ne... ne (de)... bağlacına rastlanmaktadır. Bu örneklerde tekrarlanan *ne* sözcükleri genellikle anlamca birbirine yakın kelimeleri bağlamış ve ortak fiillerle kullanılmıştır. Kullanılan fiiller istisnasız olarak olumludur.

Bu örnekte ne... ne (de)... bağlacının üç kere tekrar edilmesi gerekirken ikili tekrar kullanılmıştır. *sîret* ve *köñül* kelimelerinin yakın anlamlı olmalarından dolayı bağlacın farklı taraflarında kullanılması beklenirken tek tarafta kullanılmıştır:

köñül cānı imān ‘akıl sūreti

hakikat safā sıdk erür sîreti

ne sûret ne sîret köñül bar añar

eger bolsa üç kün hased müddeti (MM, 62).

“Gönlün canı iman, sureti de akıldır. Gerçek, huzur ve doğruluk onu siretidir. Eğer bir kişide kıskançlık üç gün sürerse onda ne suret ne sîret ne de gönül vardır” (Toparlı, 2008: 161).

Aynı eserden alınan diğer bir örnekte de ne... ne (de)... bağlacı yakın anlamlı kelimeleri bağlamıştır:

bolur gûrı ravza içi pür-gülāb

su 'āl sormadın hod ayur rāst cevāb

sırāt sakışını berür munda ol

añar ne sırāt bar añar ne hisāb (MM, 65)

“Onun mezarının içi gül suyuyla dolu bir cennet bahçesi olur. O kendisine daha soru sorulmadan doğru cevabını verir. Sırat köprüsünün hesabını burada verir. Ona ne sırat ne de hesap vardır” (Toparlı, 2008: 161).

Bu dörtlükte ise bağlaç iki kere kullanılmıştır. İkinci kullanımda yüklem kullanılmadan, yalnızca anlamca paralel olan kelimeler bağlanmıştır. İncelediğimiz eserlerde ilk olmasına rağmen bugün Türkiye Türkçesinde de yüklem kullanılmadan kurulan ne... ne (de)... bağlacı bulunmaktadır. Ne... ne (de)... bağlacı ilk defa Muînü'l-Mürîd'de eksiltili cümle oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

neçe küнге berse yana kim alur

ne bey'u icāret ne şirket bolur

ne 'āryet ne bahşış bu ekki 'ivaz

fütūhı harāmluk yanındın kelür (MM, 246).

“Bir kişi malını birkaç günlüğüne bir diğerine geri almak üzere verse, bu ne satış, ne kira ne debahşıştır. (Bununla iş yapılmasının) haram olması da bu sebeptedir” (Toparlı, 2008: 179).

Genceli Nizâmî'nin Hüsrev ü Şîrîn adlı eserinde ise ne... ne (de)... bağlacı yalnızca bir beyitte kullanılmıştır. Beyitte Harezmi Türkçesinde genel kullanıma uygun olarak yakın anlamlı kelimeler bağlanmıştır:

eger āletka kılsang sen havālet

ne ālet bar idi kılğanda ne hīlet (HŞ, 80. 1-2).

“Eğer sen işi alete bırakırsan yapılan ne alet vardı ne de armağan.”

Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesinden Çağataycaya bir geçiş dönemi özelliği gösteriyor olsa da bu dönemde verilen eserler dil araştırmaları için oldukça önemli birer kaynak oluşturmaktadır. Sayıca çok eserin bulunmadığı bu dönemde ne... ne (de)... bağlacının çoğu eserde kullanılmadığını, kullanılan eserlerde de seyrek olduğu tespit edilmiştir. İlk defa Kutadgu Bilig'de kullanımına rastlanan bağlaç, bu dönemde de ilk defa eksilteli cümle oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Harezmi Türkçesinde Karahanlı Türkçesinin aksine genellikle yakın anlamlı ögeler bağlanmıştır.

3.1.5. Kıpçak Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesinden çok az farklılıklarla ayrılan ve tıpkı Harezmi Türkçesi gibi Karahanlıcadan Çağataycaya geçiş dönemi özelliği gösteren bir yazı dilidir.

Kıpçak Türkçesinin konuşma dili, Ermeni Kıpçakçasıyla ilgili metinler hariç, yazı dili olarak kullanılmamıştır. Türkoloji literatüründe Kıpçakça ve Kıpçak Türkçesi olarak adlandırılan eserlerden Codex Cumanicus yazı diline ait değildir; Kıpçak ağzından yapılan derlemelerden ibarettir. Mısır'daki Memlük döneminde yazılan edebiyat, din, siyaset, atçılık, okçuluk gibi alanlardaki eserler ise Kıpçak ağzına değil dönemin standart yazı diline ait eserlerdir (Ercilasun, 2014: 382).

Harezm Türkçesiyle yazılan eserlerin diline bakıldığında bazı ufak farklılıklar görülmesinden dolayı Memlük sahasında yazılan eserlerin dili için Kıpçak Türkçesi terimi kullanılmıştır. Fakat bu Kıpçak ağzıyla yazılmış eserler anlamına gelmemektedir. Kıpçak Türkçesinin bir geçiş dönemi özelliği gösterdiği için Çağatay Türkçesinin dil özelliklerine daha yakın olduğu görülmektedir.

Kıpçak Türkçesiyle oldukça fazla eser verilmiş ve bu eserlerin de önemli bir kısmı sözlüktür. Kıpçak Türkçesiyle verilen eserler incelendiğinde Harezm Türkçesinde olduğu ne... ne (de)... bağlacının seyrek kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen eserlerden Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin, Kitâbü'l-Hayl'da ne... ne (de)... bağlacı kullanılmamıştır. Bunların dışında Codex Cumanicus, Gülistan Tercümesi ve Münyetü'l-Guzât'ta ne... ne (de)... bağlacına rastlanmaktadır.

Harezm Türkçesine göre Kıpçak Türkçesi eserlerinde daha fazla örnekte görülen ne... ne (de)... bağlacı, bu dönemde yakın anlamlı ve genellikle de zıt anlamlı kelime ve kelime gruplarını bağlamak için kullanılmıştır. Kullanılan yüklemeler istisnasız bir şekilde olumlu yapıdadır. Bağlaç genel olarak *ne* sözcüğünün ikili tekrarıyla kurulmuştur.

Eserde geçen bu örnek bugün Türkiye Türkçesinde değişime uğrayarak “*ne eksik ne fazla*” şeklinde kalıplaşmıştır. Dönemin ses yapısına uygun olarak *ne* sözcüğü kapalı *e* ile kullanılmıştır:

Ança söver biz teñirni neçe biz aniñ buyruhun tutar-biz ne artuh ne eksik (CC, 62a-19).

“Biz Tanrı’yı çok severiz ve onun buyruklarını ne eksik ne fazla tutarız” (Argunşah, 2015: 355).

Gülistan Tercümesi’nde ne... ne (de)... bağlacı sık kullanılmaktadır. Alınan örneklerde zıt anlamlı kelime, kelime grupları ve cümleler bağlanmıştır. *Ne* sözcüğü Gülistan Tercümesi’nde *ı* harfiyle gösterilmiş ve bağlaç *ni... ni...* şeklinde kullanılmıştır:

ni seniñ bagrıñ ol kebab itsün ni aniñ suhbetin temenna kıl (GT, 103/6-7).

“Ne senin bağrını kebab gibi yaksın ne onun sohbetine minnet et.”

ni k nd z sabrı bar idi ni kiçe kararı (GT, 226/9).

“Ne gündüz sabrı vardı ne gece kararı.”

ni kattı bol kim il senden üşengey ni yumşak kadriñe nuksan kitürgey (GT, 328/ 1-2).

“Ne katı ol ki memleket senden üşensin ne yumuşak tarafına eksiklik getirsin.”

boldı fasid  n i ’tidal-i mizac ni ’azimet eser kılır ni ’ilac (GT, 265/ 6-7).

“ l l  mizaçlı olduğu için yanıldı. Ne kesin karar verir ne ilaç.”

Münyetü'l-Guz t'ta kullanılan ne... ne (de)... bağlacı da dönemin ses yapısına uygun olarak *ni... ni...* biçimindedir. Alınan örneklerde yüklemler istisnasız olarak olumludur ve bağlacın geçtiği iki örnekte de zıt anlamlı kelimelerden oluşan cümleler bağlanmıştır. Yalnız bu eserde değil, Harezmi Türkçesiyle yazılan ve ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı eserlerin genelinde zıt anlamlı kelimeler veya cümleler bağlanmıştır:

ni uzun bolsun ni kısa bolsun amma uzun bolmaklık kıskadın yahşırak turur (MG, 8b-1).

“Ne uzun olsun ne kısa olsun ama uzun olmak kıskadan daha iyidir.”

tañrı ta ’ l  seni yarattı t p-t z ni ilgerü igilgil ni artgaru igilgil (MG, 12b-1/2).

“Tanrı seni düzgün yarattı. Ne ileri eğil ne arkaya eğil.”

3.1.6. Çağatay Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Çağatay Türkçesi, 15. yüzyılın başlarında başlayan ve 20. yüzyıla kadar devam eden, Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci devresidir. Çağatay Türkçesi konuşulan dilin adı değildir. Konuşulan dil Türkçe olmakla birlikte, kullanılan edebî dil için Çağatay Türkçesi terimi tercih edilmiştir.

Köprülü, Çağataycayı en geniş manasıyla Moğol istilasından sonra Cengiz Han'ın oğulları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altın-Ordu devletlerinin medeniyet merkezlerinde 13-14. asırlarda gelişen ve Timur devleti döneminde özellikle de 15. asırda klasik bir yapı kazanarak oldukça zengin bir edebiyat oluşturan Orta Asya lehçesi olarak tanımlar (Köprülü, 1945: 270).

15. yüzyılın başından 20. yüzyıla kadar devam bu uzun dönemde oldukça önemli isimler yetişmiş ve değerli eserler verilmiştir. Bu eserleri incelediğimizde ne... ne (de)... bağlacının Çağatay Türkçesinde sıkça kullanıldığı görülmektedir.

İlk defa Karahanlı Türkçesinde Kutadgu Bilig'de kullanılan bağlaç, Çağatay Türkçesinden itibaren sıklıkla kullanılan işlek bir bağlaç olmuştur.

Sekkâkî Dîvân'ında kullanımına iki kez rastlanan ne... ne (de)... bağlacının bir örnekte zıt anlamlı *beşer* ve *melek* kelimelerini bağladığı görülmektedir. Bu eserde de ne sözcükleri *ع* ile yazılmış ve bağlaç, *ni... ni...* şeklinde kullanılmıştır:

Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek

Öz kulıga hācedin 'izzet hemīn bolgay hemīn (SD., 35).

"Bu mevki ve payeye ne beşer ne de melek erişti; Hace'den (Hz. Peygamber'den) kendi kuluna keşke değer verilse..." (Eraslan, 1999: 99).

Sekkâkî Dîvân'ından alınan bu örnekte ise ne... ne (de)... bağlacı üçlü olarak kullanılmıştır ve anlamca birbiriyle alakalı isimleri bağlamıştır. Yüklem ise bağlaçtan uzakta, bir üst mısradaki kullanılmış ve yapı bakımından olumsuzdur. Bugüne kadar incelediğimiz örneklerin hepsinde fiilin olumlu çekimini görmemize rağmen bu örnekte

yapı bakımından olumsuz kullanılmıştır. Yüklemin bağlaçtan uzakta olması bu kullanımın sebebi olarak düşünülebilir:

Latif ü nāzük ü ra'nā vü zibā teñ aña irmes

Ni reyhān u ni nesrin ü ni şimşād u nilufer (SD., 225).

“Latif, nazik, körpe ve güzeldir; reyhan (fesleğen), nesrin, şimşad ve nilüfer ona denk değildir” (Eraslan, 1999: 147).

Lutfi Dîvân’ında da döneminin yaygın özelliği olarak zıt anlamlı kelime ve kelime gruplarının bağlandığı görülmektedir. Dönemin diğer eserlerinde olduğu gibi *ne* sözcüğü *ع* harfiyle yazılmış ve bağlaç *ni... ni...* şeklinde kurulmuştur:

şek noktasıdur la'l üze agziñ için kim

ni baru mu'ayyendür ü ni yokı yakındür (LD, 628).

“Ağzın lal üzerindeki bir şüphe noktasıdır ki ne varlığı belirgin ne yokluğu kesindir.”

Bu örnekte ise *ne... ne (de)...* bağlacı *ne* sözcüğünün dört kere tekrar edilmesiyle kurulmuş ve anlamca birbiriyle alakalı kavramlar bağlanmıştır. Genellikle ikili tekrarlarını gördüğümüz ve üçlü tekrarlarına az da olsa rastladığımız bağlacın, dört kere tekrarıyla kurulmasına ilk defa bu örnekte rastlanmıştır:

isbāt-ı vāhiddiyet imes mü ki sin kibi

ni ins ü ni melek bar u ni hūr u ni perī (LD, 1971).

“Senin gibi ne canlı ne melek ne huri ne melek var. Varlığın birliğine ispat değil midir?”

Yusuf Emîrî Dîvân’ında sadece iki örnekte rastlanan *ne... ne (de)...* bağlacı, iki örnekte de yakın anlamlı kelime ve kelime gruplarını bağlamak için kullanılmıştır. Alınan

örneklerden birinde *ع* harfiyle yazılmış *ni... ni...* bağlacı kullanılmışken diğerinde bağlaç *ne... ne...* şeklinde görülmektedir:

Bolup min 'ışk tугyānıda köp bī-sabr u bī-temkīn

Bu eşk-i āh ile min tilbega ārām irür tahsīn

Kanı cāyī ki barıp bir nefes bolsam halās andın

Figānımdın felek gam-gīn sirişkimdin cihān rengīn

Ni derdim otıga teskīn ni hicrim derdiga dermān (YE, 270/5).

Çemende lāle vü güldür mü yā gül-gun 'izārīñ mu

Ne bādām u ne nergis ikki çeşm-i pür humārīñ mu (YE, 290/1).

Çağatay edebiyatının en önemli ismi olan Ali Şîr Nevâyî'den alınan bu beyitte *ne... ne (de)...* bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kurulmuştur. Dönemin ses özelliklerine uygun olarak *ni...ni...* şeklinde kurulan bağlaç, anlamca birbiriyle ilişkili üç kelimeyi birbirine bağlanmış ve tek bir fiil kullanılmıştır. Fiil, bağlacın yaygın kullanımında olduğu gibi olumlu yapıdadır:

Nevāyī ol gül için hay hay yığlama köp

Ki hey digünçe ni gül-bun ni gonça ni gül bar (ML, B12a-22).

“Nevayi o gül için öyle çok hay hay ağlama,

Çünkü ha deyince ne gül fidanı ne gonca ne de gül var” (Özönder, 2011: 206).

Muhâkemetü'l-Lügateyn'den alınan diğer bir örnekte övülen kişinin gücünü anlatan ve iki uç durumun da onun kudretine ulaşamayacağını vurgulamak için kullanılan *ne... ne (de)...* bağlacı anlamı kuvvetlendirmektedir:

Tā kim felek āfāk üze devr kılur

Encüm güli her tün bu çemendin açılır

Ni şāh aning zātı kibi yād bilür

Ni tab' aning tab'ı dik istep tapılır (ML, B39b- 11).

“Dünya ufuklarda döndükçe,

Yıldız gülü her gece bu çemende açılır.

Ne bir şah onun zatı gibi anılır,

Ne bir tabiat onun tabiatı gibi aranıp bulunur” (Özönder, 2011: 224).

15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar uzanan geniş bir dönemi kapsayan Çağatay Türkçesi döneminde, Sekkâkî Dîvân'ından başlayarak incelenen eserlerin hemen hemen hepsinde ne... ne (de)... bağlacı kullanılmıştır. Dönemin ses yapısına uygun olarak ۷ harfi kullanılarak ni... ni... şeklinde kurulan bağlaç, bu dönemde sık olarak hem zıt anlamlı hem de yakın anlamlı ögeleri bağlamıştır. İşlek olarak kullanılmaya başlanan bağlaç, Çağataycadan itibaren bu işlekliliğini sürdürmektedir.

3.1.7. Eski Anadolu Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzcanın 13-15. yüzyılda Anadolu'da oluşan yazı dilinin adıdır. Bu dil aynı zamanda Oğuz lehçesinin ilk yazı dili olma özelliğine sahiptir. 13. yüzyıldan itibaren Hazar ötesi Oğuz ata yurtlarından Anadolu'ya göç eden boylar, burada kendi ağız özelliklerine dayalı bir yazı dili oluşturmaya başladılar. Bu yazı dili, Türkoloji literatüründe “Eski Anadolu Türkçesi”, “Eski Türkiye Türkçesi”, “Eski Osmanlıca” gibi adlarla anılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinde kullanılmaya başlanan, Harezmi Türkçesinde kullanım özellikleri çeşitlenen ve Çağatay Türkçesinde kullanımı artan ne... ne (de)... bağlacı, Eski Anadolu Türkçesi eserlerinin hemen hemen hepsinde sıkça kullanılmaktadır.

Eski Anadolu Türkçesinde görev ve yapı bakımından çeşitlenen ne... ne (de)... bağlacının bu dönemdeki örneklerinde, yakın ve zıt anlamlı kelime, kelime grupları ve

cümleleri bağladığı; tek yükleme ya da iki yükleme kullanılmadıkça dışında eksilteli cümle de oluşturduğu, *ne* sözcüğünün iki kere tekrarının dışında üç veya daha fazla tekrarıyla oluştuğu da görülmektedir. İlerleyen bölümlerde *ne... ne (de)...* bağlacının görevleri ayrıntılı bir şekilde işleneceğinden dolayı bu bölümde yalnızca Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen örnekler verilecektir.

Eski Anadolu Türkçesinde *ne... ne (de)...* bağlacının genellikle yakın anlamlı kelime, kelime grubu ve cümleleri bağladığı görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinin ilk örneklerinden sayılan eserden alınan beyitte, dört tekrar ile kurulan *ne... ne (de)...* bağlacı, akrabalık isimlerini bağlamıştır:

Kaynadı sular cihān oldı deñiz

Ne ata kodı ne su ne oğul ne kız (RN. 44).

“Sular kaynadı, tüm dünyayı deniz kapladı. Ne babayı ne suyu ne oğlu ne de kızı sağ bıraktı.”

Bağlacın ikili tekrarıyla kurulumundan oluşan örnekte ise beyitin bağlamı içerisinde yakın anlama gelen cümleler bağlanmıştır:

Ne gelmegün gelmek-durur ne gülmegün gülmek-durur

Son menzilün ölmek-durur tuymadunsa ışkdan eser (YED, 16-6).

“Ne gelmen gelmektir ne de gülmen gülmektir.

Aşkdan eser duymadınsa son durağın ölmektir.”

Koydı ne nakşın anuñ ne nakkāşın

Şöyle öger Yūsufuñ gözün kaşın (YZ, 492).

“Yusuf’un kaşını, gözünü öyle övdü ki

Ne nakışını bıraktı ne de nakkaşını”

‘Işk da ’visi kılan kişi hiç anmaya hırs u hevā

*‘Işk evine girenlere ayruk **ne** meyl ü **ne** vefā (YED. 1-1)*

“Aşk davası kılan kişi hırs ve hevesi hiç anmasın

Aşk evine girenlere ne meyl ne de vefa farklıdır.”

Eski Anadolu Türkçesinde olumsuz yükleme kullanılan yalnızca bir örnek tespit edilebilmiştir. Daha önce Çağatay Türkçesinde de rastlanan olumsuz yükleme kullanılan ne... ne (de)... bağlacında, yüklem bağlaçtan önce kullanılmış olması olumsuz yüklem sebebi olarak gösterilebilir:

Ağaç karır devran döner kuş budağa bir kez konar

*Dahi sana kuş **konmamış ne** gügercin **ne** hod dürrāc (YED, 9-4).*

“Ağaç yaşlanır, devran döner. Kuş budağa bir kez konar

Daha sana ne güvercin ne de turaç kuşu konmamış.”

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan ne... ne (de)... bağlacının zıt anlamlı kelimeleri ve kelime gruplarını bağladığına da rastlanmaktadır. Bağlaç, özellikle yoksul-bay (fakir-zengin), genç-yaşlı zıtlıkları üzerine kurulan cümleleri bağlamada kullanılmıştır:

Bahşîşi kim verdi hak mevlānāya

*Anı **ne** yoksula verdi **ne** baya (RN. 27).*

“Allah Mevlana’ya bahşîş verdi.

Onu ne yoksula ne de zengine verdi.”

*Ne ussun var senün **ne** hod delüsin*

*Ne bunda diri **ne** sinde ölüsin (RN, 132).*

“Senin ne aklın var ne de kendin delisin.

Ne dirisin ne de ölüsün.”

Ne yoksulu esirger ne ho bayı

Ne ak sakllu pir kor ne ho oğlan (ÇN, 49).

“Ne yoksulu ne de zengini esirger.

Ne ak sakallı ihtiyarı ne de genci bırakır.”

Eski Anadolu Türkçesinde ne... ne (de)... bağlacının *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Alınan örnekte tek beyit içerisinde iki kere üçlü tekrarla kurulan ne... ne (de)... bağlacı kullanılmıştır:

Ne cevherdür ne cism ü ne ‘araz ol

Ne sûretdür ne hâl ü ne heyûlâ (AD, IV-6).

“O ne bir mücevherdir ne bir cisim ne de bir işaret

Ne görünüştür ne bir hâl ne de bir hayal.”

Ne... ne (de)... bağlacının yüklemsiz bir şekilde eksilteli cümle oluşturarak kullanıldığı örnekler ise Eski Anadolu Türkçesinde az rastlanan bir durum olmasına rağmen birkaç örnekte görülmektedir. Bu örneklerde bağlaç genellikle *ne* sözcüğünün üç ve daha fazla tekrarıyla kurulmuştur. Eksilteli cümle oluşturan örneklerde amaç vurguyu yüklemden alıp olumsuzluk anlamını taşıyan bağlaca ve verilen örneklere çekmektir:

Ne riyâzet ne çille vü ne niyâz

Ne diyânet ne rûze vü ne namâz (YZ, 118).

“Ne nefsi kırma ne çile ne dua

Ne dindarlık ne oruç ne de namaz.”

Ne anda t̄ac kaygısı vü ne taht

Ne mülk endişesi vardur ne hod baht (CH, 747).

“Onda ne taç ne de taht kaygısı vardır

Ne mal ne de şans endişesi vardır.”

Dede Korkut Hikayeri’nde ne... ne (de)... bağlacı genel kullanıma uygun olarak olumlu yapıda fiillerle kullanılmıştır. Genellikle anlamca birbiriyle ilişkili kelime ya da cümleleri bağlayan bağlaç, cümlelere olumsuz anlam katmıştır. Bağlacın kullanıldığı cümlelerde bazen ortak tek bir fiil bazen de bağlacın iki tarafında da fiil kullanılmıştır:

Ne oğlan yeñer ne boga yeñer (DKH, 10a, 13).

Ne siz ne beyrek kalsun. Bir eski kaftan verdüñüz benüm başum beynüm alduñuz deyüp vardı bir eski deve çulı buldı (DKH, 55b, 5-7).

‘Azrāyil çıka geldi. ‘Azrāyili ne çavuş gördi ne kapucı (DKH, 80b, 4-5).

3.1.8. Osmanlı Türkçesinde Ne... Ne (de)... Bağlacı

Osmanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadar gelen tarihî dönemin adıdır. Osmanlı Türkçesi, Türkçeden ayrı bir dil değil, Türkçenin tarihî dönemlerinden biridir. Türk dilinin yaklaşık 600 yıllık dönemini içine alan, binlerce eser verilerek Türkçenin gelişimine katkı sağlayan yazı dilidir. Osmanlıca’nın Türkçeden ayrı bir dil olarak düşünülmesi yanlıştır. Osmanlı Devleti’nde konuşulan konuşma diliyle edebiyat ve devlet işlerinde kullanılan yazı dilinin farklı olması, Osmanlıca diye isimlendirilen dilin, Türkçeden farklı bir dil olduğunu göstermez. Osmanlıca ne Arapça ne de Farsçadır. Bu dil Türkçedir (Özkan, 2000: 41).

Çağatay Türkçesinde kullanımı sıklaşan ne... ne (de)... bağlacı, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde de oldukça işlektir. Eski Anadolu Türkçesinde bütün görevlerde

örneklerine rastlanan bağlacın, Osmanlı Türkçesinde de aynı görevlerde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Osmanlı Türkçesinde de ne... ne (de)... bağlacı genellikle yakın anlamlı kelime ve kelime gruplarını bağlamak için kullanılmıştır:

Beş mısradan oluşan muhammeste, ne... ne (de)... bağlacı, mısraların başlarına gelecek şekilde kurulmuş ve ne sözcüğünün beş kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Ne... ne (de)... bağlacı, anlamca birbirini tamamlayan beş cümleyi bağlamıştır:

Ne hengāmi safā-yı ‘iṣret-i mül gibi bir dem var

Ne sâz-ı mutrib-āsā cān-fezā-yı mürde-i gam var

Ne cām-ı bāde-i gül-gūna beñzer yār-ı hem-dem var

Ne sadr-ı gūşe-i mey-hāne gibi cāy-ı hurrem var (BM, 1).

Muhibbi Dîvân’ından alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı genel kullanıma uygun olarak ikili tekrarlarla kurulmuş, ben ve o zamirlerini bağlamıştır:

Nice yıllar-durur dil gitdi benden

Ne ol benden ne ben andan haberdar (MD, 53.4).

“Nice yıldır gönül benden gitti.

Ne o benden ne ben ondan haberdar.”

Bağlaç, bazen anlamca birbirini tamamlayan Farsça isim tamlamalarını bağlamıştır. Farsça tamlamaların bağlandığı örnekler Osmanlı Türkçesinde artış göstermiş, Tanzimat döneminde de aynı sıklıkla kullanılmıştır:

Gül ü mül bezmine meyl itme sözüm tut Yahyā

Ne cefā-dāde-i hār ol ne gam-ālūd-ı humār (ŞYG, 52.6).

“Gül ve şarap meclisine yönelme, sözümü tut Yahyâ,

Ne dikenin eziyetini çek, ne de şarabın sersemliğini.”

Ne... ne (de)... bağlacının, yakın anlamlı kelime ve kelime gruplarının yanında zıt anlamlı ögeleri bağladığı da görülmektedir. Alınan örnekte *kān* (maden ocağı) ve *deryā* (deniz) kelimeleri zıtlık oluşturacak şekilde kullanılmıştır:

Ne kān eder ol etdiği iltifātı ne deryā

Gerçi ki kefi-desti ne deryā vü ne kāndır (ND, K.9.32).

“Ne maden ocağı de deniz ettiği bu iltifatı eder

Gerçi elinin içi ne denizdir ne de maden ocağı.”

Gece- gündüz, bela-şans zıtlıkları Osmanlı Türkçesi döneminde de sıkça ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı kelimeler olmuştur:

Şu'a'ından şebüm rüz-ı duhânından günüm düündür

Ne gicem gicedür ahum odından ne günüm gündür (ZD, 181-1).

“Parıldandan gecem, dumanlı günümden gündüzüm düündür

Ateşinden ne gecem gecedir ne günüm gündür.”

Ne zillet vermege rāgıb ne devlet hāhumuz vardur

Ko gayrı gayra yār olsun bizüm Allahumuz vardur (HBG, 100-1).

“Ne hor görmeye isteğimiz ne de mevki isteğimiz vardır.

Bırak başkalarına yar olsun. Bizim Allah'ımız vardır.”

Osmanlı Türkçesinde ne... ne (de)... bağlacının yükleme bağlanmadan, eksilteli cümle oluşturarak kullanıldığına da rastlanmaktadır. Alınan örneğin birinci mısrasında bağlanan

kelime grupları, bir yükleme bağlanmamıştır. İkinci mısradaki ise anlamca birbirine yakın kelimeler bağlanmıştır:

Ne derd-i 'ışka bekā vü ne hüsn-i yāre sebāt

Bu sebze-zār-ı fenāda ne gül kalur ne çü mül (NVD, G.288.3).

“Ne aşkın belasına devam ne de yarın güzelliğine sadakat

Bu bela bahçesinde ne gül kalır ne de şarap.”

Bu dönemde genellikle ikili kullanımına rastlanan bağlacın üçlü tekrarlarla kurulduğu da görülmüştür. Üç ve daha fazla tekrarda eksiltili cümle oluşturma eğilimi olan ne... ne (de)... bağlacı, bu örnekte öyle bir özellik göstermemiştir:

Gayr için olma dü- 'ālemde zelīl

Ne vasī ol ne kefil ol ne vekīl (H, 550).

“Başkası için iki alemde de rezil olma

Ne vasi ol ne kefil ol ne de vekil.”

Bu bölümde, tarihî süreç içerisinde Türkçenin ilk yazılı kaynaklarının bulunduğu Orhon Türkçesi döneminden Osmanlı Türkçesine kadar incelenen ne... ne (de)... bağlacının, ilk defa Karahanlı Türkçesi dönemine ait Kutadgu Bilig’de kullanıldığı tespit edilmiştir. Daha sonra Çağatay Türkçesinde kullanımı yaygınlaşan bağlacın, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi dönemi metinlerinde işlek olarak kullanıldığı eserlerden alınan örneklerle gösterilmiştir.

3.2. Yapı ve Görev Bakımından Ne... Ne (de)... Bağlacının Tasnifi

Kelime, kelime grupları ve cümleleri birbirine bağlamak için kullanılan ve kullanıldığı cümleye olumsuz bir anlam katan ne... ne (de)... bağlacının tarihî süreç içindeki gelişimi, bir önceki bölümde incelenmiştir. Bu bölümde, Orhon Türkçesi eserlerinden itibaren

incelenen örnekler aracılığıyla ne... ne (de)... bağlacıyla ilgili bir tasnif çalışması yapılacak ve metinlerden alınan örneklerle desteklenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Bağladığı Ögenin Türüne Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı

İlk kullanımlarına Karahanlı Türkçesinde başlanan ne... ne (de)... bağlacı, Türkçenin tarihî dönemlerinden Türkiye Türkçesine gelene kadar çeşitli görevlerde ve yapılarla kullanılmıştır. Bağlacın ilk kullanımdan itibaren yalnızca kelimeleri değil, kelime gruplarını ve cümleleri de bağladığı görülmektedir. Bağlacın tekrar sayısına göre kelime, kelime grubu ya da cümle bağladığı görülmüştür. Yani iki tekrarla kurulan ne... ne (de)... bağlacı birbirine paralel iki ögeyi, üç ve daha fazla tekrarla kurulan ne... ne (de)... bağlacı ise o kadar sayıda ögeyi bağlamaktadır. Ne... ne (de)... bağlacıyla kurulan cümlelerde en fazla bağlacın tekrarı kadar çekimli yüklem kullanılmıştır.

3.2.1.1. Kelimeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacının ilk kullanımlarından Türkiye Türkçesine gelene kadar incelenen metinlerden hareketle, bağlacın genellikle kelimeleri bağladığı tespit edilmiştir. Kullanılan kelimeler bazen eş, bazen yakın bazen de zıt anlamlı olmuştur. Bu tür kullanımların sebebi yapısı itibariyle olumsuz olan ne... ne (de)... bağlacının olumsuzluk anlamını güçlendirmektir. Art arda kullanılan yakın ve eş anlamlı kelimeler verilen örneği güçlendirirken; zıt anlamlı kelimelerin kullanılması iki zıt noktaya kadar olumsuzluğu arttırmaktadır. Kelimeleri bağlayan ne... ne (de)... bağlacı genellikle tek yüklemle kullanılmış istisna olarak da eksilteli cümle oluşturmuştur.

İlk olarak Kutadgu Bilig’de kullanımına rastlanan ne... ne (de)... bağlacı bu dönemden itibaren kelimeleri bağlamakta kullanılmıştır. Kutadgu Bilig’den alınan örnekte bağlaç, zıt anlamlı kelimeleri bağlamıştır:

Kidin öngdün ermez ne soldın ongun

Ne astın ne üstün ne otru orun (KB, 18).

“Arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır” (Arat, 1974: 13).

Yunus Emre Dîvân’ından alınan bu beyitte anlamca birbiriyle ilişkili *meyl* ve *vefa* kelimeleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

‘İşk da `visi kılan kişi hiç anmaya hırs u hevā

*‘İşk evine girenlere ayruk **ne** meyl ü **ne** vefā (YED, 1-1).*

“Aşk davası kılan kişi hırs ve hevesi hiç anmasın

Aşk evine girenlere ne meyl ne de vefa farklıdır.”

Necatî Bey Dîvân’ından alınan örnekte ise ne... ne (de)... bağlacı tek yüklemle bağlanan yakın anlamlı *can* ve *gönül* kelimeleri kullanılmıştır:

*Ne cān kodu **ne** gönül gamzen okları sanemā*

Neler eder bana gör’e bir iki yeleksiz (NBD, 229-3).

“Ey put gibi güzel sevgili! Kirpiklerinin okları ne canımı bıraktı ne gönlümü.

Bir iki yeleksiz neler yapar bana gör!”

Şeyhülislam Yahya, genellikle yakın anlamlı kelimeleri bağlamak için ne... ne (de)... bağlacını kullanmış ve verdiği örneklerle olumsuzluğu pekiştirmiştir. Bağlacı üç tekrarla kullanması, verdiği örneği kuvvetlendirmiştir. Aynı gazelden alınan örneklerde bağlanan kelimeler tek yükleme bağlanmıştır:

Bir benefşe koyalum şîşeye çün kim komaduk

*Ne gül ü lāle **ne** sünbül **ne** karanfıl kodılar (ŞYD, 98-4).*

“Şişeye bir menekşe koyalım çünkü koymadık

Ne gül ve lale ne sümbül ne de karanfıl koydular.”

Sabrını gâret idüp aldılar eşk-i çeşmün

Sende Yahyâ ne tecemmül ne tahammül kodılar (ŞYD, 98-5).

“Sabrını yağmalayıp gözyaşını aldılar.

Yahya sende ne güzellik ne tahammül bıraktılar.”

Mihrî Hatun da Dîvân’ında ne... ne (de)... bağlacını yakın anlamlı kelimeleri bağlamak için kullanmış ve *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla bağlacıyla kurmuştur:

Ne gül kalur ne ho bülbül ne nev-bahâr u hazân

Cihân ile gel i Mihrî bu cânı hoş görelüm (MHD, 111-5).

“Ne gül kalır ne bülbül ne de bahar ve sonbahar

Ey Mihri! Cihanla gel ki bu canı hoş görelim.”

Sehî Bey Dîvân’ından alınan örnekte bugün Türkiye Türkçesinde “iki taraf da gücendirilmesin veya korunsun” anlamında kullanılan *ne şiş yansın ne kebab* sözünün eski hâli olan *ne sîh yansun ne kebâb* sözü kullanılmıştır. Bu sözün Osmanlı Türkçesinden beri benzer yapı ve anlamda kullanıldığı görülmektedir:

Tîr-i gamzeñ deldi bagrum cevr ile hey pür-belâ

Odı şöyle eyle kim ne sîh yansun ne kebâb (SBD, 12-30).

“Ey belalı sevgili, gamzenin okları acıyla bağrımı deldi.

Ateşi öyle bir ayarla ki ne şiş yansın ne kebab.”

3.2.1.2. Kelime Gruplarını Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Bir cümlede yer alan ögeler birden çok kelimedenden oluşabildiği gibi kelime gruplarındaki parçaların da birden çok kelimedenden meydana gelebildiği görülür. Söz diziminde birden

çok kelimenin tek işlevle kullanılacak şekilde bir araya gelmesiyle oluşan birliklere kelime grubu denir (Demir-Yılmaz, 2016: 221). Kelime grupları cümle içinde tek bir kelime gibi düşünülür ve ele alınır. Ne... ne (de)... bağlacı da kelimeleri bağlamada olduğu gibi kelime gruplarını bağlamada da sıkça kullanılmaktadır. Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren incelenen metinlerde genellikle Farsça isim ve sıfat tamlamalarını bağlamada kullanıldığı görülen bağlaç, Türkiye Türkçesinden itibaren Türkçe isim ve sıfat tamlamalarını bağlamıştır. Osmanlı Türkçesinde kullanımı artan yabancı isim ve sıfat tamlamalarıyla kurulan cümleler, Tanzimat döneminde de bu işlevliğini sürdürmüştür.

Çarhnâme'den alınan örnekte bağlacın bir tarafı sıfat tamlamasından oluşurken diğer tarafı isimden oluşmaktadır:

Ne yoksulu esirger ne ho bayı

*Ne **ak sakllu pir** kor ne ho **oglan** (ÇN, 49).*

“Ne yoksulu ne de zengini esirger.

Ne ak sakallı ihtiyarı ne de genci bırakır.”

Ahmed-i Dâ'î Dîvân'ından alınan örnekte bağlacın birinci tarafı belirtili isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına girmiştir. İkinci kısımda ise belirtisiz isim tamlaması kullanılmıştır:

Gel uzak fikri unut ko bu uzun sevdâyı

***Rüzgāruñ** ne **günü** bellü ne **peydā gicesi** (ADD, 14-13).*

“Gel uzak fikri unut, bu uzun sevdayı bırak

Rüzgârın ne günü bellidir ne de ortaya çıktığı gece.”

Özellikle Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların sıkça kullanılmasından sonra ne... ne (de)... bağlacı da sıklıkla Farsça isim tamlamalarını

bağlamak için kullanılmıştır. Bu dönemde ne... ne (de)... bağlacı genellikle Türkçe olarak kelimeleri, Arapça ve Farsça olarak da kelime gruplarını bağlamaktadır:

*Ne bende **şīve-i sabr** ü ne sende **‘ādet-i rahm***

*Ne bende **tākat-i hecr** ü ne sende **fīkr-i visāl** (APD, 23-38).*

“Ne bende sabır tarzı ne sende acıma adeti,

Ne bende ayılığa dayanma gücü ne sende kavuşma düşüncesi.”

Acır isen gel necātī derd mende acı kim

*Ne **leb-i dilber** nasīb oldu ne **halvā-yı rakīb** (NBD, 25-7).*

“Ey Necati, acırsan derdi olana acı ki

Ne sevgilinin dudakları nasip oldu ne de rakibin helvası.”

Gül ü mül bezmine meyl itme sözüm tut Yahyā

*Ne **cefā-dīde-i hār** ol ne **gam-ālūd-ı humār** (ŞYD, 52-6).*

“Ey Yahya! Sözünü tut, gül ve şarap meclisine yönelme.

Ne cefa görmüş diken ol ne de gama bulaşmış sarhoş.”

Tanzimat döneminde de Osmanlı Türkçesi döneminde görülen yabancı kelime gruplarının kullanımı yaygındır. Genellikle eski şiir anlayışla yazdıkları için bu dönemde de ne... ne (de)... bağlacı Farsça isim tamlamalarını sıkça bağlamıştır:

Ne kaldı çeşme-i hayvan ne dārū-yı Suhrāb

*Ne kaldı **nusha-i efsūn** ne **hüküm-i tılsımıyāt** (19. Asır, 13).*

“Ne ölümsüzlük suyu kaldı ne de Sührab’ın ilacı

Ne büyü muskası kaldı ne de tılsımların hükmü.”

Bir fāilin meāsiridir cümle hādisāt,

Ne iktizā-yı çerh ü ne hükm-i zamānedir (Terci-i Bend, 10).

“Bütün olaylar Allah’ın eseridir.

Ne feleğin yüzünden ne de zamanın hükmündendir.”

3.2.1.3. Cümleleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacının kelimeleri ve kelime gruplarını bağlamanın yanında cümleleri de bağladığı tespit edilmiştir. Yakın anlamlı cümleleri bağladığı gibi olumsuzluğun vurgusunu arttırmak ve pekiştirmek için zıt anlamlı cümleleri de bağlayan bağlaç, tekrar sayısına paralel olarak cümle bağlamaktadır. Bağlanan cümleler bazen bağımsız bazen de ortak yüklemi bulunan cümleler olmuştur. Ne... ne (de)... bağlacı, Karahanlı Türkçesinden itibaren her dönemde sıklıkla cümleleri bağlama görevinde kullanılmıştır. Gülistan Tercümesi’nde ne... ne (de)... bağlacı hem zıt anlamlı hem de yakın anlamlı iki cümleyi bağlamıştır. Bağlaç, bu dönemin ses yapısına uygun olarak *ç* harfiyle ni...ni... biçiminde kullanılmıştır:

Ni kattı bol kim il senden üşengey

Ni yumşak kadriñe nuksan kitürgey (GT, 328/ 1-2).

“Ne katı ol ki memleket senden üşensin

Ne yumuşak tarafına eksiklik getirsin.”

Ni özgeden özüñi körgil artuk

Ni eyle sözle kim ‘isyan kitürgey (GT, 328/3-4).

“Ne kendini başkasından fazla gör

Ne isyan ettirecek söz söyle.”

Müneyet'ül-Guzat'ta ne... ne (de)... bağlacı zıt anlamlı cümleleri bağlamıştır:

Ni uzun bolsun ni kısa bolsun amma uzun bolmaklık kıskadın yahşırak turur (MG, 8b-1).

“Ne uzun olsun ne kısa olsun ama uzun olmak kısıdan daha iyidir.”

tañrı ta 'ālā seni yarattı tüp-tüz ni ilgerü igilgil ni artgaru igilgil (MG, 12b-1/2).

“Tanrı seni düzgün yarattı. Ne ileri eğil ne arkaya eğil.”

Süheyl ü Nev-bahâr'da ne... ne (de)... bağlacı genellikle zıt anlamlı cümleleri bağlamıştır:

Ne söz söylemege mecâli olur

Ne sözi işitmege hâli kalur (SN, 20-12).

“Ne söz söylemeye gücü olur

Ne de sözü işitmeye hâli kalır.”

Bu arada her kim ki 'aklı ola

Ne mālâ güvene ne cāna kala (SN, 21-5).

“Bu arada her kimin akli varsa

Ne malına ne de canına güvensin.”

Osmanlı Türkçesi dönemine ait eserlerde de ne... ne (de)... bağlacı hem yakın hem de zıt anlamlı cümleleri bağlamıştır. Şeyhülislam Yahya Dîvân'ından alınan örnekte zıt anlamlı iki cümle bağlanmıştır:

Ne i `tibār bu evzā`a merd olan Yahyā

Ne zillete nazar eyler ne i`tibāra bakar (ŞYD, 72-5).

“Ey Yahya, bu ne hürmet? Erkek olan,

Ne alçaklığa bakar ne de hürmete bakar.”

Mihrî Hatun Dîvân’ından alınan örnekte yakın anlamlı iki cümle ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

Ne cānı var yaza Mānī kaşuñ işāretini

Ne haddi var bile ‘ākil lebüñ ‘ibāretini (MHD, 206-1).

“Ne canı var kaşının işaretini yazsın

Ne de dudağının meydana geldiği yerde sınır var.”

Tanzimat döneminden sonra da bağlacın cümleleri bağladığı örneklere rastlanmaktadır:

Ne rüzgârında şemīm-i cibālimizdir esen

Ne dalgalarda haber var bizim sevāhilden

(Dâüssıla, Süleyman Nazif).

“Ne rüzgarında esen dağlarımızın ışığıdır

Ne de dalgalarda bizim sahillerden haber var.”

Vâkıa bu son karşılaşmada ne enstitü yıkıldı ne param azaldı ne mevkiim sarsıldı (SAE, 303).

3.2.2. Kullanılan Yüklem Sayına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacı kullanılmaya başlandığı ilk dönemden itibaren kullanılan yüklem sayısı bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bazen tek bir yüklemle, bazen iki veya daha fazla yüklemle kullanılan bağlaç, bazen ise eksilteli cümle oluşturmuş ve yüklemsiz bir

şekilde kullanılmıştır. Bu bölümde incelenen metinlerden hareketle bu durum açıklanacaktır.

3.2.2.1. Çift Yükleme Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Karahanlı Türkçesinden itibaren görülmeye başlanan ne... ne (de)... bağlacı, bazen iki ayrı yüklemi bağlamış, bazen de ortak bir yüklem bağlacının iki tarafında kullanılmasıyla kurulmuştur. Türkçede genellikle dilde tasarruf söz konusu olmasına rağmen ortak bir yükleme bağlı olan iki cümle, yüklem bağlacının iki tarafında da tekrarıyla kullanılmıştır. Bu çeşitli kullanımlar Karahanlı Türkçesinden itibaren Türkçenin her döneminde görülmektedir:

Kutadgu Bilig’den alınan örnekte her *ne* sözcüğünden sonra ayrı bir yüklem kullanılmıştır.

tokun ma keçer hem açın ma keçer

ne begke kılur yüz ne bay kul seçer (KB, 4841)

“İnsan doysa da geçer, aç kalsa da geçer; ne beye yüz verir, ne zengin, ne de kul seçer” (Arat, 1974: 349).

Gülistan Tercümesi’nden alınan örnekte iki farklı cümle ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. İki farklı fiil vardır ve fiiller yapıcı olumludur. Bağlaç bugün kullandığımız gibi cümleye olumsuzluk anlamı katmıştır. Anlamca alakalı iki farklı cümle sıralama bağlacıyla birleştirilerek olumsuzluk anlamı kazanmıştır:

ni seniñ bagrıñ ol kebab itsün ni anıñ suhbetin temenna kıl (GT, 103/6-7).

“Ne senin bağrını kebab gibi yaksın ne onun sohbetine minnet et.”

Bu örnekte ne... ne... bağlacı iki ayrı cümleyi birbirine bağlamıştır. Cümleler anlamca birbirine zıt kelimelerden oluşmuştur ve iki ayrı yükleme kurulmuştur:

ni kattı bol kim il senden üşengey ni yumşak kadriñe nuksan kitürgey (GT, 328/1-2).

“Ne katı ol ki memleket senden üşensin ne yumuşak tarafına eksiklik getirsin.”

Ne... ne... bağlacı zıt anlamlı iki farklı cümleyi birbirine bağlamıştır. İki farklı yüklem kullanıldığı cümlede yüklem yapı bakımından olumludur:

ni özgeden özüñi körgil artuk ni eyle sözle kim ‘isyan kitürgey (GT, 328/3-4).

“Ne kendini başkasından fazla gör ne isyan ettirecek söz söyle.”

Münyetü’l-Guzat’tan alınan örneklerde ne... ne (de)... bağlacı zıt anlamlı iki farklı cümleyi birbirine bağlamıştır. Cümlelerin yüklemeleri aynıdır; fakat dilde tasarruf yasasına uymayarak ortak yüklem iki kere kullanılmıştır:

ni uzun bolsun ni kısa bolsun amma uzun bolmaklık kışkadın yahşırak turur (MG, 8b-1).

“Ne uzun olsun ne kısa olsun ama uzun olmak kışadan daha iyidir.”

tañrı ta’ālā seni yarattı tüp-tüz ni ilgerü igilgil ni artgaru igilgil (MG, 12b-1/2).

“Tanrı seni düzgün yarattı. Ne ileri eğil ne arkaya eğil.”

Sekkâkî Dîvân’ından alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı iki ayrı cümleyi bağlamıştır ve iki ayrı yüklem kullanılmıştır:

Ni vasl işini kıldın ni mini öltürdün

Dirīg ‘ömr-i girān-māye rāyegān kiçti (SD, 700).

“Ne kavuşma işini kıldın (kavuşmaya imkân verdin) ne de beni öldürdün; yazık değerli ömür akıp geçti” (Eraslan, 1999: 277).

Lutfi Dîvân'ından alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı, ek eylemin geniş zamanıyla çekimlenmiş iki farklı yüklemle birlikte kullanılmıştır:

şek noktasıdur la'l üze agzın için kim

ni baru mu'ayyendür ü ni yokı yakındür (LD, 628).

“Ağzın lal üzerindeki bir şüphe noktasıdır ki ne varlığı belirgin ne yokluğu kesindir.”

Ali Şîr Nevâyî'nin Muhâkemetü'l-Lügateyn adlı eserinden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı iki ayrı cümleyi bağlamıştır. Bu cümlelerin yüklemeleri birbirinden farklı, yapıcı olumlu fiillerdir:

Tā kim felek āfāk üze devr kılur

Encüm güli her tün bu çemendin açılur

*Ni şāh aning zātı kibi yād **bilür***

*Ni tab' aning tab'ı dik istep **tapılur** (ML, B39b- 11).*

“Dünya ufuklarda döndükçe,

Yıldız gülü her gece bu çemende açılır.

Ne bir şah onun zātı gibi anılır,

Ne bir tabiat onun tabiatı gibi aranıp bulunur” (Özönder, 2011: 224).

Yunus Emre Dîvân'ından alınan beyitte gelmek ve gülmek kelimeleri, ek eylemin geniş zamanıyla çekimlenerek yüklem görevinde kullanılmıştır. Cümlede birbirinden farklı iki yüklem kullanılmıştır:

*Ne gelmegün **gelmek-durur** ne gülmegün **gülmek-durur***

Son menzilün ölmek-durur tuymadunsa ışkdan eser (YED, 16-6).

“Ne gelmen gelmektir ne de gülmen gülmektir.

Aşktan eser duymadınsa son durağın ölmektir.”

Mantıku't-Tayr'dan alınan beyittir ne... ne (de)... bağlacı, anlamca birbirine paralel iki farklı cümleyi bağlamıştır. Bu sebeple iki ayrı yüklem kullanılmıştır:

*Ne pulı hergiz gümüşe **katarlar***

*Ne gümüşi pul diyüben **satarlar** (MT, 227).*

“Ne parayı asla gümüşe katsınlar

*Ne gümüşü para diye **satsınlar.**”*

Hamdullah Hamdi'ni Dîvân'ından alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı, yapı bakımından birbirine paralel iki cümleyi birbirine bağlamıştır. Bu cümlelerde birbirinden farklı, yapıcı olumlu iki yüklem kullanılmıştır:

Güneş yüzüñ göricek şerm idüp sehāba girür

*Ne vasfa **sıgdı** cemālüñ **ne** hod kitāba **girür** (HHD, 27-1).*

“Güneş yüzünü göreceğ olsa utanıp buluta girer

*Güzelliğın ne vasıflara **sıgdı** ne de kitaba girer.”*

Nedîm Dîvân'ının kasideler bölümünden alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacının ilk tarafında olumlu yüklem sözcüğü *var*, ikinci tarafında ise ek eylemin geniş zamanıyla çekimlenerek yüklem görevinde kullanılan bir isim bulunmaktadır. Dolayısıyla beyitte ayrı ayrı çekimlenmiş iki yüklem bulunmaktadır:

Efendim neylerim ben öyle kıl ü kâli kim onun

*Ne bir burhānı **var** ber-cā **ne** bir da 'vāsı **müsbetdir** (NDD, K.13.7).*

“Efendim, ne yapayım öyle dedikoduğu ki

Onun ne uygun bir kanıtı var ne de bir iddiası olumludur.”

Namık Kemal’in Vatan Mersiyesi şiirinden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı iki ayrı cümleyi bağlamıştır. İki yüklem bulduğu cümlede bağlacın genel kullanımına uygun olarak olumlu yüklem kullanılmıştır. Anlam is bağlacın etkisiyle olumsuzdur:

Ne mürüvvet dile bizden ne vefâ ümid et

Ey vatan yârene var tiftiğini kendin dit

Göğsünü bağırı aç mahkeme-i mahşere git

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini

Yogemiş kurtaracak bahtı kara mâderini (VM, 22).

3.2.2.2. Tek Yüklemle Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacı Türkçenin tarihî dönemlerinden Türkiye Türkçesine kadar kullanım özelliklerini çeşitlendirerek bu özellikleri korumuştur. İncelenen metinlerden hareketle, bağlacın daha çok tek ve ortak bir yüklemle kullanıldığı tespit edilmiştir. Eserlerde iki veya daha fazla yüklemle kullanılan örneklerden çok, ortak bir yüklemle kullanılan örnekler mevcuttur:

Kutadgu Bilig’den alınan beyitte *mengzeg (benzeyen) ve yangzag (kıyas edilen)* kelimeleri ortak bir yüklemle kullanılmıştır. Yüklem bağlaçtan sonra gelmiştir:

yorımaz ne yatmaz udımaz odug

ne mengzeg ne yangzag kötürmez bodug (KB, 17)

“Yürütmez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer ne kıyas edilir ne de tasavvur götürür” (Arat, 1974: 13).

Atabetü’l-Hakayık’tan alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı, ortak ve olumlu bir fiille kullanılmıştır. Aralarında anlam ilişkisi kurulan *halayık ve halk* kelimeleri birbirine

bağlanmış ve kullanıldığı olumlu fiile rağmen cümleye olumsuz bir anlam kazandırılmıştır:

anı ne halayık sever ne halk (AH, 272)

“Onu ne Tanrı sever ne halk”

Muînü’l-Mürîd’den alınan örnekte ortak bir yüklem kullanılmış ve yüklem bağlaçtan sonra kullanılmıştır:

köñül cânı îmân ‘akıl sûreti

hakikat safâ sıdk erür sûreti

ne sûret ne sûret köñül bar añar

eger bolsa üç kün hased müddeti (MM, 62).

“Gönlün canı iman, sureti de akıldır. Gerçek, huzur ve doğruluk onu siredir. Eğer bir kişide kıskançlık üç gün sürerse onda ne suret ne siredir ne de gönül vardır” (Toparlı, 2008: 161).

Genceli Nizâmî’nin Hüsrev ü Şîrîn’inden alınan beyitte yüklem yalnızca ilk *ne* den sonra kullanılmış, diğer *ne* ise aynı fiile bağlanmıştır. Aralarında anlamca ilişki bulunan iki sözcüğü bağlayan bağlaç olumlu fiille kullanılmıştır:

eger âletka kılsang sen havâlet

ne âlet bar idi kılğanda ne hîlet (HŞ, 80. 1-2).

“Eğer sen işi alete bırakırsan yapılan ne alet vardı ne de armağan.”

Eserdeki bu örnekte ne... ne (de)... bağlacı anlamca yakın iki kelimeyi birbirine bağlamış ve tek bir fiil kullanılmıştır. Fiil yapıcı olumludur ve bağlacın birinci parçasından sonra kullanılmıştır:

kim nefis esiri turur ol kişiğe ni karındaş bolur ni yakın (GT, 155/7-8).

“*Nefsinin esiridir ki o kişiye ne kardeş ne yakın olur.*”

Bu örnekte ne... ne (de)... bağlacı zıt iki kavram olan *beşer* ve *melek* kelimeleriyle kurulmuş iki cümleyi bağlamıştır fakat yüklemeleri ortaktır. Fiil, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi olumlu çekimlenmiştir ve bağlacın işlevi sayesinde olumsuz bir anlam kazanmıştır:

*Ni beşer **taptı** bu cāh u menziletni **ni** melek*

Öz kulıga hācedin ‘izzet hemīn bolgay hemīn (SD, 35).

“*Bu mevki ve payeye ne beşer ne de melek erişti; Hacı’dan (Hz. Peygamber’dan) kendi kuluna keşke değer verilse...*” (Eraslan, 1999: 99).

Eski Anadolu Türkçesinin en önemli eserlerinden biri sayılan ve Türk edebiyatının ilk Yûsûf u Zelihâ mesnevisinden alınan beyitte anlamca birbirine zıt kelimeler ne... ne (de)... bağlacıyla birbirine bağlanmıştır. Ortak olumlu bir fiil kullanılan örnekte bağlacın etkisiyle cümle olumsuz bir anlam yüklenmiştir:

Kıralum bu şehrlüyi uçdan uca

*Ne yigit koyalum içre **ne** koca (YZ, 1177).*

“*Bu şehirliyi baştan sona kıralım*

İçinde ne genç ne de yaşlı bırakalım.”

Bu beyitte ne... ne (de)... bağlacı birbirine paralel şekilde iki kere kullanılmıştır. İki örnekte de zıt anlamlı kelimeleri birbirine bağlayan bağlaç, ortak yüklemelerle kullanılmıştır:

*Ne yoksulu **esirger** ne ho bayı*

*Ne ak sakllu pir **kor** ne ho oğlan (ÇN, 49).*

“*Ne yoksulu ne de zengini esirger.*

Ne ak sakallı ihtiyarı ne de genci bırakır.”

Kaygusuz Abdal'ın Dilgûşa adlı eserinden alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı birbirine zıt anlamda olan *zişt* (*çirkin*) ve *mahbûb* (*güzel*) kelimelerini bağlamıştır. Cümlede tek bir olumlu yapıda fiil kullanılmıştır:

Yegâne oldı gör talīb ü matlûb

Ne zişt kaldı ara yerde ne mahbûb (D, 110).

“Gör ki isteyen ve istek bir oldu.

Avluda ne çirkin kaldı ne de güzel.”

Beyitte ne... ne (de)... bağlacı zıt anlamda iki kelime grubunu birbirine bağlamıştır. Cümlede olumlu yapıda ortak bir yüklem kullanılmıştır ve bağlacın işlevine uygun olarak olumsuz bir anlam kazanmıştır:

Acır isen gel necâtî derd mende acı kim

Ne leb-i dilber nasîb oldu ne halvâ-yı rakîb (NBD, 25-7).

“Ey Necati, acırsan derdi olana acı ki

Ne sevgilinin dudakları nasip oldu ne de rakibin helvası.”

Beyitte ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbiriyle ilişkili *yay* ve *kiriş* kelimelerini bağlamada kullanılmıştır. Cümlede ortak bir fiil kullanılmıştır:

Pür oldı yine penbe-i menfûş ile cihân

Bu arada ne yay görünür ne hod kiriş (ZD, 580-5).

“Cihan yine pamuk pembesiyle doldu.

Bu arada ne yay görünür ne de kiriş.”

Ziya Paşa'nın Terci-i Bend adlı şiirinden alınan örnekte Farsça isim tamlamalarını bağlamak için kullanılan *ne... ne (de)...* bağlacı tek yükleme kullanılmıştır. İkinci *ne*'den sonra gelen tamlama ek eylemin geniş zamanıyla çekimlenmiştir ve yapıcı olumludur. Anlam ise bağlacın etkisiyle olumsuzdur:

Bir fâilin meâsiridir cümle hâdisât,

Ne iktizâ-yı çerh ü ne hükm-i zamânedir (Terci-i Bend, 10).

“Bütün olaylar Allah'ın eseridir.

Ne feleğin yüzünden ne de zamanın hükmündendir.”

3.2.2.3. Eksiltili Cümle Oluşturan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Sonu dinleyince belli olan cümlelerde ya da söze bir duygusallık kazandırılmak istendiği zaman, yazarlar ya da konuşanlar, sözlerini yarıda kesmek gereğini duyarlar. Bu kesik cümlelere eksiltili cümleler (elliptique) denir (Ediskun, 1999: 390). Günlük hayatta kullanılan metinlerden, edebî değeri olan yazılara kadar, hatta konuşma dilinde kullanılan cümlelerde bile yüklemi olmayan eksiltili cümlelere rastlanmaktadır.

Ne... ne (de)... bağlacıyla kurulan cümlelerde de cümlenin temel ögesi olan yüklem kullanılmadığı görülmektedir. Bu örneklerde bağlaç, yalnızca kelime ya da kelime gruplarını bağlamak için kullanılmaktadır.

Karahanlı Türkçesinden itibaren verilen eserlerde görülen *ne... ne (de)...* bağlacı, bazen eksiltili cümle oluşturacak şekilde kullanılmıştır. İncelenen eserlerde bu duruma sık rastlanmaktadır. Eksiltili cümle oluşturan *ne... ne (de)...* bağlacının genellikle *ne* sözcüğünün üç ve daha fazla tekrarıyla kurulduğu tespit edilmiştir. Tekrar sayısı arttıkça vurgu yüklem üzerinden alınıp cümleye olumsuzluk anlamı katan *ne... ne (de)...* bağlacına ya da bağlaçla bağlanan öğelere yüklenmek istenmiştir. Daha çok Türkiye Türkçesinde örneklerine rastlanan eksiltili cümle, bağlacın görülmeye başlandığı ilk dönemden itibaren kullanılmaktadır.

Bu örnekte *ne...ne (de)...* bağlacı iki kere kullanılmıştır ve zıt anlamlı kelimeleri bağlamaktadır. Bu kullanım bugün Türkiye Türkçesinde de bulunmaktadır. Bağlaç eş

anlamalı ya da zıt anlamlı kelimeleri bağlamakta kullanılmaktadır ve bağlacın bulunduğu cümlede yüklem kullanılmamıştır. Bağlacın dörtlü tekrar ile kullanılması da eksiltili cümle oluşturması için bir etkidir:

*kidin öngdün ermez **ne** soldın ongun*

***ne** astın **ne** üstün **ne** otru orun (KB, 18).*

“Arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır” (Arat, 1974: 13).

Muînü’l-Mürîd’den alınan dörtlükte bağlaç iki kere kullanılmıştır. İlk kullanımda yüklem ikinci *ne* den sonra olumlu olarak kullanılmış; ikinci kullanımda ise yüklem kullanılmadan yalnızca anlamca paralel olan kelimeler bağlanmıştır:

neçe küнге berse yana kim alur

***ne** bey’u icâret **ne** şirket bolur*

***ne** ‘âryet **ne** bahşiş bu ekki ‘ivaz*

fütûhı harâmluk yanındın kelür (MM, 246)

“Bir kişi malını birkaç günlüğüne bir diğerine geri almak üzere verse, bu ne satış, ne kira ne de bahşıştır. (Bununla iş yapılmasının) haram olması da bu sebeptedir” (Toparlı, 2008: 179).

Bu beyitte ne... ne (de)... bağlacı iki farklı millet olan *Türk* ve *Deylem* kelimelerini bağlamıştır. Bağlacın içinde yüklem kullanılmamıştır ve eksiltili cümle oluşturmuştur:

Yaraşmak içre irür mûm u uruş içre pülâd

*Anıñ kılıçı harîfî **ni** Türk ü **ni** Deylem (SD, 197).*

“Dostlukta mum, savaşta ise çelik gibidir; onun kılıcına ne Türk ne de Deylem eş olabilir” (Eraslan, 1999: 141).

Beyitte ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün dört kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Bağlaç, beyitte verilen örneklerini birbirine bağlamıştır ve yüklem kullanılmamıştır. Cümlede yüklem olmamasına rağmen olumsuz yapıda bir kullanım yoktur. Anlam ise bağlacın etkisiyle olumsuzdur:

Ne güzeller ne necātī ne selāmūn ne aleyk

Fāriguz edemezüz kimseye tapu begler (NBD, 67- 6).

“Ne güzeller ne Necati ne selamūn ne aleyk

Kimseye dalkavukluk edemeyiz, tapmayız beyler.”

Hamdullah Hamdī'nin Yûsûf u Züleyhâ'sından alınan beyitte *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulan ne... ne (de)... bağlaçları kullanılmıştır. Bağlaç, anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır ve cümlelerde yüklem kullanılmamıştır:

Ne riyāzet ne çille vü ne niyāz

Ne diyānet ne rûze vü ne namāz (YZ, 118).

“Ne nefsi kırma ne çile ne dua

Ne dindarlık ne oruç ne de namaz.”

Ne... ne (de)... bağlacı beyitte iki kere kullanılmıştır. Birinci mısradaki anlamca birbirini tamamlayan kelime grupları bağlanmıştır. Yüklem kullanılmadığı cümlede yapı bakımından bir olumsuzluk yoktur. İkinci mısradaki örnekte *gül* ve *mül* (*şarap*) kelimelerini bağlayan ne... ne (de)... bağlacı, ortak olumlu bir yükleme kullanılmıştır:

Ne derd-i 'ıška bekā vü ne hüsn-i yāre sebāt

Bu sebze-zār-ı fenāda ne gül kalur ne çü mül (NVD, G.288.3).

“Ne aşkın belasına devam ne de yarın güzelliğine sadakat

Bu bela bahçesinde ne gül kalır ne de şarap.”

Nâbî'nin Hayriyye adlı mesnevisinden alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı örnek olarak verilen, anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır. Bağlacın bulunduğu cümlede yüklem kullanılmamıştır:

Arabî var o da mânende-i berf

*Bî-esâs ol da **ne** nahv **ne** sarf (H, 420).*

“Arapça var o da kar gibidir

Temeli yoktur. Ne söz dizimi ne kelime bilgisi.”

Beyitte *ne* sözcüğünün dört kere kullanılmasıyla kurulmuş olan ne... ne (de)... bağlacı, anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır. Cümlede yüklem kullanılmamıştır ve bağlaç, eksilteli cümle oluşturmuştur:

*Ne ekl ü şürb ü **ne** tena‘‘um*

*Ne nusç u **ne** sâkat-i tekellüm (HB, 903).*

“Ne yeme içme ne nasiplenme

Ne koklama ne de konuşmada aksaklık.”

Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Âşk mesnevisinden alınan beyitte iki kere ne... ne (de)... bağlacı kullanılmıştır. Birinci mısradaki geçen örnekte yüklem kullanılmamış ve eksilteli cümle oluşturulmuştur. İkinci mısradaki ise zıt anlamlı *yar* ve *ağyar* kelimeleri tek yüklemle bağlanmıştır:

*Ne düzah-i gam **ne** zevk-i dîdâr*

*Güya ki **ne** yâr var **ne** ağyâr (HÂ, 917).*

“Ne dert cehennemi ne de yüzünün zevki

Farz et ki ne yar var ne de düşman.”

Tanzimat Dönemi sanatçılarından olan Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi'nden alınan beyitte anlamca zıt, Farsça isim tamlamalarını birbirine bağlayan ne... ne (de)... bağlacı, eksiltili cümle oluşturmuştur:

Mahv-ı hāk-i reh-i şāhenşeh-i kevneyim ben

Ne tevellā-yı vücūd ne teberrā-yı adem (AK, 69).

“Ben iki cihanın şahlar şahının yolunun toprağında mahvoldum.

Ne varlığa yaklaşıyorum ne yokluğa uzaklaşıyorum.”

Ziya Paşa'nın Terkib-i Bend şiirinden alınan beyitte kullanılan ne... ne (de)... bağlacı, anlamca birbirini tamamlayan örnekleri bağlamak için kullanılmıştır. Bağlacın kullanıldığı cümlede yüklem kullanılmamıştır:

Bir reng-i vefā var mı nazar kıl şu sipihrin

Ne leyi ü nehārında ne şems ü kamerinde (Terkib-i Bend, 46).

“Bak, vefadan eser var mı şu feleğin

Ne gece ve gündüzünde ne güneş ve ayında.”

Refik Halit Karay'ın Memleket Hikayeleri adlı kitabında sıkça kullanılan ne... ne (de)... bağlacı bazen eksiltili cümle oluşturmuştur. Bağlaç bu örnekte *da* bağlacıyla birlikte kullanılmıştır:

Ne gençlerinde hayatın ilk tatlarını duymaktan gelen bir iştah, bir hareket ne de ihtiyarlarında rahat bir yaşlılığın verdiği çubuklu, hikâyeli bir keyif... (MH, 9).

Kadınlarında ne bir oynaklık, erkeklerinde ne bir haşarılık... (MH, 9).

Sait Faik Abasıyanık, hikayelerinde ne... ne (de)... olumsuzluk bağlacının genellikle üç ve daha fazla tekrarına dayalı biçimi kullanmıştır. Bağlacın çoklu tekrarında genellikle

eksiltili cümle oluşturduğu daha önceki incelenen eserlerde tespit edilmişti. Yazarın hikayelerinde de bu durum görülmektedir ve genellikle eksiltili cümle kullanılmaktadır:

Ne kadınla yatmak ne şarap içmek ne arkadaşlarla pra¹fa¹ oynamak ne tiyatro ne sinema seyretmek... (ADVBY, 6).

Ne akıntılara yassı vücudunu bırakmak ne karanlık sulara, koyu yeşil yosunlara gömülmek... Ne sabahları birdenbire yukarılardan derinlere inen, serin aydınlıkta uyanıvermek... (ADVBY, 86).

3.2.3. Bağladığı Ögelerin Anlamına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı

Karahanlı Türkçesinden itibaren sıklıkla kullanılan ne... ne (de)... bağlacının Türkçenin tarihî dönemlerinin hepsinde farklı anlamlarda kelime, kelime grubu ya da cümleyi bağladığı, incelenen metinler aracılığıyla tespit edilmiştir. Bağlaç kimi zaman eş, kimi zaman yakın kimi zaman da zıt anlamlı kavramları bağlamak için kullanılmıştır.

3.2.3.1. Yakın ve Eş Anımlı Ögeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Karahanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine kadar incelenen dönemlere ait metinlerde, ne... ne (de)... bağlacının genellikle yakın veya eş anlamlı kelime ya da kelime gruplarını bağladığı görülmüştür.

Kutadgu Bilig’de ne... ne (de)... bağlacı sıralı şekilde üç kere tekrar edilmiş ve aralarında yakın anlam ilişkisi bulunan kelimeler bağlanmıştır:

Yorımaz ne yatmaz udımaz odug

Ne mengzeg ne yangzag kötürmez bodug (KB, 17).

Yürütmez ve yatmaz, uyumaz, uyanıktır; ne benzer ne kıyas edilir ne de tasavvur götürür” (Arat, 1974: 13).

¹ İskambil kağıtlarıyla oynanan bir tür oyun.

Kutadgu Bilig’den alınan beyitte yakın anlamlı *beg (bey)*, *bay (zengin)* kelimeleri, ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

tokun ma keçer hem açın ma keçer

ne begke kılur yüz ne bay kul seçer (KB, 4841).

“İnsan doysa da geçer, aç kalsa da geçer; ne beye yüz verir, ne zengin, ne de kul seçer” (Arat, 1974: 349).

Şeyhî Dîvân’ından alınan beyitte yakın anlamlı *hikmet*, *kudret*, *izzet ve milket (mülk)* kelimeleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Bağlaç ne sözcüğünün dört kere tekrarıyla kurulmuştur:

Ne hikmetine muhâlif ne kudretine mu’în

Ne ‘izzetine fenâ var ne milketine zevâl (ŞD, III-11).

“Ne hikmetine karşı çıkan ne kudretine yardımcı

Ne şerefine kötülük var ne mülküne zarar.”

Harnâme’den alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı, birbirine paralel yapıda iki cümleyi birbirine bağlamıştır. Cümlelerin anlamları birbirine yakındır. Yükünden yakınan eşeğin cümleleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

Ne yüküm bir nefes giderici var

Ne biraz çekmeğine yarıcı var (HN, 114).

“Ne yükümü giderici bir nefes var

Ne de biraz (yükümü) çekmeğe yardımcı var.”

Beyitte ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Eş anlamlı *menzil*, *yol ve iz* kelimeleri bağlanmıştır. Eş Anlamlı kelimelerin bağlanması ve *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesi, anlamı kuvvetlendirme ve pekiştirme içindir:

Neye baksañ pâyânı yok deñizdür

Bu ne yoldur ne menzîdür ne izdür (MN, 55).

“Neye baksan sonu olmayan bir denizdir.

Bu ne bir yoldur ne menzildir ne de izdir.”

Necati Bey Dîvân’ından alınan beyitte yakın anlamlı *can* ve *gönül* kelimeleri, ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

Ne cān kodu ne gönül gamzen okları sanemā

Neler eder bana gör’e bir iki yeleksiz (NBD, 229-3).

“Ey put gibi güzel sevgili! Kirpiklerinin okları ne canımı bıraktı ne gönlümü.

Bir iki yeleksiz neler yapar bana gör!”

Bu beyitte *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulan ne... ne (de)... bağlaçları kullanılmıştır. Bağlaç, tasavvufla ilgili terimleri bağlamış ve cümlede yüklem kullanılmamıştır. Bağlacın yüklemsiz kullanılmasının ve tasavvufla ilgili terimlerin bağlanmasının sebebi, konuya ilgi çekmektir. Ayrıca bağlacın üç ve daha fazla tekrarda eksiltile cümle oluşturmasına örnek gösterilebilir:

Ne riyāzet ne çille vü ne niyāz

Ne diyānet ne rūze vü ne namāz (YZ, 118).

“Ne nefsi kırma ne çile ne dua

Ne dindarlık ne oruç ne de namaz.”

Kanunî Sultan Süleyman’ın Dîvân’ından alınan beyitte aynı anlama gelen iki cümle ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

Ne ‘işka var nihāyet ne hod bu derde gāyet

İşkdan sakın dem urma ger idesin şikâyet (MD, 39.1).

“Ne aşka bir son var ne de bu derde bir nihayet

Eğer şikâyet edersen sakın aşktan bahsetme.”

Nef’î’nin Sihâm-ı Kaza’sından alınan beyitte anlamca birbiriyle ilişkili *mercimek* ve *tarhana* kelimelerini bağlayan ne... ne (de)... bağlacı ortak bir yüklemle kullanılmıştır:

Sa’âdet ile yerüm olalı peder-hâne

Ne mercüme görür oldı gözüm ne tarhâna (SK, 1.1).

“Mutlulukla yerim baba evi olduğundan beri

Gözüm ne mercimek görür oldu ne de tarhana.”

Bu beyitte ne... ne (de)... bağlacı, birinci mısradaki söylenen sözü desteklemek için verilen örnekleri birbirine bağlamıştır. *Bülbül* ve *papağanı* kendisine örnek gösteren Nedîm, yakın anlamlı kelime ve kelime grubu birbirine bağlamıştır:

Dilimle uğradığım kayda ben bu âlemde

Ne bülbül uğradı ne tütü-i şeker-güftâr (NDD, 6.20).

“Dili yüzümden düştüğüm sıkıntıya ben bu alemde

Ne bülbül uğradı ne de tatlı sözlü papağan.”

3.2.3.2. Zıt Anlamlı Ögeleri Bağlayan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Anlamları birbiriyle çelişen, birbirine aykırı olan sözcüklere “uzak anlamlı sözcükler” denir. Bu çelişme, bu aykırılık zıtlık derecesinde ise o zaman bu sözcükler karşıt anlamlıdır (Bayraktar, 2017: 158).

İki karşıt durumu bildiren zıt anlamlı kelimeler ne... ne (de)... bağlacının bağladığı kelime ve kelime gruplarıdır. Genellikle bağlanan iki zıt kavramın da “olmadığını ya da

eksik olduğunu” vurgulamak için zıt anlamlı kavramlar tercih edilir. Ne... ne (de)... bağlacı, kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı kattığı için bağladığı iki uç yani zıt kavramın da olmadığı vurgular.

Bu kullanıma ne... ne (de)... bağlacının görüldüğü ilk dönemlerden itibaren sıklıkla rastlanmaktadır.

Bu beyitte ne...ne (de)... bağlacı iki kere kullanılmıştır ve zıt anlamlı *sağ, sol; ön ve arka* kelimelerini bağlamaktadır. Zıt anlamlı kelimelerin bağlamasının sebebi, ne... ne (de)... bağlacının olumsuzluk anlamını güçlendirmektir. Uç noktaların kullanımıyla “*hiçbir yerde yoktur*” anlamı verilmiştir:

kidin öngdün ermez ne soldın ongun

ne astın ne üstün ne otru orun (KB, 18)”

“Arkada veya önde değildir; ne sağdadır, ne solda; yeri ne altta, ne üstte, ne de ortadadır” (Arat, 1974: 13).

Bu cümlede ne... ne (de)... bağlacı zıt anlamlı *gece ve gündüz* kelimelerinden oluşan iki cümleyi birbirine bağlamıştır. İki uç kavramın olumsuz anlam ifade eden bağlaçla kullanılması, mübalağa yapmak içindir. Zıt kavramların kullanılması “*hiçbir zaman sabrı ve kararı yoktu*” anlamı katmıştır:

Ni kündigt sabrı bar idi ni kiçe kararı (GT, 226/9).

“Ne gündüz sabrı vardı ne gece kararı.”

Eski Anadolu Türkçesinin ilk ismi sayılan Sultan Veled’in Rebabnâme’sinden alınan örnekte zıt iki kelime olan *yoksul ve bay (zengin)* kelimelerini birbirine bağlamak için ne... ne (de)... bağlacı kullanılmıştır:

Bahşîşi kim verdi hak mevlânāya

Anı ne yoksula verdi ne baya (RN, 27).

“Allah Mevlana’ya bahşiş verdi.

Onu ne yoksula ne de zengine verdi.”

Mantıku't-Tayr'dan alınan beyitte zıt anlamlı yüklemelerden oluşan iki ayrı cümle kullanılmıştır. Cümleye olumsuzluk anlamı katan ne... ne (de)... bağlacıyla birlikte zıt anlamlı ifadelerin kullanılması, olumsuzluğu güçlendirmektedir:

Ne yirüñdür bu mahalle durmaga

Ne makâmuñdur bu yir oturmaga (MT, 454).

“Bu mahalle ne durmak için yerindir

Ne bu yer oturmak için makamındır.”

Beyitte “*ne söylemeye ne de dinlemeye gücü olduğunu*” vurgulamak için zıt anlamlı *söylemek* ve *işitmek* kelimeleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Böylece anlam olarak “*hiçbir şey yamaya hâli olmadığı*” vurgulanmıştır:

Ne söz söylemege mecâli olur

Ne sözi işitmege hâli kalur (SN, 20-12).

“Ne söz söylemeye gücü olur

Ne de sözü işitmeye hâli kalır.”

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'inden alınan beyitte, zıt anlamlı *evvel* (*geçmiş*) ve *âhir* (*gelecek*) kelimeleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Bağlacın cümleye olumsuzluk katma işlevinin yanında zıt anlamlı kavramların kullanılmasıyla olumsuzluk anlamı kuvvetlendirilmiştir:

Ne hergîz evveline irdi efkâr

Ne kimse âhiründendür haberdâr (HŞ, 71).

“Ne kimse evveline fikir yürüttü

Ne de kimse geleceğinden haberdar.”

Kaygusuz Abdal'ın Dilgûşa eserinden alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı birbirine zıt anlamda olan *zişt* (çirkin) ve *mahbûb* (güzel) kelimelerini bağlamıştır:

Yegâne oldı gör talīb ü matlûb

*Ne zişt kaldı ara yerde **ne** mahbûb (D, 110).*

“Gör ki isteyen ve istek bir oldu.

Avluda ne çirkin kaldı ne de güzel.”

Zâtî Dîvân'ından alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbirine zıt kelimelerden oluşan iki cümleyi bağlamıştır. Beyitte kullanılan “*ne gecem gecedir ne günüm gündür*” ifadesiyle mübalağa yapılmış ve bağlacın yapısından kaynaklanan olumsuzluk anlamı pekiştirilmiştir:

Şu'a'ından şebüm rûz-ı duhânından günüm düündür

*Ne gicem gicedür ahum odından **ne** günüm gündür (ZD, 181-1).*

“Parıldandan gecem, dumanlı günümden gündüzüm düündür

Ateşinden ne gecem gecedir ne günüm gündür.”

Beyitte zıt anlamlı *öldürmek* ve *aman vermek* (canını bağışlamak) ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katan bağlaç sayesinde cümlede “*ne yaşatır ne de öldürür, asla rahat vermez*” gibi bir anlam sağlanmış ve olumsuzluk pekiştirilmiştir:

Bir şüh-ı şivekâra esir etdi kim beni

*Ne öldürür cefâsı **ne** gamdan amân verir (ND, 4.16).*

“Şuh bir sevgiliye esir etti ki beni

Ne cefası öldürür ne de gamdan aman verir.”

Nedîm Dîvân’ından alınan örnekte zıt anlama gelen *sabretmek, dayanmak ve kaçmak* fiilleri ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Böylece beyitte “*ne dayanabiliyorum ne de kaçabiliyorum, hiçbir şey yapacak gücüm yok.*” anlamı sağlanmıştır:

Ben ise derd ile kaldım arada zār u zebūn

Ne sabr u tākata kudret ne hod girīze mecāl (NDD, 7.13).

“Bense dertle kaldım arada zayıf ve güçsüz

Ne sabır ve dayanmaya güç ne de kaçmaya derman.”

Akif Paşa’nın Adem Kasidesi’nden alınan beyitte anlamca zıt Farsça isim tamlamalarını birbirine bağlayan ne... ne (de)... bağlacı, “*ne varlıkta ne de yoklukta olduğunu*” vurgulamak için olumsuz anlamı pekiştirmek amacıyla zıt kavramlarla birlikte kullanılmıştır:

Mahv-ı hāk-i reh-i şāhenşeh-i kevneyim ben

Ne tevellā-yı vücūd ne teberrā-yı adem (AK, 69).

“Ben iki cihanın şahlar şahının yolunun toprağında mahvoldum.

Ne varlığa yaklaşırim ne yokluğa uzaklaşırim.”

3.2.4. Ne Sözcüğün Tekrar Sayısına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacı, ilk kullanımlarından günümüze kadar çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bağlaç *ne* sözcüğünün en az iki kere kullanılmasıyla kurulduğu için, bu örneklere Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren daha çok rastlanmaktadır. Fakat anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek amacıyla *ne* sözcüğünün üç ve daha fazla sayıda tekrarıyla kurulan ne... ne (de)... bağlaçlarına da rastlanmaktadır.

3.2.4.1. İki Tekrarla Kurulan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Karahanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine gelene kadar incelenen metinlerde ne... ne (de)... bağlacının genellikle ikili tekrarla kullanıldığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak bağlacın kurulabilmesi için en az iki *ne* sözcüğüne ihtiyaç olmasıdır.

Beyitte birbiriyle yakın anlama gelen kelimeler ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Bağlaç *ne* sözcüğünün iki kere tekrarıyla kurulmuştur:

‘İşk tolu olmasaydı yir yüzi

Hākde ne neşv olaydı ne nümā (CH, 374).

“Yer yüzü aşk ile dolu olmasaydı

Toprakta ne büyüme olurdu ne de serpilme.”

Süheyl ü Nev-bahâr’dan alınan örnekte anlamca birbiriyle ilişkili kelime grupları ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır:

Ne sünnī müsülmān ne bellü tatar

Taşum ādem ü içüm itden beter (SN, 13-13).

“Ne Sünni Müslüman ne de Tatar olduğu belli

Dışım insan, içim itten beter.”

Beyitte ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbirine zıt *gün* ve *gece* kelimeleri bağlamıştır ve ortak bir fiille kullanılmıştır. Bağlaç *ne* sözcüğünün iki kere tekrarıyla kurulmuştur:

Gel uzak fikri unut ko bu uzun sevdāyı

Rūzigāruñ ne günü bellü ne peydā gicesi (ADD, 14-13).

“Gel uzak fikri unut, bu uzun sevdayı bırak

Rūzgārın ne günü bellidir ne de ortaya çıktığı gece.”

Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinden alınan beyitte, ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır. Bağlaç genel kullanıma uygun olarak *ne* sözcüğünün iki kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur:

Ne buhrân ile olur ol ne vicdân

Anuñçün didiler mahsûs-ı rahmân (HŞ, 166).

“O, ne buhranla ne de vicdanla olur.

Onun için ona Allah’a özel dediler.”

Necati Bey Dîvân'ından alınan beyitte anlamca birbiriyle ilişkili, âşığı kavuşmayı istediği şeyler yani *sevgilinin dudağı* ve *rakibinin ölümü* ne... ne (de)... bağlacıyla bağlanmıştır. Bağlaç sıklıkla rastlandığı şekilde iki kere tekrar ile kurulmuştur:

Acır isen gel necâtî derd mende acı kim

Ne leb-i dilber nasîb oldu ne halvâ-yı rakîb (NBD, 25-7).

“Ey Necati, acırsan derdi olana acı ki

Ne sevgilinin dudakları nasip oldu ne de rakibin helvası.”

Ne... ne (de)... bağlacı, yapı bakımından birbirine paralel iki cümleyi bağlamıştır. Cümlede iki ayrı yüklem kullanılmıştır ve bağlaç, kullanıldığı cümleye olumsuzluk katmak için *ne* sözcüğünün iki kere tekrarıyla kurulmuştur:

Güneş yüzüñ göricek şerm idüp sehâba girür

Ne vasfa sıgdı cemâlüñ ne hod kitâba girür (HHD, 27-1).

“Güneş yüzünü göreceksin utanıp buluta girer

Güzelliğin ne vasıflara sıgdı ne de kitaba girer.”

Ne... ne (de)... bağlacı, beyitte *göl ve sabā (sabah rüzgârı)* kelimelerini birbirine bağlamak için kullanılmıştır. Birbiriyle ilişkili kelimeleri örnek olarak vermek için kullanılan bağlaç, *ne* sözcüğünün iki kere tekrarıyla kurulmuştur:

Ne gülde reng ü bû var idi ne sabāda fer

Ben gülşenüñde bülbül-ü nālān idüm saña (HBG, 14-3).

“Ne gülde renk ve koku vardı ne de rüzgârda canlılık

Ben gül bahçende sana ağlayan bülbüldüm.”

Namık Kemal’in Vatan Mersiyesi şiirinden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı iki ayrı cümleyi bağlamıştır. İki yüklem bulduğu cümlede bağlacın genel kullanımına uygun olarak olumlu yüklem kullanılmıştır. Bağlaç ikili tekrar ile kurulmuştur:

Ne mürüvvet dile bizden ne vefā ümid et

Ey vatan yārene var tiftiğini kendin dit

Göğsünü bağırını aç mahkeme-i mahşere git

Vatanın bağırına düşman dayadı hançerini

Yogemiş kurtaracak bahtı kara māderini (VM, 22).

Namık Kemal’in Gülnihâl adlı tiyatro eserinin üçüncü fasıl, birinci meclisinde Cafko karakterinin konuşmasında geçen cümlede iki adet ne... ne (de)... bağlacıyla kurulmuş cümle vardır. Cümleler yapı bakımından birbirine paraleldir. İkisinde ortak bir yüklem kullanılmış ve bağlaç ikili tekrarlarla kurulmuştur:

O, ne adam vurmağa benzer ne kız kaldırmağa. Karşında ne silah var ne çığıltı.

3.2.4.2. Üç ve Daha Fazla Tekrarla Kurulan Ne... Ne (de) Bağlacı

İncelenen kaynaklarda ne... ne (de)... bağlacının genellikle iki tekrarla kurulduğu görülmüştür. Fakat bağlacın kullanılmaya başlanmasından itibaren anlamı

kuvvetlendirmek ve olumsuzluğu daha da vurgulamak için üç ve daha fazla tekrarla kurulduğu da tespit edilmiştir. Üç ve daha fazla tekrarla kurulan ne... ne (de)... bağlacının bazı durumlarda eksiltili cümle oluşturduğu da görülmektedir. Bağlacın özellikle Servet-i Fünûn döneminden itibaren anlamı güçlendirmek ve vurguyu arttırmak için dört ve daha fazla tekrarla kurulduğuna da rastlanmaktadır. Çok fazla tekrarla kurulan örnekler genellikle eksiltili cümle oluşturmuş ya da yüklem bağlaçtan uzak düşmesi sebebiyle olumsuz yüklemle kullanılmıştır.

Bu örnekte ne... ne (de)... bağlacı üçlü olarak kullanılmıştır ve anlamca birbiriyle alakalı isimleri bağlamıştır. Bağlacın bulunduğu cümlede yüklem kullanılmamış, üst mısradaki bağlacı tamamlayan ortak bir yüklem vardır:

Latif ü nâzûk ü ra'nâ vü zibâ teñ aña irmes

Ne reyhân u ne nesrin ü ne şimşâd u nilufer (SD, 225).

“Latif, nazik, körpe ve güzeldir; reyhan (fesleğen), nesrin, şimşad ve nilüfer ona denk değildir” (Eraslan, 1999: 147).

Lutfî Dîvân'ından alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı üçlü olarak, sevgilinin özelliklerini bağlamak için kullanılmıştır. Bağlaç tek bir fiille kullanılmış ve fiil olumlu olarak çekimlenmiştir:

Felâh ehlini azgurdu yoldın ol kâmet

Nî kad bolur nî kâmet nî fitnelik harekât (LD, 281).

“O endam doğru yoldakileri yoldan çıkardı.

Ne fitneli hareket ne boy ne pos olur.”

Bu örnekte ne... ne (de)... bağlacı dört kere tekrar edilmiş ve anlamca birbiriyle alakalı kavramlar bağlanmıştır. Sevgilinin hiçbir canlıya benzemediğini vurgulamak ve anlamı kuvvetlendirmek için bağlaç dört tekrar ile kurulmuştur:

isbât-ı vâhiddiyet imes mü ki sin kibi

Ni ins ü ni melek bar u ni hür u ni perî (LD, 1971).

“Senin gibi ne canlı ne melek ne huri ne melek var.

Varlığın birliğine ispat değil midir?”

Muhâkemetü'l-Lügateyn'den alınan bu beyitte ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kurulmuştur. Anlamca birbiriyle ilişkili üç kelime bağlaçla birbirine bağlanmış ve tek bir fiil kullanılmıştır:

Nevâyî ol gül için hay hay yığlama köp

Ki hey digünçe ni gül-bun ni gonça ni gül bar (ML, B12a-22).

“Nevayi o gül için öyle çok hay hay ağlama,

Çünkü ha deyince ne gül fidanı ne gonca ne de gül var” (Özönder, 2011: 206).

Ahmedî Dîvân'ından alınan beyitteki iki mısradaki da ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur ve iki cümlede de anlamca birbiriyle ilgili kelimeleri bağlamıştır. Bağlacın üç tekrarla iki kere kullanılması, anlamı kuvvetlendirmek ve şiirde ahengi sağlamak içindir:

Ne cevherdür ne cism ü ne 'araz ol

Ne sūretdür ne hāl ü ne heyūlā (AD, IV-6).

“O ne bir mücevherdir ne bir cisim ne de bir işaret

Ne görünüştür ne bir hāl ne de bir hayal.”

Ahmedî'nin İskendernâme'sinden alınan örnekte ise ne... ne (de)... bağlacı iki kere kullanılmıştır. Birinci beyitte anlamca birbirine yakın kelimeleri bağlayan bağlaç, tek bir yüklemle kullanılmıştır. İkinci mısradaki bağlaç, *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur ve eksilteli cümle oluşturmuştur:

Kişide ne sabr kor u ne karâr

Ne hod ârâm u ne hilm ü ne vakâr (İ, 738).

“Kişide ne sabır ne de karar bırakır

Ne huzur ne sabır ne de temkin”

Bu beyitte ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kurulmuştur. Bağlaç anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır ve ortak olumlu bir yüklem kullanılmıştır:

Ne yârı bellüdür ne diyârı

Ne bir yerde buçuk sa’at karârı (HŞ., 4451).

“Ne sevdiği bellidir ne de diyarı

Ne de bir yerde yarım saat kararı.”

Hamdullah Hamdi'nin Yûsûf u Züleyhâ'sından alınan beyitte iki kere ne... ne (de)... bağlacı kullanılmıştır. İki mısrada da bağlaç, *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kurulmuştur. Birinci beyitteki örnekte yüklem kullanılırken ikinci örnekte yüklem kullanılmamış ve eksilteli cümle oluşturulmuştur:

Ne hüner var ne ma’rifet ne ulûm

Ne fazilet ne menzilet ne rusûm (YZ, 117).

“Ne hüner var ne yetenek ne ilim

Ne meziyetler ne rütbeler ne de usul.”

Nâbî'nin Hayriyye'sinden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Didaktik üslupla yazılan eserde verilen mesajın güçlendirilmesi için *ne* sözcüğü de üç kere tekrar edilerek kullanılmıştır:

Gayr için olma dü-‘âlemde zelîl

Ne vasī ol ne kefīl ol ne vekīl (H, 550).

“Başkası için iki alemde de rezil olma

Ne vasi ol ne kefīl ol ne de vekil.”

Hayrâbâd’dan alınan beyitte ise *ne* sözcüğünün dört kere kullanılmasıyla kurulmuş olan *ne... ne (de)...* bağlacı, anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamıştır. Cümlede yüklem kullanılmamış ve bağlaç eksiltili cümle oluşturmuştur:

Ne ekl ü şürb ü ne tena ‘um

Ne nusķ u ne sâķat-i tekellüm (HB, 903).

“Ne yeme içme ne nasiplenme

Ne koklama ne de konuşmada aksaklık.”

Ziya Paşa’nın Zafernâme şiirinden alınan bu bentinde geçen *ne... ne (de)...* bağlacı örneğinde bağlaç, teyit ve kuvvetlendirme için *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Böylece bağlasın yapısından gelen olumsuzluk anlamı güçlendirilmiştir:

Konferansta diyelim kendi cebānet etmiş

Şam işin āhara sehv ile emānet etmiş

Ne hamiiyyet ne sadākat ne metānet etmiş

Tutalım cümle umūrunda hıyānet etmiş

Şu Girit hizmetini var mıdır inkāra mecāl (Z, 31).

Tanzimat döneminden sonra uzayan cümle yapısıyla birlikte *ne... ne (de)...* bağlacının dört ve daha fazla tekrarlarla kurulduğu görülmektedir. Bu örneklerde amaç, bağlacın yapısından gelen olumsuzluk anlamını pekiştirmektir. Dört ve daha fazla tekrarlarla kurulan örneklerin, genellikle eksiltili cümle oluşturduğu görülmektedir. Namık Kemal’in hiciv türünde kaleme aldığı ve bentlerden oluşan Hırrenâme Mersiyesi’nden alınan bentte *ne...*

ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün dört kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Anlamca birbirine yakın kelimelerin kullanıldığı örnekte yüklem kullanılmamış ve eksiltili cümle oluşturulmuştur:

Etmedik yer mi kodu savleti dünyāda harāb

*Ne imāret **ne** kebabçı **ne** salāş u **ne** kasāb*

Hep şaşıp kalmış iken bahtına akran etrāb

Ākıbet eyledi devrān anı da mahv ü türāb

Kedimi gaflet ile fāre-i idbār yedi

Buna yandı yüreğim āh kedi vāh kedi (HR, 7).

Tarih-i Kadim adlı şiirden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı *ne* sözcüğünün çok sayıda tekrarıyla kurulmuş ve cümlelerde yüklem kullanılmamıştır. Bağlaç, anlamca birbiriyle ilişkili kelimeleri bağlamak için kullanılmış ve eksiltili cümle oluşturmuştur:

*Ne savaş, **ne** savaşan, **ne** salgın,*

*Ne saltanat, **ne** yoksulluk, **ne** ezen, **ne** ezilen,*

*Ne yakınma, **ne** de zulmün kahrı,*

*Ne tapılan, **ne** tapan,*

Ben benim, sen de sen!

(Tarih-i Kadim, Tefik Fikret).

Yahya Kemal'in şiirinden alınan örnekte, ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün çok sayıda tekrarıyla kurulmuştur. Bağlacın çok sayıda tekrarla kurulmuş olması eksiltili cümle oluşmasına da zemin oluşturmuştur:

Ne Akdeniz'de şafaklar, ne çölde akşamlar,

Ne görmek istedim Nil, ne köhne Ehrāmlar,

Ne Bālebek'te Latin devrinin harābeleri.

Ne Biblos'un Adonis'ten kalan sihirli yeri,

Ne portakalları sarkan bu ihtişamlı diyâr,

Ne gül, ne lale, ne zambak, ne muz, ne hurma ne nar,

(Yol Düşüncesi, Yahya Kemal Beyatlı).

Mehmet Akif Ersoy'un Süleymaniye Kürsüsünden şiirinde ne... ne (de)... bağlacı *ne* sözcüğünün altı kere tekrarıyla kurulmuştur. Bağlaç ortak ve olumlu bir yüklemle kullanılmıştır:

Ne devâirde hükümet ne ahâlîde bir iş!

Ne sanâyi ne maârif ne alış var ne veriş

(Süleymaniye Kürsüsünden, Mehmet Akif Ersoy).

3.2.5. Yüklemin Anlamına Göre Ne... Ne (de)... Bağlacı

Ne... ne (de)... bağlacı üzerine yapılan tartışmalardan biri, bağlacın kullanıldığı cümlede yüklem olumlu mu yoksa olumsuz mu olmasıdır. Bağlaç üzerindeki görüşlerden en yaygın olanı, bağlacın kullanıldığı cümlenin yüklem olumlu olması gerektiğidir. Bu görüşe göre ne... ne (de)... bağlacının yapısı itibariyle kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katması, kullanılan yüklem olumlu yapıda çekimlenmesini gerektirmektedir. Çünkü bağlaç yapısı itibariyle olumsuzdur. İkinci bir olumsuzluk eki, anlam bozukluğuna sebep olmaktadır.

Karahanlı Türkçesinden itibaren incelenen eserlerde yüklem genel olarak olumlu yapıda çekimlendiği tespit edilmiştir. Birkaç istisnanın bulunduğu durumun sebebi olarak yüklem bağlaçtan uzakta kullanıldığı görülmektedir. Fakat bu durum özellikle Servet-i Fünûn sanatçıları tarafından değiştirilmiş, bağlacın bilinçli olarak olumsuz yüklemle kullanıldığı görülmüştür. Dönemin gazetelerinde yapılan tartışmalarda ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle de kullanılabileceğini savunulmuştur. İncelenen eserlerden hareketle ne... ne (de)... bağlacının tamamen olumlu yüklemle kullanılması gerektiğini söylemek yanlıştır. Özellikle Türkiye Türkçesinden itibaren bağlacın belirli koşullarda olumsuz yüklemle de kullanıldığı görülmektedir.

3.2.5.1. Olumlu Yükleme Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren incelenen eserlerde ne... ne (de)... bağlacının genellikle olumlu yükleme kullanıldığı görülmektedir.

Ne vasl işini kıldıñ ne mēni öltürdüñ

Dir̄g ‘ömr-i girān-māye rāyegān kēçti (SD, 700).

“Ne kavuşma işini kıldın (kavuşmaya imkân verdin) ne de beni öldürdün; yazık değerli ömür akıp geçti” (Eraslan, 1999: 277).

Muhâkemetü’l-Lügateyn’den alınan bu rubaide ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbirine yakın iki ayrı cümleyi birbirine bağlamıştır. Yapıca olumlu iki farklı yüklem kullanıldığı örnekte, bağlacın işleviyle cümle, olumsuz bir anlam kazanmıştır.

Tā kim felek āfāk üze devr kılur

Encüm güli her tün bu çemendin açılur

Ne şāh anıng zātı kibi yād bilür

Ne tab’ anıng tab’ı dik istep tapılur (ML, B39b- 11).

“Dünya ufuklarda döndükçe,

Yıldız gülü her gece bu çemende açılır.

Ne bir şah onun zatı gibi anılır,

Ne bir tabiat onun tabiatı gibi aranıp bulunur” (Özönder, 2011: 224).

Yunus Emre, bu beyitte iki kere ne... ne (de)... bağlacı kullanmıştır. İlk mısradaki iki cümleyi birbirine bağlamak için kullanılan bağlaç, iki farklı olumlu yükleme birlikte kullanılmıştır. İkinci beyitte de birincisinde olduğu iki olumlu cümleyi bağlayan ne... ne (de)... bağlacı, cümlelere olumsuz bir anlam katmıştır:

Ne ussun var seniñ ne hod delüsin

Ne bunda diri ne sinde ölüsin (RN, 132).

“Senin ne aklın var ne de delisin.

Ne dirisin ne de ölüsün.”

Gülşehrî'nin Mantıku't-Tayr adlı eserinden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı anlamca birbirine paralel iki farklı cümleyi bağlamıştır. Yüklemeler genel kullanıma uygun olarak olumlu şekilde çekimlenmiştir:

Ne pulı hergiz gümüşe katarlar

Ne gümüşi pul diyüben satarlar (MT, 227).

“Ne parayı asla gümüşe katsınlar

Ne gümüşü para diye satsınlar.”

Ahmedî Dîvân'ından alınan beyitte de bağlaç, iki bağımsız cümleyi birbirine bağlamıştır. Cümleler anlam ve yapıca birbirine paralel kurulmuştur. Yüklem olumlu yapıda çekimlenmiş ve bağlacın etkisiyle olumsuz bir anlam kazanmıştır.

Ne kavline bulunur anuñ redd ü i'tirâz

Ne fi'line bulunur anuñ çün ü yâ çirâ (AD, V-39).

“Ne onun sözüne karşı çıkılır, itiraz edilir

Ne de onun işine “Neden? Nasıl?” diye sorulur.”

Bu örnekte ne... ne (de)... bağlacı, beyitte mısra başlarına gelecek şekilde kurulmuştur. Bağlaç, iki ayrı cümleyi birbirine bağlamıştır. Cümleler anlam ve yapı bakımından birbirine paraleldir ve cümlelerin yüklemeleri, olumlu yapıda çekimlenmiştir:

Ne akdı ruma bir ulu deryâ seniñ gibi

Ne ‘āleme getürdi buhārā senüñ gibi (APD, IV-1).

“Ne Anadolu’ya senin gibi büyük bir deniz aktı

Ne de dünyaya senin gibi bir Buhara getirdi.”

Ne gördü ne işitti lebin gibi bir güher

Gönlüm gözüm ki bahr ile kândan haber verir (NBD, 154, 2).

“Gönlüm dudağın gibi bir mücevheri ne gördü ne de işitti

Gözüm ki deniz ve madenlerden haber verir.”

Örnekte ne... ne (de)... bağlacı, anlamca birbirine zıt olan kelime gruplarını bağlamıştır. *Zillet* (*hor görme, küçümseme*) ve *devlet* (*talih, mevki*) kelimelerini bağlayan bağlaç, ortak bir yüklemle kullanılmıştır. Yüklem yapı bakımından olumludur ve bağlacın etkisiyle cümle olumsuz bir anlam kazanmıştır:

Ne zillet vermeğe rāğıb ne devlet hāhumuz vardur

Ko gayrı gayra yār olsun bizüm Allahumuz vardur (HBD, 100-1).

“Ne hor görmeye isteğimiz ne de mevki isteğimiz vardır.

Bırak başkalarına yar olsun. Bizim Allah’ımız vardır.”

Bâkî Dîvân’ında Muhammesler bölümünden alınan örnekte, ne... ne (de)... bağlacı mısraların başlarına gelecek şekilde kurulmuştur. Bağlaç, anlamca birbirini tamamlayan beş cümleyi bağlamıştır. Cümlelerin yüklemeleri, olumlu yapıda çekimlenmiştir:

Ne hengāmu safā-yı ‘işret-i mül gibi bir dem var

Ne sâz-ı mutrıb-āsā cān-fezā-yı mürde-i gam var

Ne cām-ı bāde-i gül-gūna beñzer yār-ı hem-dem var

Ne sadr-ı gūşe-i mey-hāne gibi cāy-ı hurrem var (BM, 1).

Ziya Paşa'nın gazelinden alınan beyitte, ne... ne (de)... bağlacı, pekiştirme için *ne* sözcüğünün üç kere tekrar edilmesiyle kurulmuştur. Bağlaç, genel kullanıma uygun olarak olumlu yükleme kullanılmıştır:

Ne kanuna ne cebr u zūra ne hünkāra tābi'dir

Bu bender-gehte herkes dirhem u dināra tābi'dir

“Ne kanuna ne zora ne de hünkara bağlıdır.

Bu alemde herkes paraya bağlıdır.”

3.2.5.2. Olumsuz Yükleme Kullanılan Ne... Ne (de)... Bağlacı

Türkçenin ilk metinlerinden itibaren yapılan incelemede ne... ne (de)... bağlacının genellikle olumlu yükleme kullanıldığı görülmektedir. Bu durum daha çok Servet-i Fünûn döneminde değişmeye başlamış, uzayan cümle yapısıyla birlikte bağlaçtan uzaklaşan yüklem, olumsuz bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Türkçenin tarihî dönemlerinde bu durum istisna olarak görülse de Türkiye Türkçesinde sık rastlanan bir özellik olmuştur. Ne... ne (de)... bağlacının genellikle yüklemden uzak kullanıldığında, yüklem bağlaçtan önce kullanıldığında, bağlacın yan cümlenin içinde kullanıldığı ve bir fiilimsiyeye bağlandığı durumlarda olumsuz yükleme kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.2.5.2.1. Bağlaçtan Önce Kullanılan Olumsuz Yükleme

Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren incelenen metinlerde ne... ne (de)... bağlacının genel olarak olumlu yükleme kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat istisna olarak bağlacın olumsuz yükleme kullanıldığı örneklerin bazılarında, yüklem bağlaçtan önce gelmesinin yüklem olumsuz kullanımına neden olduğu görülmüştür.

Olumsuz yükleme kullanılan ne... ne (de)... bağlacına ilk defa Çağatay Türkçesinde rastlanmıştır. Sekkâkî Dîvân'ından kullanılan bağlaç, olumsuz bir yükleme kullanılmıştır. Yüklem bağlaçtan önce, üst mısırada kullanılması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir:

Latif ü nâzük ü ra'nâ vü zibâ teñ aña irmes

Ne reyhân u ne nesrin ü ne şimşād u nilufer (SD., 225).

“Latif, nazik, körpe ve güzeldir; reyhan (fesleğen), nesrin, şimşad ve nilüfer ona denk değildir (Eraslan, 1999: 147).”

Yunus Emre Dîvân'ından alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacının olumsuz bir yüklemle kullanıldığı görülmektedir. Yüklem bağlacın içinde değil, bağlaçtan önce kullanılmış olması, olumsuz yüklem bağlaçtan bağımsız olduğunu düşündürmektedir:

Ağaç karır devran döner kuş budağa bir kez konar

*Dahi sana kuş **konmamış ne** gügercin **ne** hod dürrâc (YED, 9-4).*

“Ağaç yaşlanır, devran döner. Kuş budağa bir kez konar

Daha sana ne güvercin ne de turaç kuşu konmamış.”

Âhî Dîvân'ından alınan beyitte yüklem bağlaçtan önce gelmiş ve yapıcı olumsuz olarak kullanılmıştır:

Gerçi 'âlemde perî yüzlü melekler çok velî

*Gözüme sensüz **görünmez ne** perî vü **ne** melek (ÂD, 62-5).*

“Gerçi dünyada peri yüzlü melekler çok fakat

Gözüme sensiz ne peri ne de melek görünmez.”

Bağlaç, Türkiye Türkçesine gelene kadar olumlu yüklemle kullanılmış, özellikle Servet-i Fünûn döneminden sonra iki şekilde de kullanılmaya başlanmıştır. Servet-i Fünûn dönemi sanatçısı olan Tefik Fikret'in şiirinden alınan beyitte ne... ne (de)... bağlacı olumsuz bir yüklemle kullanılmıştır. Bu örnekte de Yunus Emre'nin beyitinde olduğu gibi, yüklem bağlaçtan önce gelmiştir:

***Açılmaz ne** bir yüz, **ne** bir pencere;*

Bakıldıkça vahşet çöker yerlere

(Yağmur, Tevfik Fikret).

3.2.5.2.2. Bağlaçtan Uzakta Kullanılan Olumsuz Yüklem

Ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle kullanıldığı örneklerin bir diğer ortak özelliği yüklem bağlaçtan uzakta kullanılması ve yüklem ile bağlaç arasına cümlenin başka ögelerinin girmesi gösterilebilir.

Tevfik Fikret'le aynı dönemde yaşayan ve benzer şiir anlayışlarına sahip olan Fecr-i Âtî dönemi sanatçılarından Ahmet Haşim'in *O Belde* şiirinden alınan örnekte, ne... ne (de)... bağlacı *ne* sözcüğünün dört kere tekrarıyla kurulmuştur. Bağlacın kullanıldığı yüklem olumsuz yapıda çekimlenmiştir. Bu durumun sebebi olarak yüklem bağlaçtan uzakta kullanılmış olması gösterilebilir:

Ne sen,

Ne ben,

Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,

Ne de âlâm-fikre bir mersâ,

Olan bu mâi deniz

*Melâli anlamayan nesle âşına **değiliz***

(O Belde, Ahmet Haşim).

Ahmet Haşim'in *O Belde* şiirinin devamında da uzun bir cümle yer almaktadır. Bir önceki örnekte olduğu gibi yüklemden uzak düşen ne... ne (de)... bağlacı, olumsuz bir yüklemle kullanılmıştır. Yüklem, bağlaçtan önce ve uzaktadır. Bu sebeple zaten cümleye olumsuz bir anlam katan ne... ne (de)... bağlacı olumsuz yapıda çekimlenmiş bir yüklemle kullanılmıştır:

Sana yalnız bir ince taze kadın

Bana yalnızca eski bir budala

*Diyen bugünkü beşer,
 Bu sefil iştihā, bu kirli nazar,
Bulamaz sende bende bir mana,
 Ne bu akşamda bir gam-ı nermīn
 Ne de durgun denizde bir muğber
 Lerze-i istitār ü istignā*

(O Belde, Ahmet Haşim).

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nden alınan örnekte de ne...ne (de)... bağlacı olumsuz yüklemle kullanılmıştır. Bu durumun sebebi olarak yüklem bağlaçtan uzakta kullanılması ve bağlaçla yüklem arasına başka öğelerin girmiş olması gösterilebilir:

*Ne kızım ile oynadığı zeybeği ne Halit Ayarçı'dan gördüğü ikramı ne de Ahmet Zamanî'nin kabirini ziyaret ettiğimiz gün kendisine Çamlıca'da çektiğim yoğurtlu kebab ziyafetini hiç **unutmuyordu** (SAE, s. 340).*

İsmet Özel'in şiirinden alınan bölümde ne... ne (de)... bağlacı, *ne* sözcüğünün üç kere tekrarıyla kurulmuştur. Bağlacın kullanıldığı cümlelerin yüklemi olumsuzdur. Bunun sebebi olarak yüklem bağlaçtan uzakta kullanılması ve bağlaçla yüklem arasına başka bir öge yani belirtili nesne girmesi gösterilebilir:

*ne kireç badanalı evlerde doğmuş olmak
 ne ellerin hürsla yaban tutuşu
 ne fabrikalarda biteviye üretilmekte olan kahır
 dev iştihasıyla bende kabaran aşkı
 yetmez karşılamaya*

(İçimden Şu Zalim Şüpheli Kaldır, İsmet Özel).

Kıralık Konak romanında sıkça kullanılan ne... ne (de)... bağlacı, yüklemden uzağa düştüğünde olumsuz yükleme kullanılmıştır:

*Ne kıza **ne** oğlana ağzımı açıp bir kelime **söylemiyorum**; maazallah bana karşı da bir itaatsizlik ederler, bir ters cevap verirler diye korkuyorum (KK, 18).*

*Ne giyinişi **ne** yaşayışı ne söz söyleyişi onun zevklerine göre **değildi** (KK, 48).*

*Ne Almanya'nın Şark ve Garp taarruzları **ne** bizim müdafaa hatlarımız hatta **ne de** son günlerde müthiş bir safhaya girdiği söylenen Çanakkale Harbi, Naim Efendi'nin vazifesinde **değildi** (KK, 169).*

Kuyucaklı Yusuf romanında da ne... ne (de)... bağlacının yüklemden uzak kullanımlarında olumsuz yükleme kullanıldığına rastlanmıştır:

*Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı hâlde, **ne** anasının **ne** babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi **gelmemişt**i (KY, 13).*

*Babasının bir zamanlar aldığı birkaç mücevher Şahinde'nin çekmecesinde kapalı duruyor ve **ne** Yusuf **ne de** Muazzez bunu istemeye cesaret **edemiyordu** (KY, 181).*

Daha yakın dönem eserlerinden olan Üç Beş Kişi romanında da ne... ne (de)... bağlacının yüklemden uzak düşmesi, yüklem olumsuz kullanımına sebep olmuştur:

*Ne felsefedeki oğlan **ne** onun hayranları **ne de** Selmin, Ufuk'u tam nerede bulabileceğimize dair ipucu **vermiyorlar** (ÜBK, 17).*

3.2.5.2.3. Bağlacın Yan Cümlede Kullanılmasıyla Oluşan Olumsuz Yükleme

Ne... ne (de) bağlacının bulunduğu cümlenin yüklemi bitimli bir eylem değil de bitimsiz bir fiil yani eylemsi ise cümlenin yüklemi genellikle olumsuz olarak kullanılmıştır. Bu örneklerde Türkçenin tarihî dönemlerinde değil, Türkiye Türkçesinde rastlamaktayız.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nden alınan örnekte ne... ne (de)... bağlacı, sıfat fiille kurulmuş bir yan cümle içinde kullanılmamıştır. Bağlacın yüklemi bitimli eylem değil, -*Dik* sıfat-fiil ekini almış bir eylemsidir. Bu sebeple fiilimsi olumlu değil, olumsuz olarak çekimlenmiştir:

*Çocukluğumda, ne Şerbetçibaşı Elması'nın hırsızı ne miras kaçırıcısı ve Doktor Ramiz'in hastası **olmadığım** o mesut zamanlarda, sabah kahvaltımızı yaparken herkes o gece gördüğü rüyayı anlatırdı (SAE, s. 117).*

Tanpınar'ın bir diğer romanı Mahur Beste'de de ne... ne (de)... bağlacı, -mAdAn zarf fiil ekiyle yan cümle oluşturmuş bir fiilimsiye bağlanmıştır. Ek, yapısı gereği olumsuzdur ve bağlaç, yan cümle içinde olumsuz yüklemine bağlanmıştır:

*Yavaş yavaş Behçet Bey ısrarı, inceleyici zekâsı, teferruat düşkünlüğü ile devlet denen mekanizmanın daima gölgede kalan, ne adı ne şahsiyeti göze **çarpmadan** çalışan o esaslı çarklarından biri olmuştu (MB, 60).*

Alemdağ'da Var Bir Yılan'da da ne... ne (de)... bağlacı, zarf fiille kurulmuş bir yan cümle içinde kullanılmıştır. Bağlaç, yan cümle içinde olumsuz yüklemine bağlanmıştır ve fiilimsi olumsuz olarak kullanılmıştır:

*Ne elmaya ne dağa tesadüf **etmeden** yokuşu iner, birkaç sene evvel bozulmuş bir asfalta girersiniz (ADVBY, 104).*

Kuyucaklı Yusuf'ta da -mAdAn zarf-fiil ekini almış bir fiilimsiye bağlanan ne... ne (de)... bağlacı, olumsuz yüklemle kullanılmıştır. Bağlacın fiilimsiyle kurulmuş bir yan cümlede kullanılmıştır ve fiilimsi bağlacın etkisiyle olumsuzdur:

*Fakat odaya girenleri dehşet içinde bırakan ne bir miktar kan ne de yorganın altında **görünmeden** kabaran bu iki vücudu (KY, 9).*

3.2.5.2.4. Bağlacın Olumsuzluk Bildiren Bir İfadeyle Kullanımı

İncelenen eserlerden hareketle ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı bir cümlede olumsuzluk bildiren *asla, hiç, hiç kimse, hiçbir zaman vb.* kelime ve kelime gruplarının olması durumunda, bağlacın bulunduğu cümlenin yüklemine olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu kelime ve kelime grupları bağlacın yapısı itibariyle cümleye kattığı olumsuzluğu güçlendirmekte ve pekiştirmektedir.

Kıralık Konak'ta olumsuz kelime gruplarının kullanımı sonucu yüklem olumsuz yapıda çekimlendiği iki örnek bulunmaktadır:

Bununla beraber, ne evin içinde ne hariçte hiç kimsenin kendi endişesine iştirak ettiğini görmedi, onun için kalbi biraz müsterih oldu (KK, 41).

Necibe Hanımefendi muttasıl söylüyor, kâh hatıralarından, kâh tasavvurlarından bahsediyordu; ne bu hatıralar ne de bu tasavvurlar iki gence hiçbir alaka vermiyor, canlarını sıkıyordu (KK, 70).

Fakat ne bu söylerken ne o dinlerken bütün bunlara zerre kadar ehemmiyet vermezlerdi (KK, 137).

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde sıkça kullanılan ne... ne (de)... bağlacı olumsuzluk bildiren bir kelime ya da kelime grubuyla birlikte kullanıldığı zaman yüklem olumsuz kullanılmıştır:

Ne ben ne de kimse, hiçbirimiz bir şey yapamıyorduk (SAE, 140).

O zaman, ne testere ne bıçak, hiçbir şey işlemiyordu (SAE, 174).

Ne damadının ne Ferhat Bey'in ne de benim masrafi paylaşmamızı bir türlü kabul ettirememiştik. (SAE).

SONUÇ

Ne... ne (de)... bağlacı üzerine yapılan bu çalışmanın inceleme bölümü iki kısım olarak ele alınmıştır. Birinci kısımda Türkçenin tarihî dönemleri olan Orhon Türkçesinden başlanarak Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçelerine ait metinlerden hareketle ne... ne (de)... bağlacının tarihî süreç içerisinde oluşumu, gelişimi ve değişimi incelenmiştir. Türkçenin elimizde bulunan ilk metinlerinden başlanarak incelenen eserlerde ne... ne (de)... bağlacının hangi dönemlerde görülüp görülmediği aşağıdaki tabloda görülmektedir:

	OT	UT	KT	HT	Kıp. T	ÇT	EAT	Os. T	TT
Ne...Ne...	Ø	Ø	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ne... Ne (de)...	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓	✓

Tablo 1. Ne.... Ne (de)... Bağlacının Kullanımı

Kullanımına ilk defa Karahanlı Türkçesi döneminde rastlanan ne... ne... bağlacına Orhon ve Uygur Türkçelerinde rastlanmamıştır. En az iki tekrarı sonucu bağlacı oluşturan *ne* sözcüğü ise bu dönemlerde yalnızca nesnelere yönelik olarak soru sıfatı, soru zamiri ve pekiştirme edatı görevlerinde kullanılmıştır. Bağlacın temel işlevi olan kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katma özelliğine ise Orhon ve Uygur Türkçesi dönemlerinde rastlanmamıştır. *Ne* soru sözcüğünün, kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı yükleme özelliğini ne zaman kazandığı bilinmemekle birlikte, bağlacın ilk örnekleri Karahanlı Türkçesinin ilk eseri sayılan Kutadgu Bilig’de tespit edilmiştir.

Ne... ne (de)... bağlacının Türkçenin ilk dönemleri olan Orhon ve Uygur Türkçelerinde görülmeyip İslamiyet’in etkisiyle Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeye girmeye başladığı Karahanlı Türkçesinden itibaren kullanılmaya başlaması, bu bağlacın Farsça kökenli olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca bağlacın Türkçe kökenli olduğunu

ve Türkçe *ne* sözcüğünün tekrarıyla oluştuğunu savunan görüşe ise herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

Karahanlı Türkçesinde ilk örneklerine rastlanan *ne... ne (de)...* bağlacı bu dönemde seyrek olarak kullanılmıştır. Harezmi ve Kıpçak Türkçelerinde de seyrek kullanımı devam eden bağlaç, Çağatay Türkçesinden itibaren özellikle de Eski Anadolu Türkçesinde işlek olarak kullanılan bir bağlaç hâline gelmiştir. Osmanlı Türkçesinden itibaren hemen her eserde sıkça kullanılan *ne... ne (de)...* bağlacı, özellikle Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerinde bu işlekliliğini sürdürmüştür.

Ne soru sözcüğünün en az iki tekrarına bağlı olarak kurulan *ne... ne...* bağlacının *da* bağlacıyla birlikte kullanımına ise bağlacın kullanımından çok sonra rastlanmıştır. 11. yüzyılda ilk örneklerinin tespit edildiği bağlacın *ne... ne (de)...* biçimine neredeyse dört yüz yıl sonra, Osmanlı Türkçesi döneminde rastlanmıştır. İki bağlacın birlikte kullanımı Türkiye Türkçesinde düzenli olarak görülmektedir. Bağlacın üç ve daha fazla tekrarında *da* bağlacının istisnasız olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. İkili tekrarlarında *da* bağlacının isteğe bağlı olarak kullanıldığı, anlamı kuvvetlendirmek ve olumsuzluğu pekiştirmek için üç veya daha fazla tekrarda ise *da* bağlacının *ne... ne...* bağlacıyla zorunlu olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ne... ne (de)... bağlacının yapı ve görev bakımından tasnifinin verildiği ikinci kısımda, bağlacın bağladığı ögelerin türü, anlamları, kullanıldığı yüklem sayısı, yüklemelerinin anlam bakımından özellikleri, bağlacın kaç tekrarla ile kurulduğu ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Türkçenin elimizde bulunan ilk kaynaklarından hareketle yapılan incelemelerde, *ne... ne (de)...* bağlacının kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlamada kullanıldığı tespit edilmiştir. Karahanlı Türkçesinden itibaren kelime bağlama görevini aynı işleklilikle devam ettiren bağlaç, özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde dilde kullanımı artan Arapça ve Farsça tamlamalardan sonra kelime gruplarını da sıklıkla bağlamıştır. Cümleleri bağlama görevini de ilk kullanımlarından itibaren devam ettiren bağlaç, özellikle roman türünün edebiyatımızda gelişmeye başladığı Tanzimat döneminden itibaren cümlelerin uzunluğuna bağlı olarak artmıştır.

Ne... ne (de)... bağlacının bağladığı kelime, kelime grupları ve cümlelerin anlam açısından incelendiği bölümde, bağlacın bağladığı öğelerin yakın anlamlı, eş anlamlı ve zıt anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yakın ve eş anlamlı kelimelerin bağlanarak sıralandığı örneklerde genellikle anlatılmak istenen düşünce desteklenmektedir. Yapısı itibariyle cümleye olumsuzluk anlamı katan ne... ne (de)... bağlacının yakın veya eş anlamlı öğeleri bağlaması, anlatılmak istenen olumsuzluğu örneklerle destekler niteliktedir.

Ne... ne (de)... bağlacının zıt anlamlı öğeleri bağladığı örneklerde ise bağlacın cümleye kattığı olumsuzluk ifadesi kuvvetlendirilmek ve pekiştirilmek istenmektedir. İki uç noktayı bağlayan ne... ne (de)... bağlacında olumsuzluk güçlendirilip anlam abartılı bir şekilde ifade edilmektedir.

Ne sözcüğünün tekrar sayısına göre ne... ne (de)... bağlacının incelendiği bölümde bağlacın en az iki tekrar ile oluştuğu, anlamı kuvvetlendirmek ve pekiştirmek için üç veya daha fazla tekrar ile kurulduğu, örneklerle ortaya konulmuştur. Genellikle ikili tekrarlarının görüldüğü bağlacın, Karahanlı Türkçesinden itibaren üçlü ve dördü örneklerine de rastlanmaktadır. Fakat üç ve daha fazla tekrarların Osmanlı Türkçesinden itibaren yaygınlaştığı, özellikle Servet-i Fünûn döneminde, edebiyatımıza giren yeni edebî türlerle birlikte uzayan cümle yapısından dolayı sıkça kullanıldığı görülmektedir. Türkiye Türkçesinde bağlacın üç veya daha fazla tekrarında *da* bağlacıyla zorunlu olarak kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Ne... ne (de)... bağlacının kullanıldığı cümlede yüklem sayıları çeşitlilik göstermektedir. İki tekrarla kurulan bağlacın genellikle tek ve ortak bir yüklemle kullanıldığı, bazen de dildeki tasarruf yasasına aykırı olarak aynı yüklem, bağlacın iki tarafında da tekrar edildiği görülmektedir. Ayrıca ne... ne (de)... bağlacı, yüklemsiz kullanılarak eksilteli cümle de oluşturmaktadır. Genellikle üç ve daha fazla tekrarla kurulan örneklerde, eksilteli cümle kullanıldığı tespit edilmiştir. Zıt veya yakın anlamlı kelime ve kelime gruplarının bağlandığı cümlelerde yüklem kullanılmamaktadır. Ne... ne (de)... bağlacının eksilteli cümle oluşturması Karahanlı Türkçesinden itibaren hemen hemen her dönemde görülmekle beraber özellikle Türkiye Türkçesinde kullanımı artmıştır. Cümlelerin vurgusu, yüklemden alınıp olumsuzluk anlamını öne çıkarmak için ne... ne (de)... bağlacına yüklenmektedir. Eksilteli cümle ile kurulan ne... ne (de)... bağlacı,

Bağlacın Yan Cümlede Kullanıldığı Durumlarda	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓
Bağlacın Olumsuzluk Bildiren İfadeyle Kullanıldığı Durumlarda	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	✓

Tablo 2. Ne... Ne (de)... Bağlacının Olumsuz Yüklemle Kullanımı

Yüklemin ne... ne (de)... bağlacından önce geldiği durumlarda olumsuz olarak kullanılmasına ilk defa Çağatay Türkçesinde rastlanmış ve bu duruma benzer örnekler Eski Anadolu Türkçesi ile Osmanlı Türkçelerinde de görülmüştür. Türkiye Türkçesinde de bağlaçtan önce kullanılan yüklemin, olumsuz yapıda çekimlenebildiği örneklerle ortaya konulmuştur.

Yüklemin bağlaçtan uzakta kaldığı durumlarda da bağlacın asıl görevi olan cümleye olumsuz anlam katma özelliği unutulmuş ve yüklem olumsuz olarak kullanılmıştır. Özellikle Türkiye Türkçesinde pek çok örneği bulunan durumun bir anlatım bozukluğu olmaktan çıkıp düzenli bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ne... ne (de)... bağlacının bir bitimli fiil yerine bir fiilimsiye bağlanarak yan cümle oluşturduğu durumlarda da bağlı olduğu yan cümlemin yüklemine olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Özellikle *-Dik* ve *-mAdAn* eklerini alarak sıfat fiil ve zarf fiil grubu oluşturan yüklemelerin düzenli olarak olumsuz olduğu örneklerle ortaya konulmuştur. Yan cümlede kullanılan ne... ne (de)... bağlacının olumsuz yüklemle kullanımına Türkiye Türkçesinde rastlanmaktadır. Bunun sebebi daha önceki dönemlere göre yan cümleler kullanılarak

yazılmış uzun anlatı türlerinin, bu dönemde gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamış olması gösterilebilir.

Hiç, hiç kimse, hiçbiri, hiçbir şey, asla, hiçbir zaman, zerre kadar, vb. olumsuzluk ifade eden kelime ve kelime gruplarıyla birlikte kullanılan ne... ne (de)... bağlacının Türkiye Türkçesinde düzenli olarak olumsuz bir yüklemle kullanıldığı da örneklerle ortaya konulmuştur. Ne... ne (de)... bağlacının doğrudan cümleye kattığı olumsuzluk anlamını pekiştiren bu ifadelerin kullanıldığı örneklerde, üçüncü olarak bir olumsuz yüklem kullanımına genel olarak rastlanmaktadır.

Sonuç olarak kullanıldığı cümleye olumsuzluk anlamı katan ne... ne (de)... bağlacının incelendiği bu çalışmada, bağlacın Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerden hareketle ne zaman kullanımına rastlandığı, hangi görevlerde ve yapıda kullanıldığı, Türkiye Türkçesinde ne gibi değişikliklere uğradığı incelenmiştir. Bağlacın Türkiye Türkçesine gelene kadar genellikle olumlu yüklemle kullanıldığı ve Türkiye Türkçesinde belli kurallar ve koşullara bağlı olarak olumsuz yüklemle de kullanılabildiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abasıyanık, Sait Faik (2012). *Alemdağ'da Var Bir Yılan*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Adalı, Oya (1969). Türkçede Bağlaçlar, *Türk Dili*, C.XIX, S.209, Şubat 1969, 697-705.
- Adalı, Oya (1979). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, Ankara: TDK Yay.
- Agar, Mehmet Emin (1989). *Kitâbu Fi'l Fıkh bi-Lisâni't-Türkî (İnceleme-Metin-Sözlük)*.
- Ağaoğlu, Adalet (1993). *Üç Beş Kişi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akalın, Mehmet (1975). *Cemşîd ü Hurşîd*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- Akkuş, Metin (1993). *Nefî Divânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Aktaş, Tahsin (1994). Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri, *Türk Dili*, C.1994/I, S.505, 53-64.
- Akyüz, Kenan (1969). *Gülnehal / Namık Kemal*, İstanbul: MEB Yay.
- Ali, Sabahattin (2004). *Kürk Mantolu Madonna*, İstanbul: YKY.
- Ali, Sabahattin (2010). *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: YKY Yay.
- Arat, Reşit Rahmeti (1991). *Kutadgu Bilig I-Metin*, Ankara: TDK Yay.
- Arat, Reşit Rahmeti (2006). *Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK Yay.
- Argunşah, Mustafa-Toparlı, Recep (2008). *Mu'inü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yay.
- Argunşah, Mustafa-Toparlı, Recep (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yay.
- Ata, Aysu (2019). *Rabgûzî-Kışaşü'l-Enbiyâ I-II*, Ankara: TDK Yay.
- Atabay, Neşe-Kutluk, İbrahim-Özel, Sevgi (1983). *Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem)*, Ankara: TDK Yay.
- Atabay, Neşe-Özel, Sevgi-Kutluk, İbrahim (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yay.
- Atalay, Besim (1998). *Divanü Lûgati-t-Türk Tercümesi I-II-III-IV*, Ankara: TDK Yay.

- Atay, Falih Rıfıkı (2012). *Zeytindağı*, İstanbul: Pozitif Yay.
- Arslan, Mehmet (2018). *Mihri Hâtun Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında alındı: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58679,mihri-hatun-divanipdf.pdf?0>
- Balcı, Tahir (1998). Hiç ve ne...ne... Üzerine, Çağdaş Türk Dili, S. 126, 11-15.
- Banguoğlu, Tahsin (1940). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*, Ankara: Dergâh Yay.
- Banguoğlu, Tahsin (1979). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Banguoğlu, Tahsin (2000). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Barutçu Özönder, Sema F. (1996). *Muhakemetü'l-lugateyn: İki Dilin Muhakemesi*, Ankara: TDK Yay.
- Bayraktar, Nesrin (2017). *Dil Bilimi*, Ankara: Nobel Yay.
- Bezirci, Asım (1967). *Ahmet Haşim Şairliği ve Şiirlerinden Seçmeler*, İstanbul: Kitapçılık Limited Ortaklığı Yay.
- Bice, Hayati (2015). *Hoca Ahmed Yesevi Divan-ı Hikmet*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bilgegil, M. Kaya, (1984). *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul: Dergah Yay.
- Biltekin, Halit (2003). *Şeyhî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev.: A. U. Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Deny, Jean (2009). *Türk Dil Bilgisi* (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Kabalcı Yay.
- Demir, Nurettin – Yılmaz, Emine (2003). *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay.
- Demircan, Ömer (1986). Türkçede Bağlam İşlevleri ve Bağlayıcılar, *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri*, 9-10 Ağustos 1984, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul, 31-49.
- Dilçin, Cem (2016). *Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme – Metin – Sözlük)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Doğan, Muhammed Nur (2002). *Şeyh Gâlib-Hüsn ü Aşk*, İstanbul: Ötüken Yay.

- Eckman, Janos (2005). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev.: Günay Karaağaç), Ankara: Akçağ Yay.
- Ediskun, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, Süer (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yay.
- Emre, Ahmet Cevat (1945). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Eraslan, Kemal (1999). *Sekkâkî Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem (1962). *Türk Dil Bilgisi*, (Edebiyat Fakültesi Yayınları/İstanbul Üniversitesi, 785.) İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: TDK Yay.
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin Grameri* (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TTK Basımevi.
- Gencan, Tahir Nejat (1970). Ne...Ne Bağlacı Üzerine, *Türk Dili*, C.XXI, S.220, Ocak 1970, 680-684.
- Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Gökcan, Melike-Koç, Hamza (2018). *Hayrâbâd*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında alındı: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59849,nabi-hayrabadpdf.pdf?0>
- Güzel, Abdurrahman (1987). *Dilgüşâ*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Grönbech, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları: 609.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1968). *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.

- Hacıeminoğlu, Necmettin (1984). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar)*. İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yay.
- Hamit, Furkan (2018). *Şemseddin Sami ve Nev-Usûl Sarf-ı Türkî*, Ankara: TDK Yay.
- Hatiboğlu, Vecihe (1981). *Türkçenin Ekleri*, Ankara: TDK Yay.
- Hengirmen, Mehmet (1995). *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yay.
- İdben, Emir İçhem (1999). *Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yay.
- Kaçalin, Mustafa S. (2015). *Âhî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında alındı: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10590,ahidivanimustafakacalinpdf.pdf?0>
- Karaağaç, Günay (1997). *Lütfî Divanı: Giriş, Metin, Dizin, Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yay.
- Karahan, Leylâ (1995). *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçağ Yay.
- Karay, Refik Halid (2007). *Memleket Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Kaşgarlı Mahmud (1990). *Dîvânü Lûgati't-Türk (Tıpkıbasım)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1992). *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yay.
- Kaplan, Mahmut (2019). *Hayriyye*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında alındı: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-249185/nabi-hayriyye.html>
- Kaplan, Mehmet (2014). *Şiir Tahlilleri 1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Kavruk, Hasan (2001). *Şeyhülislam Yahya Divanı Tenkitli Metin*, Ankara: MEB Yay.
- Kaynak, Oya (1969). Türkçede Bağlaçlar, *Türk Dili Dergisi*, 19 (209), Ankara, 697-705.
- Kemal, Yaşar (2009). *Ağrıdağı Efsanesi*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2012). *İnce Memed*, İstanbul: YKY.
- Koç, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

- Korkmaz, Zeynep (1969). Türkiye Türkçesinin ki Bağlacı ile ki Şüphe Edatı Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı, *Necati Lûgal Armağanı*, Ankara, 389-395.
- Korkmaz, Zeynep (2000). Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Konu İle İlgili Sınıflandırma Sorunu, *Hasan Eren Armağanı*, Ankara: TDK Yay., 226-236.
- Korkmaz, Zeynep (2003). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2007). Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 2000, Ankara, 1083-1090.
- Korkmaz, Zeynep (2019). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Köktekin, Kazım (2007). *Yusuf Emiri Divanı: Giriş-İnceleme-Tenkidli metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Erzurum: Fenomen Yay.
- Köprülü, Fuâd (1945). “Çağatay Edebiyatı”, İslâm Ansiklopedisi, III, İstanbul: 270-323.
- Küçük, Sabahattin (1994). *Bâkî Dîvanı: Tenkitli Basım*, Ankara: TDK Yay.
- Levend, Agâh Sırrı (1957). *Mantıku't-Tayr*, Ankara: TDK Yay.
- Macit, Muhsin (2016). *Nedim Divanı*, Ankara: AKM Yay.
- Mansuroğlu, Mecdut (1955). Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 3*, 59-71.
- Mansuroğlu, Mecdut (1956). *Ahmed Fakih-Çarhname*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Mansuroğlu, Mecdut (1958). *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Mazıoğlu, Hasibe (1974). *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerife*, Ankara: TDK Yay.
- Menabit, C. S. (2006). Ne ... Ne'li Veya Ne ... Ne de'li Bağlama Edatlarında Olumsuzluk Sorunu, *TDAY (Belleten)*, 2004/1: 71-91.
- Nalbant Özkan, B. (2003). Ne Kelimesinin Farklı Bir Kullanılışı Üzerine, *Türkoloji Dergisi*, XVI (1): 73-86.

- Özçelik, Sadettin (2005). *Dede Korkut: Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özdemir, Mehmet (2011). *Harname Şeyhi*, İstanbul: Kapı Yay.
- Özel, İsmet (2019). *Erbâin, Kırk Yılın Şiirleri*, İstanbul: TİYO Yay.
- Özkan, Nevzat (2000). *Ahmet Cevdet Paşa-Fuat Paşa Kavâid-i Osmâniyye*, Ankara: TDK Yay.
- Özmen, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'i Divanı*, Ankara: TDK Yay.
- Öztürk, M. (1988). *Farsça Dilbilgisi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özyıldırım, A. Emre (1999). *Hamdullah Hamdî ve Divanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Helsinki.*
- Sağol, Gülden-Şahin, Erdal-Yıldız, Nurgül (2004). *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*, Ankara: TDK Yay.
- Tamsoy, Naciye (1971). *Ahmedi Divanı 35 Kasidesinin Transkripsiyonu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1992). *Huzur*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2008). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2016). *Mahur Beste*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Taş, İbrahim (2008). *Yusuf ve Zeliha* (Yayımlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul.
- Tatçı, Mustafa (2005). *Yûnus Emre Divânı II Tenkitli Metin*, İstanbul: MEB Yay.
- Tarlan, A. Nihad (1945). *Hayâlî Bey Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Tarlan, A. Nihad (1967). *Zatî Divanı: (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Tarlan, A. Nihad (1992). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.

- Tekin, Şinasi (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*, İstanbul: Dergâh Yay.
- Temir, A. (1946). Uygurca Kaltı ve Altay Dillerindeki ka- Zamiri Hakkında, *Beşinci Türk Dili Kurultayı 1945 Birleşimler Tutanaklar Tezler*, İstanbul: 280-293.
- Tevfik, E. (1909). *Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbuat*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya.
- Toparlı, Recep (1988). *Mu'inü'l-Mürid*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- Timurtaş, Faruk K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin'i (İnceleme-Metin)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tulum, Mertol-Tanyeri, M. Ali (1977). *Divan / Nev'i*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*, 9. Baskı, Ankara: TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara: TDK Yay.
- Uğurlu, Mustafa (1987). *Münyetü'l-Guzât*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Ünver, İsmail (1983). *Ahmedî-İskender-nâme (İnceleme-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yay.
- Yalçın, Şiar (1998). *Doğru Türkçe*, Metis Yay.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yay.
- Yavuz, Kemal (2000). *Âşık Paşa-Garib-nâme (I-II-III-IV)*, Ankara: TDK Yay.
- Yavuz, Kemal (2007). *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr'ı (Gülşen-Nâme)-Metin ve Günümüz Türkçesine Aktarma- (I-II)*, Ankara: Kırşehir Valiliği Yay.
- Yavuz, Orhan-vd. (2014). *Muhibbi Divanı*, Konya: Palet Yay.
- Yekbaş, Hasan (2020). *Sehî Bey Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığında alındı: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0>
- Yılmaz, Ozan (2015). *Necâtî Bey Dîvânı*, Ankara: AKM Yay.
- Yüce, Nuri (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks)*, Ankara: TDK Yay.